

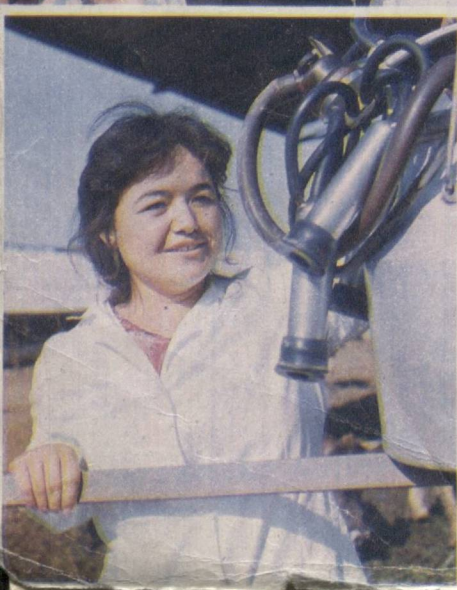
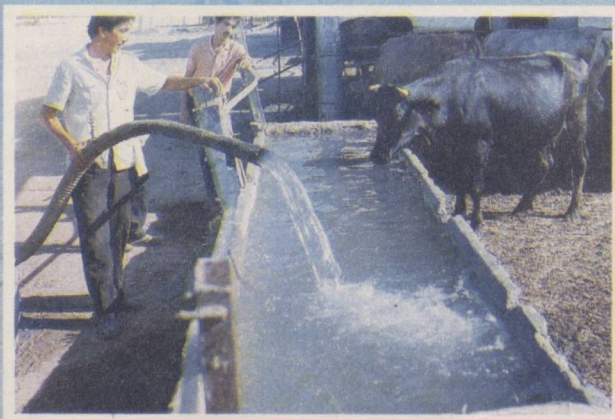
— Торбегиликни ҳақиқий безлик деса бўлади. (Бўстонлиқ туманидаги Бурчмулла ўрмон хўжалиги назоратчиси Абдуқайом ҲАКИМОВ).

Сирдарё вилояти Оқ олтин туманидаги Усмон Носир номли давлат хўжалиги жамоаси меҳнатда яхши ютуқларни қўлга киритаётир. Суратларда: хўжалик бош директори С. Жумабоев; бузоқбоқар Каромат Мавлонова; илғор соғувчи Шоҳида Холиқулова; хўжалик сут фермаси ишчилари.

Сураткаш Р. Нуринобоев

№ 11 (501)

ҚАВС
(НОЯБР)

1991

Ойнома 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Қўмитаси
нашриёти

Бош муҳаррир:
МИРМУҲСИН

Таҳрир хайъати:
М. АБДУЛЛАЕВ,
Б. АМИНОВ,
С. АЗИМОВ,
Х. ДАВРОН,
Н. ИБРОХИМОВ,
Х. ЗИЁЕВ,
ШУКРУЛЛО,
И. СУЛАЙМОН,
Д. ҒУЛОМОВА,
Ғ. МИРЗАЕР
(масъул котиб),
Э. МУҲАММАД,
А. КАРИМ,
А. ҚАЮМОВ,
О. ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари).

Саҳифаловчи
Б. Боймуродов
Мусахҳиҳ
М. Қиёмов.

Маъзилгоҳимиз:
Тошкент—П. 700000, «Правда»
рўзномаси кўчаси, 41.

Муҳарририят телефонлари: бош муҳаррир — 33-35-20; бош муҳаррир ўринбосари — 33-35-90; масъул котиб — 32-58-33; ижтимоий-сиёсий бўлим — 33-36-02; адабиёт ва санъат, фан ва маданият бўлимлари — 33-36-59; мусаввирлар бўлими — 32-58-77; мусахҳиҳ — 32-58-78.

Халқаро «Эл» уюшмасининг раиси Абдурауф МАҚСУДИЙ, Афғонистондан келган ўзбеклар раҳбари, Афғонистон жумҳурияти вазири мушовири Саид Икром ПАЙГИР шунингдек Саудия Арабистони, Сурия, Туркия, Австралия каби мамлакатларда истиқомат қилувчи барча Ватандошларининг Тошкентда бўлиб ўтган биринчи анжумани жумҳуриятимиз ҳаётида катта воқеа бўлди.

Сураткаш Р. Ғофуров (ЎзТАГ)

БУ СОНДА:

Омонулло ОЛЛОЕРОВ:

Муҳаммад ИСМОИЛ:

— Бобокулбой, ҳозирок бугдойни хирмонга тўктиринг. Унда бева-бечораларнинг, етим-есирларнинг ҳақи бор. Уларнинг ҳақи ни еган бандасиниям худо кечирмайди...

Золим алдаб юрса, золим яйраб юрса
Халқлар қараб турса, халқлар қараб турса,
Халқлар кўрмаса гар унинг чорасин,
Оллоҳ азоблагай улар барчасин.

Рустам АХМЕДОВ
Ўзбекистон Республикаси
мудофаа ишлари вазири —
миллий гвардия қўмондони,
полковник

«РЕСПУБЛИКА МУСТАКИЛЛИГИНИ ҚЎРИҚЛАШ — АСОСИЙ ВАЗИФАМИЗ»

— Рустам Ҳурмонович, сизнинг Ўзбекистон Республикаси мудофаа ишлари вазири — миллий гвардия қўмондони лавозимига тайинланишингиз катта воқеа бўлди. Сизни чин қалбидан табриклайман. Энди, илтимос, ўзингиз, оилангиз ҳақида, қандай қилиб ҳарбий бўлиб қолганингиз ҳақида гапириб берсангиз.

— Мен 1943 йилнинг 10 ноябрь куни Фарғона вилоятининг Бағдод районига туғилганман. Ўзбекман, КПСС аъзосиман, олий маълумот олганман.

Бирдан ҳарбий бўлиб қолганим йўқ. Аввалига мактабни тугатганимдан сўнг Қўқондаги қишлоқ хўжалигини механизациялаш ва электрлаштириш техникумига кирдим. Кейинчалик Оқунбобоев район «Усельхозтехника» бирлашмасида бир йилча машина-мелиорация отрядининг механиги бўлиб ишладим. 1952 йилда бронетанк қўшинлари маршали П. С. Рибалько номидаги Тошкент танк қўшинлари билим юртига кирдим ва уни 1965 йилда битирдим. Сўнг бронетанк қўшинлари ҳарбий академиясини тугатдим.

Уни тугатганимдан кейин СССР Қуролли Кучларининг турли қисмларида хизмат қилдим. Болтиқбўйи ҳарбий округи қўшинларига ишга юборилдим. Округда икки йил давомида танк заводида командирлик қилдим, мени полк комсомол комитетининг котиблигига сайлашди. Уша ернинг ўзида дивизия сиёсий бўлими бошлигининг комсомол ишлари бўйича ёрдамчиси лавозимига кўтарилдим.

1966 йилда Польшада Шимолий қўшинлар гуруҳида сиёсий бўлим бошлигининг комсомол ишлари бўйича ёрдамчиси, танк батальони сиёсий бўлимининг ўринбосари лавозимларида хизмат қилдим. 1972 йилда Самарқанд олий командирлар танк билим юртига хизматга юборилдим. Бу билим юрти кейинчалик автомобиль билим юртига айлантирилди. У ерда танк батальони сиёсий бўлими бошлигининг ўринбосари, шунингдек, курсантлар батальони сиёсий бўлими бошлигининг ўринбосари бўлиб ишладим. Бу ерда офицер кадрларни тайёрлаш масаласига дуч келдим.

1978 йилдан бошлаб В. И. Ленин номи Тошкент умумқўшин командирлари билим юртида батальон командирининг ўринбосари, курсантлар батальонининг командири бўлиб ишладим. 1986 йилнинг декабридан бошлаб Тошкент вилоят фуқаро мудофааси ишбагига бошчилик қилдим.

Халқ депутатлари Тошкент вилоят Кенгашининг депутати.

Оиламизда олти фарзанд бўлиб — уч опа-сингил ва уч ака-укамиз. Отам 1910

йилда таваллуд топган, кўп йиллар мобайнида совет, партия ишида бўлган, ҳозир пенсияда. Онам 1988 йилда вафот этганлар. Уйланганман, хотиним шифокор бўлиб ишлайди. Учта фарзандим бор.

— Сиз ўз кучингизга ишонасизми, юқори лавозимга тайинланишингиз муносабати билан қандай режаларингиз бор?

— Мен учун вазирлик лавозими кутилмаган воқеа бўлди. Чунки ана шу лавозимга мендан ҳам муносиброқ генераллар бор. Президентимиз Исроил Абдуғаниевич Каримов билан Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Раёсатининг аъзолари менга ишониб вазирликка бошчилик қилишни топширдилар. Зиммамга жуда катта масъулият юкланганини тушуниб турибман.

Ўзбекистон Республикаси мудофаа ишлари вазирлиги ва миллий гвардия қўмондонли лавозими «Ўзбекистон Республикаси Давлат мустақиллиги асослари тўғрисида»ги қонуннинг 6-моддаси асосида таъсис этилди. Унда Ўзбекистон Республикаси Мудофаа ишлари вазирлигини тузиш, миллий гвардия ва қўшинлардан ташқари (муқобил) хизматни ташкил этиш ҳуқуқига эга, дейилади. Мустақил Ўзбекистон жумҳурият ҳудудида СССР Қуролли Кучларини шакллантириш ва унга раҳбарлик қилиш масалаларида ҳарбий сиёсат юритиш ҳуқуқини ўзида сақлаб қолади. Мудофаа вазирлиги ва Мудофаа ишлари вазирлиги — иккита ҳар хил идора лардир. Бизнинг вазифамиз комиссияларда тузилган ҳарбий бошқармалар органларининг ишларини мувофиқлаштириб туришдан иборат. Яъни, биз йигитларимизни Армия хизматига тайёрлаш, бўлажак офицерларни Суворов мактабида, аввал бўлганидек ўн беш ёшдан эмас, балки етти ёшданок тайёрлаш билан шуғулланамиз. Тайёргарлик ишларини жумҳурият Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Давлат спорт комитети билан биргаликда олиб борамиз. Йигитларни Армия хизматига тайёрлаш учун яна бир қанча муҳим тадбирларни ҳам амалга ошириш лозим. Биз машқларни жумҳуриятимизнинг экологик муҳитига, табиий бойликларига таъсир қилмаслиги учун уларни ўтказиш муддатлари ва жойларини келишти олиш билан ҳам шуғулланамиз.

Вазирлик жумҳуриятимиз ҳудудида яшайдиган барча ҳарбий хизматчилар ва уларнинг оилалари ўз ёру биродарларидан ҳавотирланмасликлари ҳамда эртанги кунга ишончлилари учун уларни ижтимоий жиҳатдан химоя қилиш билан ҳам шуғулланади. Жумҳуриятимиз уларнинг бундан кейинги тақдирини учун ҳам тўла жавобгардир. Қуролли Кучлар сафларида Ўзбекистондан

ташқарида хизмат қилаётган йигитларимиз учун яратилган шарт-шароитларни ўрганиш ҳамда улар хизматини назорат этиш, Армия учун ҳарбий мутахассислар тайёрлашга доир бошқа бир қанча масалалар билан ҳам шуғулланиш вазифаларимиздан бири ҳисобланади.

— Рустам Ҳурмонович, ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг давлат ва жамоат ҳавфсизлиги, мудофаа ва ҳарбий хизматчиларни ижтимоий химоя қилиш масалалари комитети ҳам бу масалалар билан шуғулланаётгани менга маълум. Бу Олий Кенгаш комитети ишини тақдорлаш эмасми?

— Йўқ, албатта. Олий Кенгаш комитети қонунлар ишлаб чиқиш билан шуғулланади, биз эса бу қонунларни ижро этадиган кишилармиз.

— Бугун олдингизда турган вазифалар ҳақида гапириб бера оласизми?

— Ҳарбий бошқарув идораларининг ягона тузилмаларини вужудга келтириш, ҳарбий сиёсатга доир қонунлар лойиҳасини тайёрлаш, моддий база яратиш, миллий гвардия учун одамлар танлаш ва уларни ўқитиш бугунги кундаги асосий вазифамиздир.

— Миллий гвардия деганда нимани тасаввур этиш мумкин? У ерда қиммат хизмат қилади?

— Гвардиянинг ўзи унинг номини билдириб турибди. Миллий гвардияда Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча миллатларнинг фарзандлари хизмат қилади. Яъни, бу байналмилал бўлади.

— Рустам Ҳурмонович, суҳбатимиз ҳам охирлаб қолди. Ўзбекистон Республикаси мудофаа ишлари биринчи вазири — миллий гвардия қўмондони сифатида яқин орада хизмат қилиши керак бўлган йигитларга қандай истакларингиз бор?

— Биринчи навбатда уларга мустаҳкам соғлиқ, бахт-саодат тилайман. Жисмоний жиҳатдан бақувват бўлсинлар. Ўз Ватанларига садоқат билан хизмат қилишларини, ўз халқларини севишларини, интизомли бўлиб давлат олдидаги муқаддас, фуқаролик, конституцийвий бурчларини муносиб бажаришларини хоҳлардим. Улар Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг ишончли қўриқчилари бўлишсин.

— Мен ҳам сизга мустаҳкам саломатлик, ишларингизда муваффақият, оилавий ҳаётингизда бахт-саодат тилайман.

Суҳбатдош
ЎзТАГ мухбири Т. Ботирбеков

Эркин диёр, озод диёр...

МУСТАҚИЛЛИКНИНГ ҚИММАТИ

Ийгирманчи аср охирлаб борапти. Тараққиёт барча соҳаларда юксак даражада ривожланди. Кўпгина халқларнинг ижтимоий-иқтисодий турмуш даражаси ҳавас қилгудек. Тўғриси айтганда, ўзга халқларнинг қарвони анча олислаб кетди. Афсуски умумбашариёт тараққиётига ўз вақтида муносиб улуш қўшган ўзбек халқининг бугунги тақдири аянчли аҳволда. Бунга сабаб марказлашган тоталитар режимнинг қардош жумҳуриятларга берган «озодлик» инъомидир. Бундан етмиш йил муқаддам ўзбекларнинг (Бухоро амрлиги, Хоразм хонлиги — А. Р.) давлатларининг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий мавқеи Осиёдаги Туркия, Эрон,

Афғонистон, Курия, Жобарқо каби мамлакатлар билан тенг даражада эди. Аммо зўровонлик билан экспорт қилинган инқилоб халқимизни миллий ўзлигидан жудо қилди. Натижада фақат марказнинг йўриғида юрган ўзбек ва Иттифок таркибидаги бошқа халқлар таназул сари юз бурдилар. Охир-оқибатда халқимиз ўзи емай бировларга едирувчи, ўзи киймай бировларни кийдирувчи, елкасини роҳати йўқ меҳнатнинг юки босиб турган жафокаш халққа айланди. Озодликка интиқлик, мустақилликка илинж халқимизнинг эзгу орауси бўлиб қолаверди.

Ниҳоят янги давр, янги тарих бошланди. Дунё харитасидан

мустақил мамлакат — Ўзбекистон ўрин олди. Ахир бир маҳаллар оққан дарё яна вақти келиб оқади-да. Чунки ўтмиш тарихида Ўзбеклар юрти турли номлар билан аталса-да мустақил ва қудратли шон-шавкатли давлат сифатида Шарқ ва Ғарбни тан олдирилган. Бир асрдан ортиқ давом этган тобелик эса унинг қадим шухратига чанг солалмайди.

Ўзбекистон Жумҳурияти мустақил деб эълон қилинди. Шу эгу ният йўлида тўкилган кўз ёшлар, берилган қурбонлар, чекилган азоблар ҳаққи-хурмати мустақиллик шунчалик улғидир. Жумҳурият ҳудудида яшаётган маҳаллий халқларнинг асрий орзуи ушалди. Дунёда ўзбеклар

кўп, фақат Ўзбекистон ягонадир, деб замон ва тақдир зарбаларидан дунё бўйлаб тариқдай сочилиб кетган ватангадо ўзбекларнинг ҳам кўнгли тоғдай кўтарилди.

Энди мустақил Ўзбекистон шаънини юксалтириш шу юрт фуқароларининг муқаддас бурчидир. Қолаверса мустақиллик мамлакатнинг тараққиётини, халқнинг маданиятини тез ривожлантиради. Тараққиёт замирида эса тўкин турмуш, фаровон ҳаёт мужассам.

Асад
РАЖАБОВ,
хизматчи

ШУКУҲ

Бағримга мустақиллик шабадалари тегиб, бениҳоя хурсанд бўлиб кетдим. Навоий ва Бобур каби буюк бобокалонларимиз ватани ниҳоят эрк ва хурриятга эришди. Она заминимиз, суви-миз, қазилма бойликларимизга ўз халқимизнинг эғалик ҳуқуқлари таъминланишига ишонаман. Фақатгина ана шу мустақиллиқни қўлдан келган ҳамма

имкониятларни ишга солиб мустақамлаш лозим.

Мустақиллик чинакамга муборак бўлсин, дейман юртдошларимга қарата жўшқин илҳомим билан.

Олимжон ХОЛДОР

Андижон

МУСАФФОЛИК

Дикканафас хона эшиклари ланг очилиб мусаффо ҳаво киргандай ҳис этдим ўзимни. Қанчадан-қанча оқилу доно кишиларимиз, озодлик учун қурашларда шаҳид бўлган шоиру алломаларимиз руҳи олдида бир дам тавоб қилдим, мустақил замон фарзандлари бўлиб етишадиган ўғил-қизларим истиқболи кўз олдимда равшан тортди. Ватан ва миллат равнақи йўлида дадил ва

жасорат билан ҳаракат қилиш кераклигини англадим. Энди ҳаммаша хушёр ва сергак тортиб, ҳамжиҳат бўлиб, мустақиллиқни чинакамга рўёбга чиқариш йўлида интилиш лозим. Мен шундай деб тушунаман. Юртдошларимни ҳам шунга чорлайман.

Эргаш ЕНДОШ

Наманган

ТАКЛИФ ҚИЛАМАН

Мустақилликнинг қимматини англамоқ учун Ватанини сева билмоқ керак. Биз узок йиллар ёт гоёлар билан тарбияланиб, қайси Ватанини Ватан деб аташни англай олмай қарахтлик билан яшадик. Она Ватанимиз — Ўзбекистон мустақил бўлди. Энди шу юрт тақдири бизнинг тақдиримиздир. Уни англамоқ, тарихини мукамал билмоқ Ўзбекистон Жумҳу-

рияида яшовчи ҳар бир фуқаронинг бурчидир. Шунинг учун мен таклиф қилар эдимки, барча мактабларда янги ўқув йилининг биринчи дarsi Ўзбекистон Жумҳурияти мустақиллигига бағишланса.

Абдували ДАРХОНОВ,
ўқитувчи

Чироқчи. Кўкдала давлат хўжалигининг ишчиси Дилбар Қўлиева.

ТИЛ — ЎТМИШ ВА КЕЛАЖАК

Ҳар бир халқнинг, эл-улуснинг умрбоқийлиги, ўлмаслиги ўз она тилининг тириклиги, мавжудлиги, ривож ва равнақи билан чамбарчас боғлиқдир. Тили йўқолган халқ таназулга юз боради. Тил билан халқ-жон билан тандир.

Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши ҳақидаги қонун кучга кирганига ҳам мана икки йил бўлаяпти. Дастлабки пайтларда руҳимизни энгиллаштирган, занг босган шууримизни ёритган, равшанлаштирган эди бу мужда. Муқаддас қонун ижроси йўлидаги ташаббус, саъй-ҳаракатлар тарих саҳифаларида, авлодлар хотирасида муҳрланиб қолажак. Темирни қизигида босганлар анча-мунча олқишга сазовор бўдилар, эътиборга лойиқ иш қилдилар. Жумҳуриятимиз Олий Кенгашида қабул қилинган ҳосиятли қонунни поғона-поғона, мунтазам тарзда белни маҳкам боғлаб бажариш кўп-ларининг, айниқса ўзи ўзбек бўлиб ўзбек тилини билмайдиган (Масалан, Самарқанд шаҳар кенгаши-нинг раиси, шаҳар фирқа кўмитасининг биринчи котиби Н. Ёқубов) раҳбарларнинг эсидан чиқа-эзди. Аниқ қилиб айтадиган бўл-сак, турғунлик йилларида ўрган-ган, қонимизга сингиб кетган ўзибўларчилик, кўзбўямачилик, манкуртлик ва хотиржамлик асо-рати, таъсири ўзини кўрсатмоқ-да.

Фидойи ва зукко зиёлиларнинг, биринчи навбатда адиб ва жур-налистларнинг жон койитишлар-ини ҳисобга олмасак, гўё қо-нуннинг, бу муҳим ҳужжатнинг ўзи йўқдек, бўлганда ҳам ижро-си, бажарилиши мажбурий эмас-дек бир вазият қарор топмоқда.

Тўғри, жумҳуриятимиз олий билимгоҳларида талабаларга, бошқа қизикувчиларга ўзбек ти-ли фани ўқитувчилари Давлат тилини маънавий эҳтиёж сифа-тида ўргатмоқдалар. Бироқ, қайд этиш ўринлики, давлат тилини ўрганаётган рус гуруҳларидаги талабалар ўртасида ҳам, катта ёшдаги кишилар орасида ҳам бе-писандлик билан қаровчилар жуда кўп.

Менимча рус гуруҳларида таълим олувчи талабаларни ўқи-тиш жараёнида қуйидагиларга эътиборни кучайтириш лозим.

Талабаларга ўзларининг келгу-си тақдирларини ўзбек халқи тақдири билан боғлаш, мадания-тимиз, урф-одатимиз муштарак-лигини бирга олиб бориш туй-ғуларини сингдириш, машғулот-ларга тўлиқ қатнаштириш, тил-

ни пухта ўргатиш лозим. Оғзаки нутқни ўстиришга, суҳбатла-шишга, луғат бойлигини оши-ришга эришиш керак. Иштиёқи паст талабаларга кўнгилчанлик қилмасдан жойларда, ўқув хона-ларида кўча-қўйда Давлат тили-да муомала қилиш зарур.

Агар биз жумҳуриятимиз ҳу-дудида, олийгоҳларда ўзбек ти-лини ўз муддатида жорий этмоқ-чи бўлсак, аввало, барча жойлар-даги битикларни, иш юритишни фақат, Давлат тилида ташкил-лаштиришимиз даркор. Шунда-гина ёшлар, бўлажак мутахас-сислар ўзларида тил ўрганишга тўла эҳтиёж сезади. Акс ҳол-да, ҳозирги қўлланб келаётган услубимиз тил ўрганишга эмас, балки шунчаки, расмийчиликка ўхшаб кетади.

Ўзбек тилининг маъқеини кўта-радиган ва уни ўрганишни тез-лаштирадиган воситалардан би-ри, бизнингча, олийгоҳларда рус гуруҳларида қабул қилинаётган талабалар учун ўзбек тилидан қўшимча кириш имтиҳонлари жорий қилишдир. Кузатишлар-имизга қараганда, матбуот ор-қали қилинаётган таклиф ва тан-қидлар эътиборсиз қолиб кетмоқ-да. Қонуннинг бажарилишини таъминловчи хайъатлар, Атама-шунослик кўмитаси қўл учиди ишлаяпти. Ютуқлардан камчи-ликлар кўп. Ўзбек тилида иш юритиш пала-партиш, саводсиз-ларча олиб борилапти. Бир пайт-лар белгиланган, муҳим дея атал-ган тадбирлар қорозда, тортма-ларда қолиб кетаяпти.

Яқинда эришганимиз мустақ-қиликнинг тамал тоши ўзбек тилига Давлат тили мақоми бе-рилиши билан қўйилган эди. Энди ҳар қачонгидан ҳам дадил-роқ, жадал ҳаракат қилмоғи-миз керак. Балки Давлат тили ҳақидаги қонунни шу кунларда қайта кўриб чиқиш, баъзи ўри-нларга ўзгартиришлар киритиш зарурдир. Шундай қилинса халқ-қимзининг хоҳиш-истағи ўзбек тилининг қонуний ҳокимлигини таъминлашдек сиёсий, миллий, ижтимоий, ҳуқуқий муаммолар алғов-далғов, ғала-ғовур, чала-кемтик йигирманчи асрнинг сўнг-ги йиллари дахшатли, субутсиз бўронлари, чанг-тўзонлари ичра қолиб кетмайди. XXI асрга соф она тилимизда бораёйлик! Улуг бобомиз Навоийнинг руҳини шод айлайлик. Бунга ҳамма-ҳамма-миз, айниқса раҳбарлар кўпроқ масъул, жавобгар бўлсин.

Лутфулла МАМАСОЛИЕВ
Самарқанд.

Мукаррам опа Муртазоева Қарши шаҳридаги 5-ўрта мактабда узок йиллардан буён ўзбек тили ва адабиётдан ёшларга сабоқ бериб келади.

МАКТУБ ЭГАСИ КИМ?...

Бир қишлоқда яшовчи барча кишиларнинг исми-шарифи бир хил бўлишини ҳеч эшитганмисиз? Ажаб-ланманг, Туркиянинг Бозоркўй қишлоғидаги 42 оила бошқиларининг исми-шарифи Аллоҳнинг иро-даси билан бир хил — Мустафо Файсалдир. Гарчи бу Туркия конституциясига

зид бўлса-да, аҳоли заррача ҳам ташвишга тушмайди. Қизиқ жиҳати шундаки, қишлоққа бирор-бир хат-хабар келадиган бўлса, худ-ди шу бир хил исмдаги ки-шиларга келади. Хат та-шувчи Мустафо Файсал хатнинг эгасини адаштириб юбормаслик учун катта бо-зор майдонида кишиларни йиғида ва баланд овозда хатни ўқий бошлайди. «Бўлди, бўлди, етарли, бу хат менга тегишли экан», деб ўзини маълум қилган кишига хатни топширади. Баъзида жуда қизик бў-лади. Ниҳоятда қизикариб ёзилган мактубнинг маз-мунини охиригача билиш учун улар: «Давомини ўқийвер, афанди, кимга те-гишли эканини билдирма-миз», деб туриб олишади. Шунда Мустафо Файсал ноилножликдан мактубни охиригача ўқиб беради.

«ИЛОНЛАР САЛТАНАТИ» ИНҚИРОЗИ

Узунлиги икки метр ке-ладиган заҳари ўткир «хабу» илони Япониянинг Кюсю ороли жанубидаги майда оролчаларда яшовчи кишиларнинг ҳаётига хавф солиб келарди. Чунки би-рина Амами, Какерома, Уке, Иора ва Токуносиме орол-ларининг ўзида илонлар сони 1200 дан зиёд. Бу ха-тардан озор чеккан аҳоли ўз уйлари атрофини токли симлар билан ўраб олиш-ганди. Кагосима маъмурий ҳокимият раҳбарлари «бе-зори» илонларни тийиб қў-йишмоқчи бўлишди. Улар тириклай ушлаиб, ҳоки-миятга топширилган илон

учун 5000 йен мукофот пули жорий этишди. Бу тад-бир натижасиз қолмади. Икки ой давомида маҳал-лий аҳоли томонидан 7000 та илон тутиб келтирилди. Ашаддий душман саналган заҳарли илонларга катта талофот келтирила бошлан-ди. Уларни тутиш учун тў-ланадиган мукофот пули икки баравар оширилиши билан ишлар янада юришиб кетди. Маъмурий ҳокимият раҳбарларининг хазинаси тугаб қолмаса, тез орада илонлар салтанати туга-тилади, деб умид қилин-моқда.

Ўрак гапларим

айтар дафтарим

Фардлар

Бир одам бор кўнглинг ёзадур,
Бирин кўрсанг кўнглинг озадур,

Лаб-лабига тегмай яна —
Сўзлай берар маҳмадона...

Ҳар қаерда, улфатда —
Ўрнинг бўлсин албатта.

Ҳар кўнглининг диди бўлса.
Ва ҳар гулнинг ҳиди бўлса...

Ҳеч қаерда қалби қаллоб —
Бўлмаса бас бошлиқ, арбоб.

Ҳасисларни тамаш-илинж,
Сира-сира қўймайди тинч.

Бу гапга эътибор бер:
Бойиған бойисам, дер.

Ғамдан чўкса дилга тош,
Эритар уни бардош.

Ким инсофни йўқотар
Виждонига ўқ отар.

Ўзга элин уя қилманг,
Ўзга нонин туя қилманг.

Тилғлама дўст
Ташлаб турар пўст.

Гўр шогирд-чи танқидга тутар,
Зўр устоз-чи ичига ютар.

Онага фарзанд доғи,
Ҳатто йиқитар тоғни...

Чин дўстингни сийлаб юр,
Ортдан ҳам яхшилаб юр.

Жигилдон дўст қорнин ўйлар,
Виждоний дўст орин ўйлар.

Елғон дўст ишшайди,
Шайиндай қийшайди.

Ҳозир нима энг қиммат?
— Қиммат, қиммат ва қиммат...

Асли одоб, маданият:
Дўстга тилаш яхши ният.

Гоҳо енгса адоват,
Охир енгар адолат.

Ким яшаса ҳалол-соф,
Ўшанда эрур инсоф.

Аждодларнинг қабрин тавоб —
Этмақликдир асл савоб.

Дўстинг ҳақида фақат —
Яхшилиқ сўзин тарқат.

Чин дўстликда не ҳикмат?
Кўрсатиш эрур қиммат.

Икки нарса сотилмас фақат:
Биттаси бахт, иккинчиси вақт.

Ким кўтарса аламдан юк,
Ана ўша одам буюк.

Гоҳ дунёга сигмайсан,
Овуниш-чун йиғлайсан.

Тарк этганлар юртини —
Йўқотадир бурдини.

Устоз бўлса-чи мужмал,
Шогирд иши бўлмас ҳал.

Дейдиларким дуони олтин,
Илож бўлса икковин олгин.

Ҳар кимсада бор ғурур,
Лекин уни билмас сур.

Даврага кириб келса
Ярашар ҳар бир кекса.

Мард одам-чи баҳазур
Тортинмай сўрар узур.

Ҳадиксирашни ҳадеб
Мард ўзига кўрмас эп.

Тақдирга тан бериш
Мардга туюлар эриш.

Нодоннинг кичик-каттаси йўқ,
Нодонликка паттаси йўқ.

Инсон қиларкан хато —
Сўнги нафасгача то...

Кимдир оёқдан чалар,
Ким эса карнай чалар.

Ким олтинга интилар,
Ким олдинга интилар.

Яхши билан кенгашигин,
Кейин унга тенглашигин.

Ким хатосин тан олғай,
Яхши номда танилғай.

Ҳақ одамини сўқмоқлик,
Ўз обрўсин тўқмоқлик.

Яхшидан олсанг ибрат,
Яхшиси уни ишлат.

Дейдиларким севиған яхши,
Ундан ҳам-чи севиған яхши.

Бўлсанг кўп тобур — қарам,
Дўстинг ҳам қилмас қарам.

Сафардош бўлса лоқайд,
Яхшиси ортинга қайт.

Билсанг агар режа-тадбир,
Кулиб боққай сенга тақдир.

Ким узурни қабул қилмағай,
Ўз қадрини ўзи билмағай.

Кимдир дилда сир сақлар
Кимдир эса кир сақлар.

Яхши одоб, яхши хулқ,
Одамда туганмас мулк.

Қизғончиқда қувонч йўқ,
Унга сира ишонч йўқ.

Ким кўтарса бурнин осмон,
Қоқилиш олпа-осон.

Дуч келса-чи бирорта ожиз,
Улур зотдир қалби этган жиз.

Жудаям огир муҳлат,
Бошдан кетгунча тухмат.

Нима дегани инсоф?
Қалбадаги сеҳрий офтоб.

Қаранг маккор тулкини,
Қўзлар ўзга мулкини.

Кўнглингдан сизинганинг бўлса,
Кўнглингдан соғинганинг бўлса...

Бир кексада сездим бардош,
Тенг келолмас бирорта ёш.

Қалбада имон-этиқод,
Пок сақлайди умрбод.

Дўстлик учун тенглик керак,
Ўрақларга кенглик керак.

Кимда бўлмаса инсоф,
Умрини этар исроф.

Кимда қанча эрур сабот,
Униҳаёт этар исбот.

Элда бўлса кекса — улур,
Тоғиб берар илож — йўру.

Ички ёвни билмоқлик
Қилни қирққа тилмоқлик.

Гоҳ вақтинча қийналмоқ,
Умрбод дарс-у сабоқ.

Ўз халқининг олса қарғишин,
Мушкул эрур унинг қаришин...

Билиб қўйинг бағрибир,
Тузалмайди муғомбир.

Эл ишини эплаш учун
Ҳар ким билсин ўзин кучин.

Кимлардир интилар мактабга,
Кимлардир интилар мансабга...

Ким меҳнатсиз бойиб кетса,
Ажабланманг тойиб кетса...

Мақтов кимга ёқмайди,
Мақтовга ким оғмайди?

Ножўя дунё йиғнаб —
Юрганлар кўпдир йиғлаб...

Чўзилиб кетса араз,
Пайдо бўлади ғараз.

Инсонликда биринчи модда,
Бўлмоқликдир покиза, содда.

Бўлмоқлик гумроҳ —
Энг огир гуноҳ.

Етишмаса инсоф-ҳамият,
Орта кетар бутун жамят.

Кимки юрса ғазабда,
Юрар доим азобда.

Кексалар қилса дуо,
Билгил, руҳингга даво.

Майли айт чиройли гап,
Бирортага тегсин наф.

Кексалар яхши қайтса,
Ибратдир нима айтса.

Бўлмагил сира соя,
Сояда йўқдир ғоя.

Яхшилари этсанг ёд,
Ўзинг ҳам, руҳинг ҳам шод.

Кимнинг дили бўлса майиб,
Ўзгандан ул ахтарар айб.

АЙБСИЗ АЙБДОРЛАР

Мустақиллик шарофати билан жумҳуриятимиз тарихининг жуда кўп ҳқилмаган ва ҳатто ҳеч қандай манбааларда ёзилмаган қисмини ўрганишга имкониятлар яратилди. Тарихимизнинг «оқ доғлар» билан қопланган мавзуларидан бири етмиш йилдан буён қора тамға босиб келинаётган босмачилик ҳаракати ва юрт мустақиллиги учун курашган «босмачи»лар фаолиятidir. Ўзбек тилида «босмачилик»нинг луғавий маъноси аниқ. Аммо у қандай қилиб ўз эрки учун курашган кишилар гуруҳининг номига айланди? Рус тарихчиларидан бири П. Кушневнинг «Босмачилар кимлар» деган мақолада уларга қуйидагича баҳо берилади: «Босмачи» сўзи маҳаллий ўзбекча сўз бўлиб қароқчи деганидир, бу номни биз берган эмасмиз (яъни руслар берган эмас, демокчи — У. Р.) Бу ўлка Россия томонидан босиб олинмасдан олдин ҳам тоғ йўлларида, дарё кечувларида ва катта йўللарида қароқчилар (босмачилар) савдо қарвонларини, айрим шахсларни талаш билан шугулланиб келганлар. Бу тўдалар инқилобдан кейин катта кучларга бирлашиб, қишлоқларни ва ҳатто шаҳарларни босиб олдилар. Қизил Армияга қарши, большевикларга қарши курашдилар, шундай қилиб «босмачилик» ҳаракати кенг авж олди».

Олимнинг бу саяз фикри ҳақиқатдан анча узок, чунки П. Кушнев айтган инқилобдан олдинги «босмачи» (қароқчи) тўдалар билан инқилобдан кейинги қаршилик ҳаракати иштирокчилари ўртасида катта фарқ бор. Биринчидан, бундай қароқчи тўдалар фақат Ўрта Осиёда эмас, балким Россияда ҳам, Кавказ ортида ҳам, қолаверса, дунёнинг барча денгиз ва океанларида бор эди. Уларнинг фаолияти ва қилмишлари бутунлай бошқа мақсадларга қаратилган эди. Ҳақиқатдан ҳам бундай қароқчи тўдаларнинг ёвузликларидан жамият анча зарар кўрган ва одамлар улардан нафратланганлар. Шу боис халқ уларни қувватламаган ва уларга эргашмаган. Уларни ҳақиқий қароқчи десак бўлади.

Аммо инқилобдан кейинги вужудга келган қаршилик ҳаракати гуруҳларига бундай иборани ишлатиш асло мумкин эмас. Чунки улар ўзгалар ерини ва бойлигини талаш учун тўпланган қора кучлар бўлмай, балким ўз Она ери, шон-шухрати, ор-номуси ва муқаддас эътиқодини оёқ ости қилаётганларга қарши курашган фидойилардир. Бўлмаса ҳозиргача «алданган, зўрлаб қўшинга киририлган» деб айтиб келинган халқ оммаси уларнинг орқасидан эргашмаган, уларни қўллаб-қувватламаган бўлар эди. Айрим маълумотларга қараганда, жумҳуриятимиздан икки миллионга яқин маҳаллий аҳоли

шу қаршилик ҳаракатида иштирок этганлар. Шундай экан, бу ҳаракатнинг ҳақиқий ўз номини олиши ва тўлиқ ёритилиши ҳозирги тарихчиларнинг зиммасида турибди.

Биз баён етмоқчи бўлган воқеалар ҳам шу тарихий ҳақиқатдан бир заррадир ҳоло! Қаршилик ҳаракатининг Бухоро ўлкасидаги йирик вакилларида бири ғиждувонлик машҳур ислом дини намояндаси, халқ орасида ўзининг ҳақиқат пешволиги, адолатли ва собитлиги билан машҳур ислом лашкарлари қўмондони Мулла Абдул Қаҳҳордир. Мулла Абдул Қаҳҳор Ғарбий Бухородаги қаршилик ҳаракатининг қўмондони сифатида ўз халқининг озодлиги учун курашди. Маълумки Бухоро Амри Саид Олимхон Қизил Армиянинг қирғинбарот ҳужумига бардош беролмай шаҳарни тарк этади ва 1921 йил апрелида Афғонистондан паноҳ топади. Аммо у большевизм билан курашни асло тўхтатмайди. Унинг бу курашида Лақайдан чиққан Иброҳимбек катта шухрат қозониб бутун Шарқий Бухорода Совет ҳокимиятини тугатади. Унинг бу ғалабасидан руҳланган Ғарбий Бухоро халқи, айниқса Бухоро, Ғиждувон, Пармез, Вобкент, Ван-

гозе ва Қоракўл аҳли Олимхонга нома юбориб, Ғарбий Бухорога ҳам махсус қаршилик ҳаракатининг қўмондонини тайинлашни сўрайдилар. Бу талабларга жавобан бухороликлар ҳурматини қозонган Мулла Абдул Қаҳҳор у ерга «Ислом лашкарлари» қўмондони этиб тайинланади ва у 1921 ёздан бошлаб Ғарбий Бухорода советларга қарши мудофаа тadbирларини олиб боради.

Мулла Абдул Қаҳҳор Бухорони рус қўлидан тортиб мустақиллиқни қўлга киритиш учун катта миқдорда қўшин тўплайди. Унга Бухородан 6000, Ғиждувон, Вангозе, Вобкент, Шофиркон, Пермездан 2000 тадан, Лағлақадан 2500, Баҳоваддиндан 2000, жами 25000 киши қўшилади. У тенгсиз жангларда ғалаба қозониб, Ғиждувонни эгаллаб, Нурота ва Кармана томон юриш бошлайди ва Ғарбий Бухорода шўро ҳокимиятини тугатади. Бухоро халқ Шўролар ҳукумати турли йўللар билан халқ ҳаракатига қарши шафқатсиз курашга бел боғлаб Москва ва Тошкентдан катта миқдорда қарбий ёрдам сўрайди. Шўро қўшинлари қаршилик ҳаракатини тўхтатиш учун қаттиқ жанг бошлайди.

«Банда» мисаллар?
— Ҳа, худонинг бандасини.
— Бандалар ҳибса оланиб, отиб ташлансин!
Босмачиликка қарши курашш баҳонасида яланғоқ, қўл учидан кўришга мажбур бўлган юзлаб мана шундай бечоралар граждандар уруши йилларида «йирик босмачилар гуруҳи» сифатида отиб ташланган.

Мулла Абдул Қаҳҳор ҳам ўз қўл остидаги туманларни химоя қилишга жадал қилишди. Лекин Қизил Армия қудратли кучга ва қурол-аслаҳаларга эга бўлгани учун Мулла Абдул Қаҳҳорнинг лашкарлари бардош беролмай аста-секин чекина бошлайди ва унинг қаршилик кўрсатиш доираси қисқариб, тенгсиз жангларда катта қурбонлар бера бошлайди.

1922 йил 15 декабридан 1923 йил 1 январигача Мулла Абдул Қаҳҳор лашкарлари ва Қизил Армия қўшинлари ўртасидаги тўхтовсиз жангларда Ватан фидойилари кескин зарбаларга учраб, турли томонга тарқалиб кетди. 15 декабр куни эса Зандоне туманида бўлган жангда Мулла Абдул Қаҳҳорнинг асосий армияси тор-мор этилади. 26 декабрида Жондор қишлоғи яқинида Жўра Амин бошчилигидаги қўшинларга қўққисдан ҳужум қилинди ва улардан шафқатсизларча ўч олинди, 28 декабрида эса Ваҳоваддин қишлоғида қўрбоши Омон Хўжа қўшинлари ҳам тор-мор этилади. 1923 йил 1 февралда Вобкентнинг фарбидаги Ифсона қишлоғини қўриқлаб турган Абдул Қаҳҳор қўшинларига ҳужум уюштирилиб, 28 киши нобуд қилинади ва бош қўмондон яна қочишга мажбур бўлади.

Мулла Абдул Қаҳҳор гарчанд эгаллаб турган томонларда ислом ва шарият қонунларини химоя қилиб аҳли-райятни тинч турмушга қолрайди. Қизил Армия бўлинмалари ҳамма ерга ўз айғоқчиларини юбориб, мажкур туманларни унинг қўлидан тортиб олишга ҳаракат қиларди.

Жумладан, 1923 йил 30 мартдан 31 мартга ўтар кечаси Қизил Армия Ҳазорада турган Абдул Қаҳҳор қўшинларига тўсатдан зарба бериб, уларни Зарафшон дарёсигача сиқиб борди ва қўшиннинг кўпчилигини қириб ташлади, натижада 15 кишигина дарёнинг ўнг қирғоғига ўтиб олишга улгурди холос. 150 киши дарёга қўқиб кетди.

Улганлар ичида Мулла Абдул Қаҳҳорнинг беш қўрбошиси бор эди. Бу мағлубиятдан сўнг Абдул Қаҳҳор Нуротадан паноҳ топи, лекин 4 апрел куни қизиллар унинг қароргоҳини аниқлаб тўсатдан яна ҳужум қиладилар, қаршилик ҳаракати қатнашчилари кўп талофот кўради. Абдул Қаҳҳор эса Қизилқумга бориб бир амаллаб жон сақлаб қолади. Уша куни Хўжа Зафарон туманида «Ислом лашкарлари» таркибидagi яна бир тўда, қизиллар томонидан қириб ташланади.

Мулла Абдул Қаҳҳорнинг қўл остидаги қўшини анча заифлашиб боради, чунки у зўравонлик билан куч тўплаш тарафдори эмас эди, фақатгина ислом ва юрт химоячилари сифатида ғазовотга чиққанларни ўз қўшинига қабул қиларди, холос. 1923 йил май — июн ойларида Қизил Армия «Ислом лашкарларига» яна бир неча маротаба зарба берди. Жумладан, Ёғжудовон туманида қўриқчилик қилиб турган Абдул Қаҳҳорнинг қўрбошиларида бири Вайқаро 1 июн куни Қизил-тепа поезд бекати орқали қизиллар томонидан бўлган ҳужумга маротаба зарба берди тор-мор этилади ва қаршилик ҳаракати қатнашчилари қириб ташланади. Вайқаро ва унинг уч ёрдამчисига зўрлаб хандақ (гўр) қаздирилиб, шу хандақда отиб ташланади. Ёғжудовон яна қизил армия қўшинлари томонидан эгалланиб, аҳолидан қаттиқ ўч олинади, «босмачи» деб гумон қилинган юзлаб кишилар қаттиқ жазоланади.

Уша йилнинг 4—6 июн кунларида қизил армия қўшинлари Бухоронинг фарбидаги қадимий Вардонзе, Варахша харобаларида жон сақлаб турган Ҳамро Полвон тўдасини тутатишни охирига етказиб, уларни бутунлай тор-мор этади. Ҳамро Полвон ва яна икки қўрбоши жанг майдонида шахид бўладилар.

1923 йил август-ноябр ойларида Абдул Қаҳҳорнинг сипоҳилари янада заифлашиб қолади. Ўзининг фаолияти давомида қарши ҳужумга ўтмасдан фақатгина химояланиб ўз таъсиридаги туманларга гайридинлар киришининг олдини олишга интиланди. Агар уларга душман ҳужум қилган тақдирдагина ноилж тенгсиз жангларда иштирок этади. Бу тенгсиз жанглар унинг юзлаб ва юзлаб сафдошларининг ёстиғини қуритмоқда эди.

Шўро ҳукумати ва унинг қизил армияси қаршилик ҳаракати қатнашчиларига нисбатан қилган шафқатсизликлари Фарбий Бухородаги вазиятни тубдан ўзгартира олмади. Чунки маҳаллий халқ Абдул Қаҳҳор лашкарларини доим қўллаб турди ва унинг сафларини тўлдирди. Уша пайт халқни ранжитган кўнгилсизликлардан бири Қизил Армия қўшинларининг маҳаллий аҳолига нисбатан қўллаган ёвузлигидир. Улар қаршилик ҳаракати иштирокчиларининг асирга олинган қисмини аямасдан отиб ташлар ва уларнинг бутун авлодини қамоққа олиб қийноққа солар эдилар. Шундай воқеалардан бири 1923 йил ноябр ойида Ғамхўр (Ёғжудовон билан Қониимех оралиғида) қишлоғида содир бўлади. Қишлоққа яши-

ринган 10—12та қаршилик ҳаракати иштирокчиларини топиш учун бутун қишлоқ аҳолисини қизиллар азовлайдилар. Натижада тинч аҳолидан 14 киши ўлади, 10 киши оғир жароҳатланади. Бундай қўллаб-қўлловчи кекса ёшдаги маҳаллий аҳоли ҳамон ёдидан чиқарган эмас. Ёишти, Пармез, Ванғозе, Полонзе, Ёғчағозеда ҳам шундай ҳодисалар такрорланган.

1924 йил ёз ва куз ойларида қизил армия қўшинлари Мулла Абдул Қаҳҳор лашкарларини таъқиб қилиб қарийб унинг ихтиёридаги ҳамма қўрбошилари отиб ташлайди. Тинч аҳолига ҳам қаршилик ҳаракатида иштирок этгани ва ёрдამ бергани учун қаттиқ чоралар кўрилади. Бозор майдонларидаги маич ва бошқа аҳоли тўпланадиган жойларда ҳаракат қатнашчилари ва уларнинг оила аъзоларидан намойишкорона ўч олинади. Шу йилги муваффақиятсизликлар натижасида Мулла Абдул Қаҳҳор Қизилқумнинг Варажон деб аталган қишлоғига бориб яширинадан, аммо қизиллар уни таъқиб қилиб келиб, сентябрнинг ўрталарида Қуруқсой чангалзорларида охириги жанг бўлиб ўтади. Вунинг натижасида 140 киши нобуд бўлади. Абдул Қаҳҳор қаттиқ яраланади ва унинг укаси Митонполвон яраланган лашкарбошини жанг майдонидан олиб қочишга улгурди. Улар бир неча кун ичида Азизобод қишлоғига етиб келадилар.

Лекин Мулла Абдул Қаҳҳорнинг ҳаётини сақлаб қолишнинг ҳечам илжоси бўлмади. Унинг жадади ўзи туғилган қишлоғи Сайткентга дафи этилади (Ёғжудовон яқинида).

1925 йилнинг бошларида Шўролар ҳукумати «Ислом лашкарлари» иштирокчиларининг рўйхатини олади ва 700 киши март ойида Ташрабоннинг шимолдаги Бодуғи (Урта Осиёдаги энг машҳур туя бозори ҳам шу ерда бўлган) қишлоғига олиб келиниб, отиб ташланади. Жумладан, Мулла Абдул Қаҳҳорнинг укалари — Митонполвон, Наймполвон, Амин ва қўрбошилари Азизбой, Қосим Ясавуллар ҳам. Шундай қилиб қизил армиянинг шафқатсиз зарбалари натижасида фақатгина 1923 йил ноябрдан то 1925 йил бошларигача 4961 қаршилик ҳаракати иштирокчиси қириб ташланиб, 3307 киши асир олинади. Афсуски бу асирларнинг кейинги тақдири нима бўлгани бизга тўлиқ маълум эмас.

Бу салбий воқеалар собиқ «Ислом лашкарлари» иштирокчиларини ва аҳолини ранжитди. Энди улар шўро ҳукуматининг қўлига тушмасликлари учун кичик-кичик тўдаларга бирлашиб, тирикчилик ўтказиш билан шуғулланидилар ва бу ҳол қарийб 30-йилларнинг ўрталаригача давом этади.

Шундай қилиб биз фақат Фарбий Бухорода ҳаракат қилган Мулла Абдул Қаҳҳор бошчилигидаги «Ислом лашкарлари»нинг фаолияти тўғрисида ҳикоя қилдик. Юқорида гувоҳи бўлганимиздек, Шўро ҳукумати ва унинг армияси ўз ери, ор номуси ва динини химоя қилган кишилардан шундай ўч оладилар. Натижада «босмачилик» деб номланган бу халқ ҳаракати аста-секин батамом сўниб боради.

Умар РАШИДОВ,
Бухоро Давлат педагогика
илимгоҳининг ўқитувчиси

Мана бу «инсонпарвар» қизил аскарнинг (ўнгдан иккинчи) қўлидаги таёққа бир разм солинг!

(Архивдан)

СЕММІЗ

ТАРЖИМАЛАР

КЕРАКДИР, АММО...

Иттифоқда вужудга келган сиёсий ва иқтисодий танглик аввало жумҳурият наشرларининг ҳам чекига тушди. Тангликдан чиқиш учун улар ўз ўзини маблағ билан таъминлаш йўллари ахтара бошладилар. Изланишлар фойда кетидан қувишга айланиб кетди. Нашриётлар эндиликда чоп этиши лозим бўлган китобларнинг миллий руҳига, сифат ва мазмунига, ҳалқимиз зориқиб кутган, тарихий, миллий, диний моҳиятга эга бўлган, аниқ-тиниқ ҳақиқатга йўғрилган китобларни эмас, балки бозордир, айти пайтда рус тилидаги бозори чаққон китобларни қайта-қайта чоп этишга киришиб кетдилар. Бу шубҳасиз жумҳурият нашриётларининг ҳалқ олдидаги бурчи ва вазифаларини четга суриб қўйди. Нашриётлар иқтисодий захирасини мустаҳкамлаш баҳонасида А. Гайдар, Л. Кассиль, Н. Островский, А. Куприн, Ю. Бандарев, Э. Казакович, А. Макаренко, К. Федин, А. Исаков, Оврупо адабиётидан ака-унга Гримм, А. Линдгрен, Кооллинзнинг ёстиқдек ёстиқдек асар, «Монте-Кристо» ва бошқалар рус тилида 200—300 минг нусхада чоп этилаверди. Минг бир азобда топилган қорозга юқорида санаб ўтилган муаллифларнинг алоҳида рўйхатдаги асарлари босилиб, минг бир тавозе билан эгаларига қайтарилди.

Булар ҳам ҳалво, ҳатто, ўрта-миёна асарларини Москвада нашр этолмаган айрим пулга зор тирик ўртоқлар ҳам ўз китобларини Тошкентда бостирдилар. Бу эса бир ўқ билан икки қуёни отишдек ҳал бўлди. Биринчидан, «улуг» адабларнинг ҳурмати жойига қўйилди. Иккинчидан, нашриётларнинг чўнтаги пулга тўлди.

1991 йилдан бошлаб эса ноширлик фаолиятида янада мураккаб босқич бошланди. Асосий ҳомаши бўлган қорознинг баҳоси 300-800 сўмдан кутилмаганда икки мингга, шартнома баҳоси эса ундан 4—5 бараварга ошиб кетди. Давлат матбуот таъминоти нашриётлар ҳомаши эҳтиёжининг фақат

30 фоизини таъминлайди. Қолганини агар топсалар, нашриётларнинг ўзлари шартнома баҳосида сотиб оладилар.

Натижада иқтисодий режаларни бажариш учун барча нашриётларда тижорат таъриятлари очилди. Бу бўлимларнинг иши ўз-ўзидан юришиб кетди. Ўз ҳисобидан тижорат бўлими орқали китоб чиқарувчилар қорозни ўзлари топишади. Босмаҳона билан келишилади. Таҳрир ва безакларга пул тўланади. Иш шу йўсин тезлашиб кетгач, икки, уч ой ичида янги китоб сотува чиқарилади. Давлат нашриётларида эса олдиндан режалаштириб қўйилган қўллёзмаларнинг 25—30 фоизи 1992—1993 йилларга қўлиб кета бошладилар.

Ҳа, жумҳурият нашриётлари оғир тангликни бошдан кечирмоқдалар. Масалан, Рафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти давлат хазинасига ўттиз беш фоиз солиқ тўлайди. Босмаҳона ҳуқуқлари ошганлиги туфайли айти пайтда 20 фоиз ўрнига ҳар бир китобдан 30—35 фоизгача ҳақ ундирилмоқда. Шундай бўлгач, нашриёт ходимларининг яшаш шароитини яхшилаш, китобхоналарнинг ҳақли талабларини қондиришга йўл бўлсин!

Тарихдан маълумки, ғоябозлик ва тижорат асосига қурилган адабиёт таназзулга юз тутади. Сир эмаски, 60—80-йилларда ғоябозлик нашриётлар тепасида «қилич» ялонғочлаб турган бўлса, 90-йилларга келиб оврупача бозор нашриётлар устига балоқазодек ёпирилди. Дунё тажрибасидан беҳабарлигимиз, тажрибасизлигимиз ўз ҳисобимизга ютқасимизга олиб келди. Аввал қороз бемалол эди-ю, эркин адабиётга йўл йўқ эди. Ҳозир эса қороз етишмайди, унинг устига истаган енгил-елпи китобларни нашр этиш йўли бор. Бизнингча, ҳозир чоп этилаётган мазмунан саёз, нархи ҳаддан зиёд баланд китоблар маънавий оламимизни асло бойитмайди. Бу ҳам маънавий ютқазикми? Ҳа, ютқазик. Бунинг устига вилоят ва туман савдо тармоқларида китоб савдоси адабиёт ва санъатдан беҳабар, давлат тилини билмай-

Ўзбекистон жумҳурияти шаҳар ва қишлоқларидаги китоб дўконларини айланиб кўздан кечирсангиз, уларда ўзбек тилида чоп этилган китобларнинг ниҳоятда камлигини кўрасиз. Борлари ҳам китоб дўконларининг асосини ташкил қилмайди, пана-пасткам бурчакларга тикиб ташланган. Пойтахтимиз Тошкент шаҳрининг китоб дўконларида ҳам аҳвол мутлақо талабга жавоб бермайди. Масалан, Ленин кўчасидаги «Академикнига», Пушкин, Полторацкий, Навоий кўчаларидаги, қўйингки, шаҳардаги барча китоб дўконларида аҳвол шу тарзда. Айрим китоб дўкони мутасаддилари бу масалага очиқ-ойдин муносабат билдириб: «Бизлар фақат Москва, Ленинград шаҳарлари нашриётларида чоп этилган китоблар билан савдо қиламиз. Ўзбекистонда чоп этиладиган китобларни тарқатиш билан Китоб савдоси палатаси шуғулланади», деб эътироз билдиришади.

Нега шундай? Ўзбекистон китоб савдоси палатаси маъмур муаммони қачон ўрганади ва ҳал этади? Ахир бундай ҳўжасизлик ҳалқ маънавиятига хиёнат эмасми?

Умуман, Ўзбекистонда ноширлик ишлари қандай аҳволда? Ўзбек тилида чоп этиладиган китоблар нега кам? Ушбу мақола шу ҳақдадир.

диган кимсалар ихтиёрига бериб қўйилган. Умуман олганда, маънавий озғна манбааларининг ҳаммаси маъсулиятсизлар қўлида. Шунинг учун ҳам қишлоқлардаги китоб дўконларида ўзбекча китоблар топилмайди. Бу муаммолар қачон ва қандай ҳал қилинади?

Яна бир жиддий масала — 60-йилларнинг охирида ташкил топган, адабиёт ва санъат нашриёти негизинда 1986 йили «Юлдузча» (ҳозир «Чўлпон»), 1990 йил «Ёзувчи» нашриётлари очилди. Натижада, тажрибали ноширлар тарқаб кетишди. Жамоа ўз режаларини қайта-қайта тузишга мажбур бўлди. Устига-устак 1990 йилнинг ўрталарида ноҳор босмаҳоналардан бири Рафур Ғулом номидаги нашриётга бирки-тилиб, Нашриёт-матбаа бирламаси ташкил этилди. Тахминий ҳисоб-китобларга кўра, Эски жўвадаги 1-босмаҳонани оёққа турғизиб учун қамиди олти йил керак экан. Тангликдан қутулиш чораларидан бири сифатида кичик корхоналар қуриш жорий этилаётган пайтда бу тақлиф кимдан чиқди? Қарангки, вилоят ижроқўмлари бу «сунъий» тажрибани бирпасда ёйиб нашриёт-матбаа бирламалари тузишни бошлаб юбордилар. Ғўёки адабиёт ва санъат аҳлларида имкон қаттаю олимлар учун асарларини нашр қилишга имкон йўқ эмиш. Адабий нашрларни бозор сиқиб чиқараётган кунларда «қош қўлман деб кўз чиқариш» ярашмайди. Бу ҳолат 80-йилларда вилоятлар тузилиши ва тарқатилишини ёдга солади.

Яқинда қизиқарли маълумотларга тасодифан кўзим тушди. Фалакнинг гардишини қарангки, ман этилган китоблар қўлма-қўл бўлиб, зўрма-зўраки тўқитирилган мавзулар бозори касодга айланибди. Гапни қўзиб ўтирмай, совет ноширлари уюшмаси маълумотларидан (1991 йил, 17 май ҳужжати) айримларини ҳужжимизга ҳавола этаман. 1985—1990 йилларда мамлакатда марксизм-ленинизмга бағишланган китоблар сони 2,2 марта, нусха-си 3 марта тушиб кетди. Марксизм-ленинизм намояндалари

асарлари 560 номдан 250 номга, нусхалари 21,1 миллиондан 7 миллионга тушди. Қарангки, даврий ўзгаришлар китоб ола-мизга ҳам ўз нуқсини ўтказди.

Шуни қайд этиш жоизки, диний адабиётлар салмоғи йилдан-йилга ошиб бормоқда. 1988—1990 йилларда рус ва бошқа тиллардаги диний китоб уларнинг нусхаси 7 баравар (10 миллион 181 минг дона) кўпайди. Нашри ва нусхасининг қарийб ярми Қўртон ва Инжил ҳиссасига тўғри келади. 1988—1990 йилда Инжил жами 3 миллион 300 минг нусхада 31 марта, Қўртон 670 минг нусхада 7 марта босилди. Диниunosликка оид рисо-лалар 1988—1990 йилларда 75 фоиз кўпайди (3 миллион 617 минг дона).

Ноширлик соҳасидаги яна бир янгилик ширкат ва кичик корхоналар тузилишидир. Айти пайтда ном қозongan «Нур», «Ҳажмор», «Ижод» сингари корхоналар бир қатор хайрли тадбирларга бош-қош бўлмоқдалар.

Ярим асрдан буён ман этиб келинган диний, диний-фалсафий, тарихий-бадий мерос асарлари, хорижда яшаган маданият арбобларининг меъмурлари ва хотиралари 1990 йилга келиб юзминглаб нусхада чоп этилмоқда. Масалан, Москва нашриётларида Н. Бердяев, В. Разанов, П. Купорткин, В. Соловьев, Д. Мережковский, П. Флоренский (афсуски бизда бундай хайрли ишга қўл урилгани йўқ) сингари ўнлаб муаллифларнинг китоблари биргина 1990 йилда 12,3 миллион нусхада босилди. Тарихнинг ўқилмаган саҳифалари ўқилди. «Чўлпон» нашриёти Салоҳиддин Тошкандийнинг «Темуринома» китобини қарийб ярим миллион нусхада чоп этди. Бу тарихий асар тез орада қўлма-қўл бўлиб кетди.

Наширларимиз тўлайдиган давлат солиғи ҳақида алоҳида тўхталмиш керак. 1990 йил 2 декабрдаги фармонга мувофиқ, экспорт нашрлар фойдасининг 40 фоизи ташқи савдо банкига ўтказилди. Флоренция аҳдномасига кўра, дунёнинг 79 давлати нашриётлари экспорт нашрлари

учун солиқ тўлашмайди. Бизда ҳам шундай бўлиши шарт.

Уқув адабиётлари нусхаси 1988—1990 йилларда ўн беш фоизга камайди. Аммо Ўзбекистонда бу соҳа жиддий сифат ўзгаришига муҳтож. Бошқа жумҳуриятлар ёшлари ўз юрти тарихини тўла билади. Бизда-чи? Халқ таълими вазирлиги давр руҳига мос дарслик ва қўлланмаларни тайёрлашга шошилмаётир. Дарсликлар бугунги кун талабига мутлақо жавоб бермайди.

Нашириёт «Хўжалик»даги аҳвол борасида бирмунча суҳбатлашдик. Энди келгуси режалар ҳақида бироз тўхталасан. Ўзбек халқи маънавий-руҳий покланиш палласига қадам қўйгани, мустақиллик эълонлари эркин кезиниётгани барчанинг кўнглидаги орузси эди. Ноширларнинг биринчи галдаги нијати, адабий-тарихий, диний меросимиз дурдоналарини китобхоналар оммасига тезроқ тортиқ қилишдир. Шу эъзу ниятда 1991 йилнинг июл ойида «Мерос» наشريёти очилди. Бу ерда таниқли ноширлар, олимлар, шоир ва ёзувчилар ушоган. Ўзбекистон давлат матбуот қўмитаси қошида нуфузли «Мерос» комиссияси аъзолари иш бошлади. Улар илмий ноаниқликларга йўл қўймасликка, манбани ўқишда хатоларни бартараф қилишга астойдил киришганлар. Жамоа таркибида Н. Абдуллаев, Б. Аҳмедов, Қ. Зиёев, А. Хайитметов, А. Қаюмов, А. Уринов каби етук шарқшунослар, тарихчилар бор.

Айни кунларда «Қуръони карим»нинг ўзбекча нусхаси (Мутаржми Аловуддин Мансур) нашрга тайёрланмоқда. Индиликда барча асарлар шу нуфузли жамоа тавсияси асосида чоп этилади. Ниҳоят етмиш йиллик қарахтликдан сўнг миллий қиёфамиз тикланаётир. Агар матбаа корхоналарини ҳижозлаш тезроқ амалга оширилса, мўл-кўл қороз билан таминласа, шундай оруз-ниятларни амалга ошириш осон бўларди.

Сўнгги мулоҳаза шуки, йиллик режаларни тузишни, халқ талаби даражасида нашр этишни жамон талабига мос равишда йўлга қўйиш шарт. Кейинги икки-уч йил ичида маънавийтимиз гажиналари — Яссавий, Рабғузий, Навоий, Маширабнинг янги нашрлари, «Бобурнома», «Темуринома», «Темури Тугкулари» сингари нодир китоблар чоп этилди. Бу ишлар шарқ манавияти уммонидан қатраладир. Ўзбек адабиёти бўстони», «Жаҳон адабиёти дурдоналари», «Мерос», «Адолат» туркумидаги асарларни тезроқ халққа етказиш керак.

Мен китоб «сиёсати» ва маънавият ҳақида кўнглимдаги айрим фикрларни ўртоқлашдим. Бу ҳақдаги мулоҳаза ва таклифлар анчагинадир. Келинг, азиз ўқувчилар, сиз ҳам ўз фикр ва мулоҳазаларингиз билан суҳбатимизга қўшилиш.

Бахтиёр ОМОН,
«Мерос» наشريёти
етакчи муҳаррири

АБАДИЙ ЯШАШ

МУМКИНИМИ?

Ез кунлари Лаосда тез-тез момоқалдирик гум-бурлаб, яшин чарақлаб туради. Худди шу ёз фаслида бу мамлакатдаги совет кишилари яшаётган гўшада битта гап яшин тезлигида тарқалди. Эмишкис лаослик қандайдир табиб-врач «геро-вита» деган мўъжизавий дори яратганмишу шу доридан фойдаланган бир бемор 120 ёшга кирганмиш... Бу мамлакатта қисқа муддат билан келиб кетадиганларнинг кўнчилиги маҳаллий ик-лимнинг таъсиридан сез-масликлари қийин — ошқозон касалликлари, аллергия, безгаксимон касалликлар ва бошқа турдаги нохушликлар анча-мунча одамнинг бо-шидан кечиб туради. Шундай бир пайтда бар-ча касалликларни бир-дангига даволайдиган шифо топилаётганмиш, де-ган хабар, табиийки, кўпчиликини қизиқтирди.

— Абадий яшаш мум-кинми? — ЛХДР Шифо-бахш ўсимликлари ил-мий-тадқиқот институти директорининг муовини Бупхонг Сутхавенгга ме-нинг биринчи саволим шундай бўлди. Суҳбатимизнинг асосий қисми рус тилида борарди. Чун-ки Бупхонг Хонойдаги доришунослик институ-тида талабалик йиллари рус тилини ўрганиб ол-ганди.

— Ахир бундай бўли-ши мумкин эмас-ку, — деди табиб қандайдир афсусланиш билан жим-майиб. — Ҳаётни абадий чўзадиган дори-дармон йўқ.

— 120 ёшга кирган қа-рия бор экан-ку?

— Ҳақиқатдан ҳам мен даволаш кишилар

орасида ўшанақалари ҳам бор. Бироқ одам-нинг узок умр кўриши... менинг иштирокимиз юз берган. Мен яқинда унга ҳам геро-вита бера бошла-дим. Мана ўша дори-дар-мон. Профессор кичик зўдирчаларни эслата-диган коп-кора доналар-ни стол устига тўқди. Мен доридан татиб кўр-дим. Таъми қуритилган олчани эслатади. Буп-хонг ўз кашфиёти хусу-сида сўзлай бошлади. Аниқроғи, бу кашфиёт тўла-тўқис унинг ўзини-ки эмас экан. У фақат ла-осликлар табобатининг анъанавий қоидалари — рецентларига биноан иш кўрган экан. Мазкур до-ри-дармон тузилишига фақат Лаосдагина ўса-диган ўсимликлар ме-васи киритилар экан. Уларга фақат май ойида етиштирилган асал қўшилган экан. Маъ-лум бўлишича, бу янги дори қон айланиши ва асаб системаларига ижо-бий таъсир кўрсатар экан. Бу дори-дармон би-лан бир марта давола-ниш курси — 270 дона «зўдир» роса уч ойга мўлжалланган. Ана шунда даволанувчининг ухлаши яхшиланади, иштахаси очилади ва қон босими мўътадил-лашади.

Мен стол устидаги до-ридан ўзимга бироз ол-моқчи эдим, Бупхонг хи-жолат чеккандек рад эт-ди.

— Геровит учун ишла-тиладиган мевалар фа-қат март ойида бўла-ди, — деди у. — Биз ўша ойда терганларимизни аллақачон қайта ишлаб, тарқатиб бўлганмиз.

Мазкур олийгоҳ чин-дан ҳам мўъжазгина.

Унда ишлаётган бир не-ча ўн кишилик ходим-лар тадқиқот ишлари олиб боришдан ташқари доривор гиёҳлар хомашё-сини ўзалари териб, қай-тадан ишлайдилар ҳам.

Лабораториянинг бар-ча очик жойлари — стол-ларнинг усти, пог ва де-раза олди супачалари ҳар хил гуллар, замбу-руғлар, бутюклар ва ил-дизлар билан банд. Кўз-га унча ташланмайдиган бундай манзара замири-да қандайдир ғайри та-биий куч бордек туюлади гўё.

Лаоснинг анъанавий шифокорлиги энг аввало маҳаллий гиёҳларга асосланганлиги билан кучлидир, деб ҳисоблай-ди профессор Бупхонг.

Бу мутахассис билан баҳсга киришиш қийин. Бироқ, менинг назарим-да, Лаоснинг халқ та-бобатчилигида яна бир кучли жиҳат, яъни гума-низм — одамлилик му-жассамдир.

Лаосдаги кўпгина буд-да ибодатхоналарида ко-хинлар шифокорлик би-лан шуғулланадилар. Уларнинг ихтиёрларида хилма-хил гиёҳлар тў-плами ҳаммаша тайёр. Го-ҳида улар уқалаш — массаж билан шуғулла-надилар. Айрим жойлар-да шундай ҳаммомлар очилганки, шифоланув-чилар уларда хилма-хил шифобахш гиёҳларнинг сувлари аралаштирил-ган буғдан нафас олади-лар ва худди ўша шар-батлардан тайёрланган чой ичадилар. Шифола-ниш рисоладагидай ке-чиши учун бемор ибодат-хона ичкарилигидаги ҳужраларда даволаниши керак, деб ҳисоблайди-лар шифокор қохинлар.

Ана шунда шифоланув-чиларни муттасил куза-тиш, унинг феъли-атво-рини, одатини билиш, энг муҳими, унга яра-ша дори-дармон белги-лаш мумкин бўлади. Ве-морларни руҳан таъсир этиб даволаш қохинлар шифокорлигида биринчи ўринни эгаллайди. Ўён-тири шаҳридаги машҳур табиб-шифокорлардан бири Бопхам ўзининг гипноз йўли билан қон оқитишни тўхтата олиш қудратига эга эканини айтди.

— Сиз тузата олмай-диган касалликлар ҳам бўладими? — деб сўра-дим мен Бопхамдан.

— Албатта бўлади, — деб жавоб берди қохин. — Бироқ биз бу ҳақда бе-морга ҳеч нима демай-миз. Биз ҳар қандай хо-латда ҳам беморнинг руҳини кўтаришимиз ке-рак. Бордию биз берган дори-дармонлар кимга-дир ёрдам бермаган тақ-дирда ҳам, барибир, ун-га, ҳеч қанақа зарар ҳам бермайди.

Мен қохинга, абадий яшаш мумкинми, деган саволни бермадим. Улар-нинг дунёдаги барча жо-ниворларнинг қайта-қай-та туғилишларига ишо-нишларини билардим. Уларнинг эътиқодларига кўра, бизнинг ҳар қайси-миз ҳозирги ҳаётимиз-дан кейин яна қайта-қайта туғиламиз, бироқ бошқача ҳолату кўри-нишда, бошқа жойда ту-ғиламиз.

Петр ЦВЕТОВ

Қўшни қишлоққа тўйга.

Омонулла ОЛЛОЕРОВ

БИР УМРЛИК САБОҚ

Ҳикоя

Бомдод номозига таҳорат олиб, ўтовга киришда Мулла Салоҳиддин кампирига дағдага қилди: — Камолиддинга айтинг, қопни обориб хирмонга тўкиб келсин! Тонг ёришиб келарди. Ширин уйқуда ётган Аслиддин отасининг асабий, зардали товушидан уйғониб кетди. Апил-тапил кийиндию, кўчага чиқиб, муздай ариқ сувида ювиниб қайтди. Отаси ҳалиям ўрнидан жилмай, бор аламини кампирига тўкиб солмоқда эди. Отинбуви — Ойнисахон эса ўтов керагасига беҳол суяниб, Камолиддин эмас, ўзи гуноҳкордай мунгайи турарди.

Аслиддин ўтовга яқинлаб салом берди. Кенжа — суюкли ўғлининг эрталабки ёқими саломидан завқланиб, бошини силаб эркалайдиган Мулла Салоҳиддин бугун қайрилиб ҳам қарамади. Саломига жавобан ғамгин нигоҳ ташлаб, бош иргиб қўйди. Аслиддин ер тагидан отасига кўз ташлаб, сесканиб кетди. Аслиддин падаи бузрукворини ҳеч маҳал бу алфозда газабнок кўрмаганди.

— Мен Оллоҳ таолодан нобакор, ҳалол-ҳаромни фарқламайдиган диёнатсиз фарзанд тилганим йўқ! — Мулла Салоҳиддиннинг оқ-сарик юзи бўғриқиб, қизариб кетди. — Е алҳазар, бундай ҳаром ишга қўл урган кимсадан нимани кутса бўлади, онаси, айтинг?!

Отинбуви чолини шаштидан туширмоқчи бўлиб, ҳазин товушда пичирлади:

— Болалик қилган-да, отажони...

— Йў-ўқ, бола эмас, бало, бало! — Мулла Салоҳиддин тутокиб кетди. — Болалиги қолдими, уруш кўрган-а!..

Атроф тобора ёришиб келарди. Мулла Салоҳиддин номоз қазо бўлишидан чўчиб, шошилиб ўтовга кириб кетди. Отинбуви енгил нафас олиб, Аслиддинга тайинлади:

— Молларга қара, болам.

Аслиддин можаро сабабини сўрамоқчи бўлиб оғиз жуфтлаганди, энаси ҳам номоз ўқигани ичкари кириб кетди. Кўчадан подачининг товуши эшитилди:

— Хайданлар, ҳо-й!..

Аслиддин сигирини ҳайдаб бораркан, йўл-йўлаккай ўйланиб борди: қандай нохушлик юз берди? Отам нега даргазаблар? Камолиддин акам нима иш қилган? Энамнинг гуноҳи нима?..

Аслиддин ёш бўлсаям отаси осонликча жаҳд отига минмаслигини яхши биларди. Отасининг жаҳли кўзиб, аччиқланганини ҳечам кўрмаганди. Қанча-қанча ноҳўя қилиқлар қилсаям бирон марта унинг газабига дучор бўлмаганди. Утган йили макка донида бодроқ қиламан, деб пичан гарамига ўт қўйиб юборди. Ойсалиҳа опачаси қутқазиб қолмаганди ўзим ёниб кетаяёзганди. Ловуллаб осмонга бўй чўзган ёнгинини кўриб, тумонат одам тўпланганди. Пичанни ўчириб олишолмади. Пакирлаб ташилган сувлар беҳуда кетди. Бу кўргуликка ҳамма аччиди,

гувранди. Аламга чидамаган энаси дирдираб турган Аслиддинга ташланди. Отаси эса унинг йўлини тўсди:

— Шайтонга ҳай беринг, онаси!

Аслиддиннинг чаккасига тушадиган отинбувининг шапалоғи ҳавода муаллақ қолди.

— Энди нима қиламиз? — шашти қайтиб, хўрлиги келган отинбуви йиғлаб юборди. — Ҳадемай киш келади.

Мулла Салоҳиддин кампирига далда берди:

— Ўқинманг, хашак топилар.

Кеч куз эди. Мулла Салоҳиддин айтгандай хашак топилмади. Бошқа йўли топили — рўзгорнинг кам-кўстига яраб турган беш-олтита қўй-эчкини бозорга ҳайдашди. Отаси билан Аслиддин ҳам молларни ҳайдашиб борди. Молларни отаси оёқ тирамай пуллаб юборди. Сўнг ота-бола гавжум расталарни айланиб, мева-чева — бозорлик харид қилишди. Атторлик ёнидан ўтаётганда Аслиддиннинг кўзи хуштакларга тушиб, отасини ўша томонга тортқилади. Бориб, бузоқча десаём, кийикча десаём бўладиган қизғиш хуштакчани тانлади, чалиб кўрди. Унинг назарида бутунги савдонинг ноёби шу — хуштак эди.

Бозор чеккасидан қарнай-сурнай, ногоралар садоси эшитилди. Бу дорбозларнинг томошага чорлови эди. Аслиддин отасини ўша томонга тортқилади. У дорбозлар ҳақида эшитганди, лекин кўрмаганди. Осмони фалакда қилпираб турган байроқча, таранг тортилган арқонларга кўз ташлаб юраги ҳалпириб кетди. Отаси дор ёнига борганда унинг қулоғига нималарнидир тайинлаб, ўзи бир ёққа кетди. Аслиддиннинг ўй-хаёли лангар чўп тутиб, тобора юқорилаб бораётган ўзи тенги болада бўлганидан отасининг гапларини илғай олмади. Маҳлиб бўлганча қолди. Олдини оломон тўсиб турарди. Қараса, дор тагида янаям қизикроқ ўйинлар бўлаётгандай туюлди. Уриниб-суришиб одамлар орасидан илгарига ўтиб олди. Юз-кўзини ола-қашка қилиб бўаб олган масҳарабоз ҳар хил қилиқлар қилиб, одамларни дув-дув қулдирарди. Орадан қанча муддат ўтганини Аслиддин билолмади. Бу орада ёш бола дордан тушиб, ўрнига мўйловдор йигит кўтарилди. Ёбегига тиги ялтйраган пичоқ боғлаб, ўмбалоқ ошиб ўйин кўрса-та бошлади. Аслиддин ҳаяжонланганидан юрак ҳовучлаб турарди. Кимдир елкасидан силаб, қулоғига шивирлагандай бўлди, қарамади. Ҳалиги товуш яна қулоғига шивирлади: «Асилжон, бу ёққа қаранг». Аслиддин ноилоҳ ўгирилиб қаради: сартарошхонадан қайтган отаси қулимсираб турарди; авзойдан уни анча излаганга ўхшарди.

— Хуржунингиз қани, ўғлим?

Аслиддин жовдираб кўз ташлади. Кейин аввалги турган жойини эслаб, ўша томонга ташланди. Хуржун ўрнида кўринмади. Йўқолди.

— Шу ерда турганди, — Аслиддин ўзини

оқлашга тушди, — у томонга ҳозиргина ўтгандим.

Отаси индамади. Лабини тишлаб, бош чайқаб қўйди холос.

Дунёда бировларнинг нарсасини олиб қўядиган одамлар борлигига ҳайрон қолган Аслиддин йиғлаб юборди.

— Йиғламаңг, ўғлим, — отаси бошини силаб овутди.

Улар яна расталарни айланиб, қайтадан бозорлик харид қилишди. Атторлик растасидан ўтаётганда Аслиддин киссасига қўл солиб, хуштаги йўқолмаганидан севиниб кетди.

Аслиддин ҳозир шуларни ўйлаб, отасининг нега даргазаб бўлганига тушунолмади. Яна ўзининг шинини тўла машрафани синдиргани, бир уюм қовунни ширинак ўйнаб четнаб қўйгани ва бошқа кўплаб ноҳўя қилиқлари кўз ўнгидан ўтди. Шу кезлари энаси уришиб-қойиган бўлсаям, отасидан бирон марта дакки еганини эслай олмади. Шундай бағри кенг отаси нимадан хафа?..

Поладан қайтган Аслиддин ўтовга юраги безовта дуқиллаб кирди. Отаси билан энаси гап-сўзсиз нонушта қилиб ўтиришарди. Унинг саломига бу дафъа отаси чехраси ёришиб алик олди ва ҳар кунгидай ёнига ўтқазиб, елкасини силаб эркалатди:

— Баракалла ўғлим, ширчойни ичинг. Энаси зогора тўғралган ёғоч косани унинг олдига сурди:

— Ол, шўрқиллатмай, аввал бурнингни қоқиб кел. Ўнга кирдинг — сонга кирдинг...

Аслиддин останага етганда энаси яна қўшиб қўйди:

— Нарироқ бор...

Аслиддин ўтовни айланиб, ғовлаб кетган ёввойи атиргул ёнига борди-ю, чўзилиб ётган катта жун коға кўзи тушди. Бурун қоқишнйам унутиб анграйиб қолди. Учма-уч боғланган қоп оғзидан тортқилади, қимирламади. Ичида нима борлигига қизиқиб, улам-тиқиб жойидан тимдалаб кўрди. Шардо ип эгиздан бир-икки дона оппоқ бугдой оқиб чиқди. Аслиддин севиниб кетди. Кўз олдига оппоқ, пўрсилатган бугдой нон кўриниб, оғзининг суви қочди...

Останада энасининг товуши эшитилди: — Асилжон ҳув-в, нима, аразлаб кетдингми, болам?

Аслиддин ичкарига қувончини яширолмай, ишшайиб кирди.

— Таомни мунтазир қилиш — гуноҳи азим, ўғлим, — деди унинг бошини силаб отаси, — олинг, ширчойингиз совиб, зогораси ивиб кетди.

— Ота, — Аслиддин қувончини яшира олмади — атиргул тагида қоп...

Аслиддиннинг гапи бўғзида қолди. Энаси унинг думбасидан шундай ўйиб чимчиладик, доллаб юборишга оз қолди. Кўзи ёшга тўлиб: «Гуноҳим нима?» дегандай энасига ўтирилди. Энаси: «Жим бўл», деган маънода лабини тишлаб, яна бақинига ну-

қиб қўйди. Аслидиннинг кўнгли энасининг хатти-ҳаракатидан эрталабки можа ро шу қоп туфайли юз берганини сезди. Отаси унинг қоп қақида гап очганини сезмадими ё ўзини сезмаганга олдим, ҳар қалай, ёнидаги ёстиқ тагидан қалин, муқоваси зарҳал чироийли китобни олиб ўқишга тутянди. Аслидин китоб варақларидан ҳошияли гулчамбар безакларига кўз ташлаб, ўйга чўмди: «Отам бу чироийли китобни қаердан оларкинлар?»

Уни бу савол анчадан бери қизиқтирарди: улариди биронтаям китоб йўқ, лекин отаси ўқийдиган араб ёзувидаги китоблар тез-тез ўзгариб турарди; гоҳ қалин, гоҳ юпқа... Ҳади сиғиб бир сафар отасидан сўраб ҳам кўрганди: «Ота, бу китобларни қаердан оласиз?» Шунда отаси ўрнига энаси жавоб қилганди: «Ҳой термизак, китобларни сўраб нима қиласан! Отам арабча китоблар ўқийди, деб бировларга гулласанг, борми, шўримиз кўрийдим. Тилингни тийиб юр, бола!» Отаси индамай: «Энангиз тўғри айтаяди», дегандай бош иргаб қўйганди. Аслидин ҳеч нарсага тушуна олмаганди. Ҳали-хануз тушуна олмай ҳайрон. Бу китоблар шунчалик кўрқинчли, дахшати бўлса-ю, отаси нега ҳаммадан хавфсизлаб, тонг сахарчага китоб устида мук тушиб ўтиради?.. Ҳовлида қадам шарпаси сезилса, қалтираб-титраб қўлидаги китобни яширади?

У нонушта қилиб бўлса-да, энасининг чиқиб кетишини кутиб ўтирарди. Дилида чиқиб кетган заҳоти отасига яна бир бор атиргул тағидаги қопни, ундаги баҳорги оқ бугдойни эслатишни ўйларди. Ахир отаси кўпдан бери камдармон касал. Шу ҳолига томоғи қорлиғи зогора нон ейди. Оппок, юмшоқ бугдой нон еса, балки тузалиб кетар. Шунга айтиб, отасини хурсанд қилмоқчи эди, энаси ташқарига чиқмади. Кўчадан ўртоқларининг ўзини чорлаган хуштак товушини эшитиб, илжисиз ўрнидан турди.

Куёш тик келганда болалар ҳовуз бўйига чопишди. Дамба устида ечинаётган Аслидин узоқда — ҳовузнинг йўлга туташ адоғида отини сувлатиб турган акасини кўриб қолди. Акаси уни таниб қамчисини ҳавода ўйната, уйга бор дегандай ишора қилди. Аслидин тиниқ сувга бир қалла ташлаб чиқди-да, шошилиб уйга чопди.

Аслидиннинг акаси яқинда урушдан қайтди. Бунга бир ой ўтган бўлсам назарида кеча келгандай: ахир, хали акасининг меҳрига, дийдорига, уруш саргузаштлари ҳақидаги эртакнамо суҳбатларига қоникгани йўқ-да. Бобоқул раис аилиниб-ёлвориб туриб олгач, келганга уч кун тўлмай ишга чиқиб кетди. Хирмон мудури бўлиб ишлаяпти. Далада тунайдим. Уйга гоҳ кечаси, гоҳ кундузи — ора-чора келиб кетади. Вугун тушликка келганидан Аслидин севиниб кетди. Акаси ортидан изма-из ўтовга кириб борди. Шу заҳоти акасининг бўйнига осилиб эркаланди. Кейин қулоғига шивирлади: «Вугун айтиб берасиз-а?» Акаси ҳўп дегандай бош иргаб қўйди.

Отаси бошини таниб, тўшқанда кўзлари юмук, терга пишиб ҳансираб ётарди.

— Ота, — Камолидин секин товуш берди. — Отажон, мен келдим.

Мулла Салоҳиддин кўзларини аранг очиб, ўғилларига нигоҳ ташлаб маънос бош иргадим.

Отинбуви эшикдан мўралаб, ташқарига имлади. Ака-ука шарпасиз ўринларидан туриб, балх тут тағидаги сояга — лойсупага ўтишди. Отинбуви дастурхон ёзиб, зогора қулача, айрон ва бир товоқ оқ чиллаки узум қўйди. Эналарининг қистовига қарамасдан улар ланж, иштаҳасиз бир алфозда тановул қилишарди.

Бу орада отинбуви икки-уч бор ўтовга кириб, қолининг аҳволидан хабар олиб чиқди. Кейин ҳасрат қилишга тушди:

— Вой, худойим-ей, оталарининг шу йўталини ҳеч кимга кўрғили қилмасин. Чошгоҳдан тушгача тинимсиз ияк уриб йўталди-я!.. Камолжон, сен келгандан бери,

хурсандлигидан анча тетиклашиб қолганди отанг... Каёқдана сен ташлаб кетган қопга кўзи тушиб... Аламини мендан олди. Шунча йил яшаб, отангдан бундай гап эшитмагандим... Отангнинг гапи ҳақ, болам, Худонин билган одам ҳаром-ҳарошга қўл урмайди. Ўғирлик бугдойнингдан зогорамиз минг қарра афзал. Обориб хирмонга тўкиб кел, болам.

Аслидиннинг назарида акасининг деҳқолат жуссаси кичрая-кичрая лойсупага сингиб бораётгандай туюлди. Шунгами, энаси ҳам қайтиб гапирмади. Қизариб, терга пишган Камолидин отланиб жўнаб кетди. Аслидин дилига тўккан саволларини яна сўрай олмай қолди. Шу бир қоп бугдойни деб отаси энасини, энаси акасини ранжитганидан хафа бўлди. Назарида буларнинг ҳаммасига отасининг ҳаммадан яшириб ўқийдиган сирли китоблари сабабчи деб ўйлади. Уша мулоим, меҳрибон отасининг ҳеч кимга ўхшамайдиган феъл-атворида ҳайратланиб, юрагида қандайдир шубҳалар ғимирлади. Баҳорда юз берган бир воқеани эслаб, ўз шубҳаларига янаям ишонганди. Эсида, пешин маҳали эди. Чорбоғлари ёнидаги булоқдан сув ичиб, юз-қўлини ювди. Бехосдан булоқ четигади яси тош устида ётган гулдор каштали белбоғни кўриб қолди. Белбоғни кўтарган эди, нимадир сирғалиб ерга тушди. Дунё топангади Аслидиннинг кўзлари ўйноқлаб кетди: пойида чироийли қиндор пичоқ ётарди. Атрофга кўз ташлади: ҳеч ким йўқ. Қиндор пичокни олиб, томоша қилди: қатор-қатор қумуш тугмачалар қадалган, қин учиди ялтироқ жез поянак. Қиндан пичокни олиб энтикиб тушди. Пичоқ чинакамига чироийли эди: оқ қўқиб дастасидаги нақшлари, тилларанг гулбанди, дами устида порлаб турган ҳилол, майда юлдузчалар қуёш тигида кўзни қамаштирарди.

Аслидин атрофга яна бир кўз ташлаб, пичоқ қинини белбоққа ўтказиб, қопни ичидан белига боғлади. Энтикиб уйга чопди. Отаси унинг топиб келган чироийли матоҳини кўриб, хурсанд бўлди. Аслидин уни доим ўзи тақиб юришни, ўртоқларига қўз-кўз қилишни ўйлаб, жудаям севинди. Лекин отаси унга пичокни қайтариб бермади. Йиғлаган эди, отаси: «Сизга бунданмай чироийлини оббераман. Бу — омонат... Бировнинг нарасига кўз ола қилманг, ўғлим...» деб юпатди. Ва шу куннинг ўзидаёқ кўчага чиқиб пичоқ эгасини дараклади. Эртаси кунни Турди қассоб келиб, алқаб-алқаб пичогини олиб кетди.

Кун ботиб, қош қорайганда Камолидин Бобоқул раис билан бирга кириб келди. Акасининг хафа бўлиб кетганидан эзиллиб ўтирган Аслидин севиниб кетди. Вироз тетиклашиб ўзига келган Мулла Салоҳиддин шом номозини ўқиб бўлса-да, нафис қисмига ўтиб, жойномоз устида ўтирарди. Раиснинг қутилмаган таширидан ҳақидирагандай ранги дув оқариб, ўрнидан турди. Меҳмонни тўрга ундади. Ҳол-аҳвол сўрашди. Отинбуви елиб-югуриб дастурхон ёзди. Камолидин меҳмонни ичкарига киритиб, ўзи қаёққадир қўйиб бўлди. Чойнак-пиёла, мевачева ташиб энасига қўмаклашаётган Аслидиннинг кўзига Бобоқул раис қалати бўлиб кўричди. Қулиб юбораёзди. Озин, дароз мучасига ярашмаган қалами яктаги, бошидаги чўнқайган киргизча телпаги, яқин орада устара қўрмаган оқ-қўқиб соқоли, бозорада — хуржун йўқотган қуни қўрган дорбоз масхарабозининг нақ ўзи эди.

— Мулла ака, — негадир раис безовта эди, — мен шошиб турибман. Ҳозир қилшқ шўросида майлис бор.

— Ие, раис иним, — Мулла Салоҳиддин чой узатиб, дастурхонга ундади, — овқат ҳам тайёр бўп қолар, тамадди қилиб олинг.

— Ўэр, — раис озига бир бурда зогора ташлаб, чой ҳўплади, — етиб бормасам бўлмайди, ака. Отдан тушмай кетишни ўзимга эп кўрмадим... Бу дейман, Камолидин махсумни хафа қилганга ўхшайсиз?..

— Йўғ-е, — Мулла Салоҳиддин қулимсирарди, — ҳали Камолидинга ҳеч нарса дема-

дим. Янгангизга гапирдим... Гафлатни қаранг, ўғлимиз кечаси бир қоп бугдой туширипти-ю, мен сезмапман. Янгангиз сезасам индамапти, шунга...

— Камолидин махсумда айб йўқ, — раис энгашиб пичирлади. — Нима десангиз менга денг. Мулла ака, биласизми, биз жудаям ҳўрматлаймиз сизни. Бир мен эмас, ҳамма. Яқинда махсумнинг урушдан қайтганига тўй қилдингиз, бунинг устига анчадан бери бегобсиз... Шуларни ўйлаб, Камолидин махсумга бугдойни ўзим бергандим.

Мулла Салоҳиддин ўрнидан туриб кетаёзди. Пойтак томонда ўтирган Аслидиннинг бадани жимирлаб кетди. Лекин Аслидин ўйлаганча, отаси раисга шапалоқ ҳам тортмади, ҳақоратли сўз ҳам айтмади, фақат шу алфозда туриб амирона буюрди:

— Бобоқулбой, ҳозироқ бугдойни обориб хирмонга тўқтиринг. Унда бева-бечораларнинг, етим-есирларнинг ҳақи бор. Уларнинг ҳақини еган бандасини худо кечирмайди... Обкетинг, сизни алқаб ҳақингизга дуо қиламан. Мудирликка бошқани топинг, Камолидинни озод қилинг. Эртадан ўроққа ё ҳўпга боради.

Қонсуяк елкалари букчаёй ўтирган раис, нимадир дейишга оғиз жуфтлаган эди, Мулла Салоҳиддин икки қўлини кўксига босиб, ижозат бермади:

— Бас, бошқа гапга ўрин йўқ. Яхши-ёмон гаплар ўтас рози бўлинг. Сиздан мингданнинг розиман.

— Мулла ака, — раис остонада орқасига ўтирилди, — бундай ризо-бозилик тиламанг, хали худо хоҳласа отдай бўп кетасиз.

Ичкарига — отасига бетгай олмаган Камолидин раис қиқши билан унга шивирлади. Раис бош чайкаб маъқуллади. Кейин тут тағидан отни етаклаб келиб атиргул тағидаги қопга бетгай қилди. Аслидин от жилловини ушлаб турди. Ўзайда оғир қопни иккови чираниб бозорда бозор ортишди.

Учоқ бошида юрган отинбуви улар ортидан қақирганча қолди:

— Вой, ўлмасам, қайтинглар, бўтқа сузаяпман.

Эрталаб нонушта пайти Камолидин отасига бугун ҳўпчи бўлиб ишга боришини айтди. Мулла Салоҳиддин унинг гап оҳангига, юз ифодасида норозилик аломати йўқлигидан дили ёришиб кетди. Дийдорига, меҳрига қонмагандай келбати бўй-байтига, ўзидан кўра отинбувига тортган юз-қўзига узоқ термилиб қолди. Лаблари манмун пичирлади:

— Раҳмат, ўғлим.

— Бобоқул ака хафа бўп қолди-да, ота, — деди Камолидин қизариб.

— Яхши, ҳалол-покиза ишланг, кейин хурсанд бўлади, ўғлим, — деди Мулла Салоҳиддин қулимсираб.

Камолидин отланиб чорбоғ эшигидан чиқаётганда Отинбуви тугунча узатиб тайинлади:

— Сингилнинг Ойсалиха ўроқчиларнинг олди эмиш. Қарашиб тургин... Бунинг ўз қўлига бер.

Аслидин акаси кирга ўрлайдиган муюлишга етгунча ёнида пилдираб борди. Эшиктагидан жангномалари яна чала қолди.

Мулла Салоҳиддиннинг дарди кундан-кун оғирлашиб борарди. Кейинги кунларда китоб ўқишга ҳам мажбур бўлиб қолди. Баъзан номоз ўқиб бажономоз устида йўтали қўзиб, терга пишиб қоларди. Шунгами, энаси Аслидиннинг тўшагини бўлак қилиб қўйди. Доим отасининг қўйнида маза қилиб ётарди. Шу кундан тонг-азонда отасининг қўйнига бир кириб, исқаланишни одат қилганди. Тонг-азонда Аслидин отасининг ёнига ўтиб бўйнидан қучиб эркалади. Отаси доим қуш уйқусида бўларди, у ёнига кириши билан бошини, елкаларини сувга қўярди. Негадир шу кунни отаси уйғонмади. Аслидин унинг бўйнидан қучиб шивирлади:

— Ота, отажон...

Мулла Салоҳиддин индамади. Аслидин аввал шивирлаган бўлса, энди таҳликага тушиб қақира бошлади:

— Отажон-он!..

Шу кунларда чолининг оёк учиди тун бўйи жонсарак бўлиб ўтирадиган отинбуви сачраб турди:

— Безовта қилма, эси йўқ.

Ўғлини койишга койиди-ю негадир отинбувининг ранги ўчиб чолининг бошига ўтиб чўнқайди. Кўрпани кўтариб чолининг юзига сеҳн ташлади, кўкрагини силади. Кейин ранги докадай оқариб, беҳуш пичирлади:

— Отангдан айрилиппиз, вой, болагинам!..

Отинбуви ўзини тутолмай ув тортди. Аслиддин эса отанининг худди ўйкуда ётгандай беозор юмилган кўзларига, ҳали қон қочмаган юзига термулиб, ўлганига ишон-қирамагандай кўксига бош қўйиб ўкирди:

— Отажон, туринг, отажо-он!..

Отинбуви унинг елкасидан тортди:

— Тур, болагинам, отангни қўйнама!

Отинбуви пайпасланиб тахмондан бўғча туширди. Аслиддинга қоралас тўнча қийғиб, белига қийқичча боғлаб тайинлади:

— Ҳовлига чиқ, болам, товуш қил — одамлар эшитсин. Энди сенга ота қайда-а!..

Аслиддин ташқарига чиқиб, ўтов керагасига суяниб айтиб йиғлай бошлади:

— Мехрибоним отажон, отажон-н!..

Чанг-губорсиз саҳарги тоза ҳавода Аслиддиннинг товуши қир-қояларга ўрлаб, узокларга кетди. Бўзариб келаятган тонг олдида қишлоқ аҳли унинг товушидан ўйғонди. Атрофдан қари-қартагилар оқими кела бошлади. Ишга яроқли одамлар, ўсмирлар ҳаммаси ғалла ўрмига — ўтарга чиқиб кетган. Биргина раис билан сувчи бола қишлоқда тунаб, тонг-эонда далага жўнаб кетарди. Бобоқул раис ҳаммадан аввал от қўйиб етиб келди. Авзойдан Аслиддиннинг товушини эшитиб, йўлдан қайтганга ўхшарди. Отини чорбоғ сиртида қантариб: «Вой акам-лаганча ўтовга отилиб кириб кетди. Мархум билан видолашиб, ташқарига ўзини босолмай ўкириб чиқди:

— Вой, акагинам-ах, бунчалар зукко бўлмаса-ях, мен галварс ризо-розилик айтманг депман-а!.. Эйй, дунёйи беафто, мулла акам биздан рози бўлсин! Эҳ, янгажон-эй биз шундай одамга қўш ҳайдаттик, ўроқ ўргиздик, ҳўп янқиздик... Мисқоллаб топан илмини оёк ости қилдик! Бизни мулла акам кечир-саям худо кечирмайди!

Бобоқул раиснинг кўзларида ёш қалқиб, бир муддат ўзини босолмай эзилиб титради. Кейин ўтардаги одамларга, атроф қишлоқларга айтувчилар жўнатиш, жойига одам тайинлаш ва бошқа ташвишларга елиб-югура кетди.

Ичкиб йиғлаётган Аслиддиннинг назарида борлиқни шишдай тип-тиник сув босгандай бўлди. Дов-дарахтлар, одамлар — бутун борлиқ сувда сузаётгандай биланглаб чайқалар эди.

Чошгоҳ маҳали ўтардан етиб келган акаси ҳам, Ойсаҳига опачаси ҳам юриб эмас, сувда сузиб келишди. Ойсаҳига опачаси сув тагида димикқанидан, отасининг пойига ҳушсиз йиқилди... Пешин маҳали кўтарилган тобут ҳам лопиллаб сувда сузиб кетди...

Орадан уч кун ўтиб, отинбувининг лабилужини кўлдираган учик босиб кетди. Эрталабаноқ чўзма пишириб, чолининг арвоҳига дуойи-фотиҳа ўқиди. Кейин болаларига кўрган тушини айтиб берди:

— Тушимда эмас, худди ўнгимда кўргандай бўлдим: раҳматли оталаринг мана шу ўтов остонасига келиб: «Китобларни асраб-авайланг», дедию, кўздан ғойиб бўлди. Гўринг тўла нур бўлгур, биздан жудаям хафга ўхшаб кўринди.

Отинбуви кўзига ёш олиб, ҳасрат қилди:

— Бухоройи шарифдан олимлик даражасини олиб қайтганда, раҳматли оталаринг ўттиз олтининг устида эди. Араб, форс тилларини мукамал биларди. Эҳ, нимасини айт-тай, шу илми туфайли умри қувгинда, таҳлиқада ўтди... Нозик замон қувгинда ўпкасини совуққа олдириб, мана, дунёдан ўтти-кетти...

Интиҳосиз бир соғинч туйғуси билан ўтирган Аслиддин ўзини тутолмай ўкириб юборди:

— Энди қайдан топанман сизни, отажо-он!..

Унинг ноласидан Камоллиддин ҳам, Ойсаҳига ҳам кўзларига ёш олди.

Отинбуви болаларининг юракларини идратганидан афсусланди. Ўрнидан туриб, ўғилларини эргаштириб қишлоқ ҳовлига йўл олди. Қир бетқайидаги кенг-мўл ҳовли чеккасидаги, камдан-кам одам кириданган бостирма — қазнок эшигидаги қулфини очди. Эшикдан бошқа бирон тирқиш бўлмаган хона сим-сиёҳ қоронғи эди. Отинбуви гургур қақиб, деворга илганган тошчиқроқни ёқди. Ўғилларига лаш-луш тўлиб турган хандақ ичини тозалашни буюрди. Бўшаган хандақ тубида тахта қопқоқ кўринди. Отинбуви ишораси билан Камоллиддин қопқоқни кўтарди. Қоронғи лаҳимдан юқорига зах ҳиди анқиган ачқимтил эпкин кўтарилди. Аслиддин аксириб юборди. Отинбуви тошчиқроқни тешик оғзига ақинлатиб, Камоллиддинга пастга тушишни буюрди. У қиялаб турган нарвончадан букчайиб пастга тушди.

— Қара-чи, болам, китоблар қандай ту-

рипти? — Отинбуви қўлидаги тошчиқроқни Камоллиддинга узатди. — Яхшилаб кўр, сичқонлар тегмашми?

Камоллиддин лаҳим ичида бир пас айланиб, елкасига, дўпписига қулранг моғор популар илашиб ташқарига чиқди.

— Қандай, китоблар яхши туриптими, болам?

— Сичқонлар тегмаган, лекин захлаб қоласибди. Китобларни бошқа жойга олмасак бўлмайди.

— Қаерга оламыз-а, болам?

— Нариги ўйининг тахмонига териб, чўп-кори қалаб суваб юборамиз.

Отинбуви Камоллиддиннинг ақлига, топқирлигига қойил қолиб, севиниб кетди:

— Тўғри айтасан, энанг айлансин.

— Фақат оқшомни ўтказиш керак, — деди Камоллиддин.

— Худо кўрсатмасин, сездириб қўйсак борми, уйимиз қуяди, болам, — деди Отинбуви ёқасига туғлаб.

Отинбуви билан Камоллиддин бир муддат китобларни «дафн этиш» ташвишини маслаҳатлашиб олди. Шу орада Аслиддин тошчиқроқни олиб, иришлаганча лаҳим ичида тушиб кетди. Икки ёнлама тахталар устида катта-кичик китоблар қалашиб ётарди. Аслиддиннинг кўзи ярқ этиб очилгандай бўлди: отасининг қаердан китоб олиб ўқишини энди билди. Китобларни томоша қилмоқчи эди, энаси қойиб, чиқишга мажбур қилди.

Отинбуви ўғилларини қолдириб, ўзи ташқарига йўл олди. Остонага етганда бир нараса эсига тушгандай изига қайтди. Лаш-лушлар орасидан латта олиб узатди-да, тайинлади:

— Китобларнинг чанг-чунгини яхшилаб артинглар, оталарининг арвоҳи шод бўлсин. Яхши замонлар келса, икковингям сабоқ бермоқчи эди. Бечора, ниятига етмади.

Отинбуви чолига аччидими ё ўғилларининг шу китоблардан бебаҳра қолганиданми, хўрсиниб кўзига ёш олди. Кейин эшикни сиртидан қулфлаб тирқишдан шивирлади:

— Тушликда келаман.

Камоллиддин тошчиқроқни икки томонга баравар ёруғлик берадиган қилиб жойлади-да, лаҳим ичида тушди. Аслиддин акаси узатётган китобларни олиб хандақ ичида тера бошлади. Чиройли китобларга суқлиниб отасини эслади. Мехрибон отажони билан кетган кунлар, воқеалар бир-бир кўз ўнгидан ўтди. Айниқса, бир қоп оқ бугдой билан гулдор дастали пичоқ туфайли юз берган тафсилотлар ота меҳрини қўмсаган бегубор шуурида мухрланиб қолди.

МУШТАРИЛАР МАКТУБИДАН

АВЛИЕБОБОМИ, ОСТОНА ОТАМИ?

Қадим Самарқанднинг кунботар томонида, катта-кичик қирлар қуршовида кичкинагина бир қишлоқ бор. Уни халқ Авлиёбобо, баъзан Остона ота деб ҳам аташади. Шу юрт одамлари, фарзандларининг ўз қишлоғига ошқора ва баъзан ботиний муҳаббатлари бекиёс. Ошқоралиги ўз-ўзидан аён, ботиний муҳаббатни қандай тушуниш мумкин, дерсиз. Ажабланманг, шундай пайтлар бўлганки, асрлар бўйи номланиб келинган, боболари унинг билан фахрланган Авлиёбобо номини баъзида фарзандлари тилга олишга ҳам қўриқиб қолишганди. Чунки ўша пайтларда салла ол, деса калла олишга тайёр бўлган,

маънавий, маданий урф-одатларимизга зарпечакдек қирмажган баъзи раҳбарлар, мутлоқ ҳукмрон эдилар. Уларнинг назарида қишлоқларни бундай ном билан аташ эскилик саркити саналарди. «Шаккок»лар эса қувгин қилинарди, қийин-қистовга олинарди. Хуллас, тиллар занжирда, диллар қафасда эди. Энди мустақил халқимиз. Ўз келажагимиз, тақдиримизни ўз қўлимиз, ақл-идрокимиз билан қуришимиз керак. Шу боис юртимизнинг ҳар гарди бир тарих, ҳар гиёҳи қадрлидир. Шундай экан, Авлиёбобо қишлоғидаги гумбазли мақбарани ўрганиш, уни таъмирлаш, қаровини яхшилаш вақти етиб келди. Энди ҳам эътибор берилмаса, унда кеч бўлади. Аждодларимиз руҳи биз тиркиқлардан рози бўлмайди.

Бу ноёб ёдгорлиқнинг деворлари шарқона услубда безатилган. Мақбара ичига уч кишининг қабр-ёдгорлиги жойлашган. Қўн мармар тошда қадим битиклар бор. Хонақоҳнинг шарқий-жанубий қисмида ҳаво алмашинаши

учун махсус туйнуклар қўйилган. Мақбаранинг олд томонида чоғроққина ҳовлиси бор. Унинг ёнида бир ҳужра бўлиб, эътиқодли кишилар авлиёларни зиёрат қилиш учун тез-тез келиб туришади.

Авлиёбобо (Остона ота) мақбараси қай вақтда ва ким томонидан қурилганлиги ҳозиргача маълум эмас. Мақбарага қўйилган азиз зотлар қимлар, улар қандай қароматлар кўрсатишган, халқнинг хўрмат-эъзозига, муҳаббатига ўз-ўзидан сазовор бўлишмаган-ку, деган ўй ва саволларга жавоб ахтарганлар кўнчилиқ.

Истагимиз маҳаллий ҳукумат раҳбарлари, ҳурматли олимлар биргаликда илмий-тадқиқот ишлари олиб боришса. Бизнинг шарқ удумига кўра, ҳар бир авлиё деб сиғинилган жойда бир ҳислат, яхши ҳосият зуҳур бўлган. Зора қишлоғимиздаги Авлиёбобо (Остона ота) мақбараси ҳам шундай жойлардан эканлиги далиллар билан асосланса.

Юртдошларимиз фахр ва ифтихор билан аларнинг табаруққонларини эларо ёйишса. Хотиралари олдида таъзимда бўлишса. Шунинг ҳам алоҳида таъкидлашни истардикки, айни кунларда бу табаруққон жойини қайта таъмирлаш режалари тузиб чиқилган. Хайрли ишга «Ўзбекистон 50-йиллиги» давлат қўжалиғи раҳбарлари, хууссан, ғаллачиллик бригадаси бошлиғи В. Санаев бош-қош бўлишмоқда. Қишлоқ аҳли эса, ҳашар йўли билан қилинадиган ҳар қандай ишга тайёр туришибди.

Бундай осори-атиқалар қанчалик қўлайса, халқнинг миллий қиёфаси ойдинлашади. Қадру қиммати юксалади. Келажаги равои йўлларга тушади. Хуллас, эзгулик учун қилинган ҳар бир иш хайрли бўлади.

Саид ҚУРБОНОВ,
Советобод туманидаги
49-ўрта мактабнинг
ўзбек тили ва адабиёти
ўқитувчиси

РАШИДУДДИН АЛ-ВАТВОТ МАКТУБЛАРИ

Урта асрларда Хоразмда илм-фан ва маданият ғоят тараққий этди. Маданий ҳаётнинг бундай ривожда маҳаллий олим-адиблар, шоирлар билан бир қаторда турли сабабларга кўра узоқ эллардан, хорижий юртлардан Хоразмга келиб яшаб, ижод қилган адиб ва шоирларнинг ҳам ҳиссаси ва ўрни катта бўлган. Айниқса бу ҳол XI—XIII асрларда — Хоразмшоҳлар ҳукмронлиги даври тарихан алоҳида ажралиб туради. Андалузиялик олим ва сайёҳ Абу Ҳамид ал-Ғарнотий (1080—1169), Ибн Анийн номи билан танилган шомлик машхур шоир Шарафуддин Мухаммад ибн Наср (1144—1232), 1153 йилда Хоразмга келган Ал-Қозӣ Екуб ибн ал-Жандий, машхур олим ва котиблардан саналган, Хуросоннинг Наса шаҳридан келган Мухаммад ибн Аҳмад ибн Али ибн Аҳмад ан-Насавий, Ал-Қасос номи билан машхур Сарийъ ул-Каас лақаби нишопурлик адиб Мухаммад ибн ал-Ҳусайнлар шулар жумласидандир. Лекин ўша даврда Хоразмга келиб бу ерда яшаб ижод қилганлар ичида балхлик шоир ва адиб, машхур котиб Рашидуддин ал-Ватвот алоҳида ўрин эгаллайди. Унинг тўлиқ исми Мухаммад ибн Абдуҷалил ал-Умарий бўлиб, у Рашидуддин ал-Ватвот номи билан машхурдир (ватвот-арабча кўршапалак бўлиб, у бўйи паст, тепакал ва башараси хунук бўлганидан шундай деб аталган бўлиши эҳтимол).

Рашидуддин ал-Ватвот 487 ҳижрий (1094 мелодий) йилда Балхда туғилиб, унинг ёш йиллари шу шаҳарда ўтган. Балх ўша пайтда Хуросоннинг ҳар томонлама гуллаб-яшнаган йирик шаҳарларидан бири ҳисобланиб, унда кўпдан-кўп мадрасалар, масжидлар ва кутубхоналар мавжуд бўлган. Ал-Ватвот ўша пайтда Балхнинг энг эътиборли мадрасаларидан бири саналган Низомия мадрасасида таниқли олим, имом Абу Саъд ал-Харавийдан таҳсил олган. Мадрасани муваффиқиятли тамомлаб амалий фаолият билан шуғулланида ва тез орада ўз даврининг кўзга кўринган шоир ва адиби сифатида эл орасида танилади. Сўнгра у Хоразмга келиб, умрининг охиригача шу ерда яшайди. У Хоразмшоҳлар саройида катта ҳурмат ва эътибор билан қарши олиниб, аввал Хоразмшоҳ Оғиз, ундан кейин унинг ўғли Йил Арслон, унинг вафотидан кейин унинг ўғли Аллоуддин Текиш саройида махсус котиб (котиб алхосс) вазифасини ўтаб, ҳукмдорларга яқин кишилардан бири бўлиб қолади. Ҳокимлар ўртасидаги расмий муроасаларнинг нозик ва нафис жиҳатларини тўла эгаллаган, мактублар жанрини пухта ўлаштирганлиги, араб ва форс тилларини мукаммал билганлиги, шубҳасиз, Ал-Ватвотни Хоразмшоҳлар саройида энг эътиборли кишилардан бири даражасига кўтарган.

Рашидуддин ал-Ватвот ўз ижодий фаолияти давомида йиғирмадан ортқ насрий ва назмий асарлар яратган бўлиб, уларнинг аксар қисми бизгача етиб келган. Биз бу мақоламизда унинг қаламига мансуб «Ар-Расоил» («Мактублар») асари хусусида бир-қадар тўхталамиз. Араб тилида ёзилган бу мактублар 1156—1173 йиллар орасида битилган бўлиб, Хоразмшоҳ Оғизнинг (у 1127—1156 йилларда ҳокимлик қилган) набираси Султоншоҳ Маҳмудга (у 1172—1193 йилларда ҳукм юритган) бағишланган. Ал-Ватвотнинг бу мактублари «Мажмуат

ар-расоил» («Мактублар тўплами») номи билан аталган бўлса-да, ҳозирги илмий адабиётларда қисқача «Ар-Расоил» («Мактублар») деб юритилади. Мазкур мактублар дастлаб Мухаммад Афанди Фаҳмий томонидан 1898 йилда Қоҳирада нашр қилинган.

«Ар-Расоил» икки қисмдан иборат бўлиб, биринчи қисми халифлар, султонлар, ҳоконлар, вазиру амирлар, ҳокимлар, қозий ва муфтийлар номига жўнатилган турли-туман мактублардан иборат. «Мактублар»нинг иккинчи қисми эса, юқори мансабли амалдорлар, машхур шахслар, шоиру адиблар ва муаллифнинг ўз дўсту биродарларига йўллаган мактубларидан иборат.

«Мактублар»да ўша давр сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаётига доир кўпдан-кўп маълумотлар келтирилган. Балх аёнларидан бирига йўллаган мактубида Балх аҳли унга нисбатан ноҳақлик кўрсатиб инсоф юзасидан иш тутмаганлиги, ўз элининг дури, яхшиларининг пeshвоси бўлган шундай улғу кишининг қадрига етмаганлигини қайд этади.

Ал-Ватвотнинг замондоши хоразмлик машхур олим, адиб ва шоир Маҳмуд аз-Замашшарий (1075—1144) билан ҳам муносабатлари диққатга сазовордир. Манбаъларда келтирилишича, аз-Замашшарий Шарқнинг кўпгина шаҳарларида, жумладан Маккада бир неча марта бўлган ва узоқ муддат у ерда яшаган. Шу боисдан ҳам у Жоруллоҳ («Оллоҳнинг қўлини») деган шарафли лақаб билан ҳам машхур. Ал-Ватвот «Мактублари»да келтирилган бир хатда у ўша пайтда Маккада яшаётган аз-Замашшарийга «ҳар қанча хоҳишим бўлса-да имконим йўқлиғиyo насиб этмаганлиги тўғрисида Маккани зиёрат қилишдек улғу неъматдан маҳрумман»,— деб изтироб чекади.

Рашидуддин ал-Ватвот билан аз-Замашшарий ўртасида кўпдан-кўп ижодий бахслар, дўстона суҳбатлар ва мулоқотлар бўлиб ўтган. Ушбу учрашувларга асосланиб Ал-Ватвот аз-Замашшарийнинг олим сифатидаги баъзи хусусиятлари ҳақида ҳам қимматли маълумотлар келтиради. «Устоз (аз-Замашшарий) билан ўртамазда — унинг ижодий фаолияти даврида ҳам, роҳатда бўлган вақтларида ҳам — адабиётнинг турли жиҳатлари ва араб илмларининг ҳар хил масалаларига оид ҳисоб-китоби йўқ кўпдан-кўп ва узундан-узоқ илмий мазмундаги суҳбатлар бўлган эди. Шу суҳбатлар чоғида устоз менинг сўзларимга диққат билан қўлоқ тутар ва мен кўтарган масалаларга ғоятда эътибор билан қараб қўлинича уларни маъқуллади. Чунончи, мунозара чоғида ҳақиқатга амал қилишлик унинг саодатли ишларидан эди. Кейин у ўзи маъқул топган масалаларни яна бирин-кетин санаб чиқарди... Устознинг ўзгал фазилатларидан ушбу арзimas бир мисол ёшларни (ундан) воқиф қилиш ниятида келтирдим, — деб ёзди Рашидуддин ал-Ватвот. — Чиндан ҳам бу инсон — гарчанд барча билимларни тўла эгаллаган ва жамъий воқеаларнинг соҳиб бўлатуриб — ҳақиқатнинг аччиқлиғиyo, ҳалолу покликнинг қайноқ ҳароратига қарамасдан ўта сабр-тоқатли киши эди. Башарти ўзига зарар бўлса-да, у доимо адолат юзасидан иш тутар эди».

Ҳатто аз-Замашшарий вафотидан кейин ҳам Рашидуддин ал-Ватвотнинг ўз устозига нисбатан ҳурмати баланд бўлиб, уни бениҳоя улуғлаган ва устози асарларини ҳар хил ноўрин тугатиш ва ўзгартришлардан ҳимоя

қилган. Бу хусусда ал-Ватвотнинг ўша давр машхур олимларидан бирига йўллаган мактуби ғоятда ибратлидир: «Яқинда қўлимга устоз аз-Замашшарийнинг «Асос ал-балого» асарининг бир нусхаси тушиб қолди. Қарасам, асарга шундай ўзгартришлар киритилганки, буларни эътиборсиз шу айлда қолдиришни виждоним мақбул кўрмаётир... Башарти оллоҳ умрларини узоқ қилгур ҳазратлари (яъни сиз) маъқул кўрсангиз, мен ушбу нусхани оллоҳ руҳини мунаввар қилгур Жоруллоҳ аз-Замашшарийнинг шахсан ўзлари кўриб чиққан нусха билан муқобила қилиб ўзгартirilган галат ибораларни тuzатаман. Хатосини саовбига айлантириб бу хайрли ишни қамолга етказаман. Жанобларига мен томонидан бениҳоя кўп шукрлар ва битмас-туганмас ҳамду санолар бўлсин».

Рашидуддин ал-Ватвот мактублари тўғрисида Хоразм салтанатида ўша пайтда тинчлик ва оқсоишталик барқарор бўлганини аytлаймиз. Шу боисдан ҳам Хоразмга хорижий элу юртлардан турли-туман табақага мансуб кўплаб одамлар келиб яшаганлар. «Хоразм шу даражага бориб етдики, — деб ёзди Рашидуддин ал-Ватвот, — у қўрққан ва хавф-хатарга тушганлар учун беҳатар макон, элма-эл кезиб юрадиганлар учун маскан, қочган-қўраганларга манзилгоҳ, дарвишлар учун паноҳжой бўлиб қолди. Одамлар Хоразмга ҳар тарафдан ўз қулфату мусибатларидан изтиборга тушиб, ҳасрату надоматларидан қалблари куйиб-ёниб нажот излаб келардилару бу жойда барча иллатлари шифо топан, дарду аламлари бартараф бўлган, жамийки юмушу ташвишларидан қутилган ҳолда қайтардилар. Оллоҳи таолога — бу ўлкага кенг қўламли бундай улуглиғиyo бу даражадаги олий ҳимматни муяссар қўрганлиги учун беҳад ҳамду санолар бўлсин». Ал-Ватвот қоғирлар (аҳл ал-қуфр) деб ататган, — турк кўчманчи қабиаларининг вақти-вақти билан Хоразмга ҳужумлар уюштириб турганликларини, Хоразмнинг оғир иқлими — ёзда жазирама исиги, қишда қаҳратон совуғи ҳақидаги хабарлар билан бир қаторда мактублардан ўша пайтда Хоразмда яшаган олимлар, шоир ва адиблар ўртасидаги илмий мунозаралар, илмий маърифий тўғрақларнинг фаолияти ҳақида ҳам бой тасаввурга эга бўламиз.

Рашидуддин ал-Ватвот мактублари тили ва услубининг нафислиги, ибораларининг теранлиги билан ажралиб туради. Бу борада унинг аз-Замашшарийнинг шогирди Қозӣ Жамолуддин Екуб ибн Ширин, аббосийлар халифи ал Муқтафий, шоир Ал-Ҳоконий, Салжуқийлар султони Санжарнинг сарой шоири Собир ибн ат-Термизийга йўллаган мактубларида юксак бадий маҳорат билан бирга саж услубидан ғоятда усталик билан фойдаланганини, котиблик санъатининг сиру асорини бекаму кўст эгаллаганини кўрамиз.

Хулоса қилиб айтиш керакки, Хоразм заминида узоқ муддат яшаб ижод қилган балхлик шоир, адиб ва котиб Рашидуддин ал-Ватвот қолдирган илмий ва адабий мероси ҳар томонлама чуқур ўрганиш, шубҳасиз, Урта Осиё халқлари тарихи ва маданиятини тўла ёритишда муҳим аҳамият касб этади.

Убайдулла УВАТОВ,
филология фанлари номзоди,
СССР Шарқшунослар уюшмасининг
аъзоси

Диурабо сатрлар

Муҳаммад ИСМОИЛ

Дунё ҳам қариди. Хуши ариди,
Йўли-йўриғига бўлмас тушиниб.
Қуръонни ўқимас, айтиб дардини
Ўзига қайтара олмас хушини.

Одамзот қариди. Йўқдир меҳвари,
Айниган, савдойи одамлар жони.
Келса гар чўқмоққа лойиқдир бари
Нух Алайҳис — салом даври тўфони.

Одамзот қариди. Бўлари бўлди,
Борар даргоҳи йўқ, худодан бошқа.
Одамзот қариди. Бўлари бўлди,
Борар даргоҳ излар худодан бошқа.

АРМОН

Шикаста, хаста кўнглим
Ҳасса тутиб қўлида.
Тиз чўқмас кўргилигим,
Хўрлигим келганида.

Майлим гар шўробликка
Шайланганида шўрлик,
Сўниқ тобелигига
Ҳасса қилар қаршилиқ.

Қисмат йўли белгиланган
Буюкликдир изтироб.
Мен инсонлик йўлагидан
Адашиб кетдим ҳисоб.

Гангиган юрт гирдобиди
Ўз умримни излайман —
Эркинсан деб, эрк бермас,
Ўпқонда сузолмасдан.

Дийдамдан каттароқ гам
Қийнар ўйлаган сайин
Элу она тупроғим бор
Даврони йўқ найлайин.

Худо менга умр берди,
Уни олмоқда давр.
Давр мени ўлдирмоқда,
Яна қолмоқда давр.

Муҳаммад Исмоил яшаш ва одам бўлишнинг маъноси, ҳақиқати-ни қидиради. Одамнинг бугунги аҳволини у Ватан ва халқнинг аҳволи билан бир бутунликда англайди, шундай яхлит тасаввур қилади. Тасаввур ва англашнинг бир бутунлиги унинг дилидаги оғриқларини асло камайтирмайди.

Муҳаммад Исмоилни таназулга учраган маънавият ўртайди. У қидириб, қидириб маънавиятнинг асл сарчашмасини — иршод ва ҳидоятни кўкдан топади.

Яратгани севиш ва иймон келтириш, севги ва иймонда саботли бўлишни маънавиятнинг асл маъзи деб тушунади. Унинг барча шеърлари асосида бу тушунча — эътиқод ётади. Унинг шеърларини осон ўқиб кетолмайсиз. Лекин қийналиб ўқигач, шоир ҳаёлига фикрингиз етгач, дилингиз бирдан ёришиб кетади. Ҳамфикр бўлишга унсиз ундаган бу шеърларни дўст тутингиз келади.

Иброҳим ҒОҒУРОВ

ИҚРОР

Аён бўлди барчаси
Не бор бари илоҳий.
Дил — илоҳнинг шарпаси
Оят сингари олий.

Қаро ғамдан толганда,
Сўнгги умид чекса «ох»,
Ойни кўриб қолганда,
Дерсан: — Яратган Оллоҳ!

Гоҳ ўз зарраси янглиғ,
Мурувватли ётар ул.
Ўздан кечиб гоҳ ўзни,
Гуноҳга ётарсан қул.

Гоҳо гуноҳ — виқор, шаън.
Чекмассан айбдан алам.
Минг покланиб қаросан,
Фонийсан шул сабаб ҳам.

Фақат руҳ азалий хур
Ва боқийликни каби —
Қалбни англаб бўлмайди,
Эгаллаб бўлмас қалбни.

* * *

Қип-қизил гул қоғоз деворли хона.
Аёл вужудининг салтанати
Ўстирмоқда мени эркаклантириб

Ул вужуд титроғи қалб зулматида
Ўзик думи каби калтакесакнинг
Жони бор, аммо у гайрийнсоний,
Йўлга солалмайди бирор истакни.

Олийлик кўклами унгувчи тупроқ,
Ҳидоят соғувчи маросимдай у
Узун ташлаб қўйса ишқ арқонини
Балки мен у билан қолардим мангу.

* * *

Сен — қалбаки бахт.
Кетдинг.
Ўвада жойномоздай
муҳаббатнинг қадри тугади.
Замбурғ — умидлар — ожиз бахтиёрлигим
Севги сени —
айри айри яшамоққа ундади.

Ахтарарсан боғламасдан айилларин,
асли бўм-бўш ва муваққат
раъйингнинг майилларин.

Сарфлаб бўлсанг қолган-қутган
софлигини,
баллон сиқиклиги каби
дардга тўлади қалбниг.

Яна шодлик — тутқич бермас учар гилам —
— олмагай тин.
Қолган умринг авайлайсан.
Оқман дея шайланасан,
Олий ирқли ҳаёлий ишққа.

Собит яшаш, бўйин эгмоқ-чун
Сен ўзингни алдашинг керак.
Алдовни хушламоқ, кўникмоқ учун
Кундадошинг, кундошинг юрак.

ИШТИЁҚ

Ўзимга қилмайин
ортиқча жабр,
Ўзимни тияйин,
дейману, барибир
Ул аёл олдида
сабр қила олмасман,
Қасдим бордай жонимда
қасдлашиб толмаган.

ҲАДИСЛАР

Тангри сифинмоқни одам-одамга
Жониз деса, жоиз келса бу одат,
Фарзандларга дердим ҳар дам, ҳар дамда:
— Фақат онангизга қилинг ибодат!

* * *

Тангрининг ҳар ҳукми ҳикмат экани,
Лаънатлагай кимки тузса заволни:
Аёллар кийимин кийган эркакни,
Эркаклар кийимин кийган аёлни.

* * *

Ноаҳил кишилар миллат қисматин
Қўлига олса ул миллат йиринглар.
Кутқаринг миллатни, йўқса қийрашин,
Қиёмат соатин кутиб туринглар.

* * *

Золим алдаб юрса, золим яйраб юрса
Халқлар қараб турса, халқлар қараб турса
Халқлар кўрмаса гар унинг чорасин,
Оллоҳ азоблагай улар барчасин.

МАКТАБЛАРДА ҚАЧОН ЎЗГАРИШ БЎЛАДИ?

Умумтаълим мактабларини ислоҳ қилиш бошланганига етти йил, қайта қуриш бошланганига олти йил бўлаптики, лекин муқаддас даргоҳдаги ўзгаришлар ота-оналарни ҳам, ўқитувчиларни ҳам, тегишли мутасаддиларни ҳам қониқтирмапти. Хўш, мактабларда қачон ўзгариш бўлади?

Кейинги вақтда ўқувчиларга ҳар бир фандан маъқул ўқитувчини танлаб олиш ҳуқуқи берилди. Аммо бу ҳуқуқ берилди эмас, эълон қилинди ва даста-даста савол-жавоблар билан расмийлаштирилиб, ёпилса очилмайдиган пўлат сандиқларга жойлаб қўйилди... Ўқувчилар йил охирида ўзларига маъқул ўқитувчини талаб қилиб ёзиб берадилар ва биринчи сентябр кўни ўша муаллимни кута бошлайдилар. Аммо биринчи соатдаёқ эски ўқитувчи: «Салом, болалар!» деб режа, дафтарларини қўлтиқлаб синфдан чиқариб юбараолмайдилар. Аммо ўқувчилар йил бўйи дарсда кўнгилсизлик билан ўтирадилар, берилган топшириқларни бажармайдилар, турли тadbирларни ўтказишга рағбатлари қолмайди. Улар ўз истаклари мактаб директорининг ҳушмадсезарлиги оқибатида топталганидан беҳаббарлар. Чунки қобилиятсиз ўқитувчи иззатбалаб директорнинг пинжига киришни яхши ўзлаштирганили учун энг яхши синф ўқувчиларига ҳарс беради. Натижада ўртаимёналик, саводсизлик, лоқайдлик сингари қусурлар авж олаверади.

Ишимизнинг оқсоқ жиҳатларидан бири шуки, қобилият жиҳатидан бир-биридан ер билан осмончалик фарқ қиладиган ўқувчилар бир синфда, бир партада ўқийдилар, ҳатто уларга бир хил дастур асосида таълим берамиз. Бу, менимча, истеъдодли болаларни тақдирлаш, истеъдодсизларни эса беҳуда уриштиришдир. Бундан ташқари, барча фанларни яхши ўзлаштиролмаганларга ҳам ҳужжат берамиз, ҳунар-техника билим юрларига режани тўлдирish учун мажбуран жойлаб келамиз. Энг муҳими, бунга айнан юқори ташкилот талаб қилганида бажаришимиз керак. Акс ҳолда ишимизга баҳо бераётганда шундай йўл тутиладики, бир неча йиллик чеккан захматларингиз билан ҳеч кимнинг иши бўлмай қолади. Менимча, болалар мактабдаёқ истеъдодига қараб ажратилиши керак. Яхши ўзлаштиролмайдиганларнинг синфи алоҳида бўлиши, лозим бўлса бундай синфлар қўшни мактабдагилар ҳисобидан тўлдирилиши керак, уларнинг дастурини ҳам ўзига хос тарада тузиш даркор. Эҳтимол, биз уларнинг хат-саводини чиқариб, маълум касбга йўналтириб, кейин мактабдан озод қилармиз. Бу масалани ҳам Халқ таълими вазирлиги ва бошқа мутасадди ташкилотлар йўлаб кўрсалар фойдадан холи бўлмасди. Чунки бу ишнинг аллақачон вақти етган.

Шунингдек, ўқитувчиларга муносабат тубдан ўзгармас экан, мактабларда ўзгариш бўлишига ҳеч ким қафолат беролмайди. Ўқитувчидан ҳар бир дарсни кўргазмали қуроллар, техника воситаси, дидактик материаллар, жонли мисоллар асосида ўтиш қатъий талаб қилинади. Аммо ҳар бир дарсда бунинг илоҳи борми? Мутасадди ташки-

лотлар кўргазмали қуроллар ва бошқа материалларни ўз вақтида таъминлаб турадилми? Мен ўн беш йилдан бери ўрта мактабда ўзбек тили ва адабиёти фанидан дарс бераман. Бу давр ичида бирорта ҳам босмаҳонада тайёрланган вазирлик ёки марказий маляка ошириш билимгоҳи томонидан тасдиқланган рисоладагидек кўргазмали қурол олмадим.

Ҳар бир дарсни кўргазмали қуроллар билан ўтишининг илоҳи йўқ. Бунга ўқитувчи улгуролмайди ҳам. Биринчидан, ҳар бир кўргазмали қурол учун маблаг керак. Уни тайёрлаш учун эса камида бир соат вақт керак. Масалан, эртага менинг олти соат дарсим бўлса (боринки уч соати параллел бўлсин) учта кўргазма тайёрлашим керак. Бунга уч соат вақт кетади, фақат дарсни йўлаб мактабда юраверсам, тирикчилик нима бўлади? Маошим оилам иқтисодини бир меъёрида қоплай олмайди-ку! Учтинчидан, кўргазма тайёрлаш ҳаммининг ҳам қўлидан келавермайди. Тўртинчидан, кўргазма билан дарс ўтаниннинг соатиға тўланадиган ҳақ оширилиб, усиз машғулот ўтказганини камайтириб қўйилмайди. Бу муаммо ҳам вазирлигимиз томонидан йўлаб қўрилиши шарт. Бунинг учун менинг таклифим бор: биз тайёрлаган ҳар бир кўргазма учун сифатига қараб пул тўласин! Мактаб комиссияси унга қандай ҳақ тўлаш ҳақида ҳулоса берсин. Илоҳи бўлса ой охирида илмий бўлим мудир кўргазмали ва кўргазмасиз ўтилган дарслар ҳисобини юритса, уларга алоҳида ҳақ тўлаш йўлга қўйилса, айни мудоао бўлади. Бу ишни туманлардаги ички имкониётлар асосида амалга оширса ҳам бўлади.

Ҳозир мактабларда ўртаимёна, истеъдодсиз ўқитувчилар кўпчиликини ташкил қиладилар. Улар, кўп йиллик кузатишим бўйича, истеъдодли педагогларга эргашмайдилар. Сабаб жон куйдиришни хошлашмайди. Сабаб шунчаки дарс берсалар ҳам ҳеч ким ойлигини камайтириб қўймайди. Раҳбарият ёки кўнотча ҳамкасблари жиддий иш талаб қилса, биргаликда бош кўтариб енгиб ташлайдилар. Истеъдодли ўқитувчининг фожеси шундаки, қанчалик куйиниб, жон фидо қилиб дарс ўтмасин, ўртаимёналар билан тенг ҳақ оладилар. Бу ҳол уларнинг ўз касбларига бўлган ишончларини сўндиради. Таълим-тарбия ишларининг узок йиллардан бери депсиниб турганлигининг асосий сабабларидан бири ҳам шу, десак хато қилмаймиз. Шунинг учун ҳар бир мактабда ўқитувчининг маҳорат ва қобилият даражасини белгилаб, дараға ҳақ тўлаш жорий қилиниши таклиф қилардим. Шундагина ўқитувчига нисбатан маълум адолат ўрнатилган бўлади.

Болянинг ижтимоий онги бошланғич синфларда шаклланади ва бутун умри учун пойдевор вазифасини ўтади. Шунинг учун бошланғич синфда ўқитиш усули гоёта мукамал йўланган, пухта тажрибалар асосида ишлаб чиқилган бўлиши лозим. Бу ўринда XIX асрдagi Туркистонда боляларга хат-савод ўргатиш тажрибасидан фойдаланиш керак. Чунки миллий мактаб фақат қадимги анъаналар асосидагина тикланади.

Бу босқичда, ойлик маошини қисқартирмаган ҳолда, ўқитувчининг дарсини ўн соатдан оширмаслик лозим. Токи ҳар бир бошланғич таълим муаллими иш вақтининг яр-

мисини дарс ўтишга, шунчасини тайёрлашга ажрата олсин. Дарсларда келтирилган мисоллар миллий хусусиятларимиз заминини кўрсатувчи халқ оғзаки ижодининг мумтоз намуналари — «Алпомиш», «Гўрғули», «Рустамхон», «Авазхон», «Ойсулув» каби достонлардан, халқ қўшиқлари ва эртакларидан олиниши керак.

Бошқа соҳаларни билмадимиз, мактабда устоз ва шоғирдлик масаласи кескин қўйилиши керак. Олий таълимгоҳини битириб келган ҳар бир ёш ўқитувчи тажрибали бир муаллимнинг этагидан маҳкам ушлаши лозим. Ҳозир бу соҳада мактабларда ҳеч иш қилинмаётган. Ўста кўрмаган шоғир ҳар мақомда йўғалар деганларидек, ёш ўқитувчилар кўпинча самарасиз, қоқоқ усулларда дарс бериб юрадилар. Агар у олий таълимгоҳда қўнб билан ўқиб, ишда асқотадиган асосий нарсаларни ўрганиб қайтган бўлса-ку яхши, пул билан, амал-тақал қилиб битирган бўлса, ҳудо урди деяверинг. 40—50 ёшлардаги даққи ўқитувчилар таъсирига тушиб, ҳеч қачон виждонан ишламайди. Вазирлигимиздаги ўртоқлар бу масалани кечиктирмай ўрганиб чиқишлари учун бир-икита таклифимни айта қолай: ёш ўқитувчи бир устознинг этагидан маҳкам ушладими, ундан кўп нарсани ўрганади. Ўстоз эса унга йўл-йўриқ беради, дарсларига кириб ютуқ ва камчиликларини кўрсатади. Кўргазмали қурол тайёрлаб, дараға тайёрлардик кўриш, дарсда ўзини қандай тутиш, мавзунинг осон тушинириш, ота-оналар билан ишлаш, бадий кечалар, мушоира ва узрачувалар ўтказиш каби ишларни мукамал тушунирадиган, бунга вақт ва меҳнат сафрлайди. Бу нарса ишимизда катта самара бериши мумкин.

Шунинг учун устоз кўзга кўринарли даражада моддий рағбатлантирилиши керак. Чунки моддий манфаатдорлик бўлмаган жойда ишнинг салмоқли натижаси бўлмайди.

Ҳозирги кунда ўқитувчи ва ўқувчилар зиммасида талайгина жамоатчилик ишлари бор, гўё бусиз мактаб ҳаёти тўкс эмасдай. Мактаб ҳар йили давлатга маълум тонна металл, қоғоз чикиндис, рангли металл, данак топшириши керак. Қайси мактабга борсангиз, ҳовлисида, стадионининг бир чеккасида темир-терас уюмларини кўрасиз. Сабаб: олиб бориб топшириш учун транспорт йўқ. Баъзан директор ёки ўринбосари ўз ишини ташлаб трактор қидириб юрганини кўрасиз. Шундай пайтда йўлаб қоласан киши: мактаб топширадиган нарсалардан ким манфаатдор? Нима учун манфаатдор ташкилот пулини тўлаб олиб кетмайди? Директорнинг юк машинаси йўқлигини ҳамма билади-ку! Ахир, қачонгача мактаб раҳбари жамоа ёки давлат ҳўжалиги раҳбарининг остонасида трактор сўраб сарғайиши керак?!

Шу фикрларни ёздим, мен билан баҳслашадиганлар ҳам изтиробли ўй билан бандмиканлар, деган ҳаёл миямин ҳеч-ҳеч тарк этмайди. Мактабларда ҚАЧОН ЎЗГАРИШ бўлади?..

Бокий МИРЗО ЕДГОРМИРЗО ЎҒЛИ,

Чортоқ туманидаги 6-ўрта мактаб ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчиси

МУСТАҚИЛЛИК МЕВАЛАРИ

Ўзбекистон жумҳурияти халқ депутати.
Қўқон шаҳар умумий овқатланиш бошқармасининг бошлиғи
Бақодир ТУЧИБОВЕВ билан музоқаб

Бизнинг суҳбатимиз халқимиз ҳаётидаги қутлуғ дамларга — Ўзбекистон жумҳурияти Мустақил деб эълон қилинган кунларга тўғри келди. Табиийки, асрий орзу-армонларнинг ушалоғи билан бир-биримизни қутладик, қалбларимизни ҳаяжонга солган туйғуларимизни баҳам кўрдик.

— Жумҳурият мустақиллигини қўлга киритиш учун қанча-қанча саъй-ҳаракатлар лозим бўлди. Юз йилу чорак асрдан буён турли хил кўринишларда давом этиб келган мустақилликдан халос бўлдик. Айтинг-чи, халқ ноиб сифатида азалдан қўлланган ва ниҳоят эришилган мустақиллик сизда қандай таассурот уйғотди?

— Узоқ давом этган булутли кунлардан сўнг бирдан қарақлаб чиққан қуёшдай, десам, балки, вужудимни галаёнга солган туйғуларни ифода этгандай бўларман. Ўзингиз биласиз, турли хил давраларда, яхши маросимларда ўринли-ўринсиз ишлатиладиган бир ибора бор: «Бу кунларга етганлар бор, етмаганлар бор». Бу ҳикмат шу онда бирдан бутунлай бўлакча мазмун касб этди. Ҳа, бу қутлуғ дамларга етиб келгунча қанчадан-қанча қонлар тўкилмади, дейсиз, не-не азиз бошлар қурбон бўлдилар, бу кунларга етолмасдан бир неча авлод армон билан ўтди. Хайрият, насибамиз бор экан, ана шу дамларга эришиб турибмиз. Мустақиллик ҳақидаги қонуннинг қабул қилинишида халқ ноиб сифатида меннинг ҳам улушим — овозим борлигидан мамнунман.

— Сайловчиларингиз-чи, уларнинг руҳи, кайфияти қандай?

— Валад руҳ билан Тошкентдан қайта солиб тезда сайловчиларим ҳузурига ошиқдим (мен Қўқон шаҳар Алишер Навоий сайлов округидан депутат қилиб сайланганман). Барчанинг юзида ҳушундук аломатларини кўрдим. Карнай-сурнай садолари тантаналарга уланиб кетди, ўйин-кулги куй-қўшиқларга уланди. Ахир, қувонмасдан бўладими? Зероки, ана шу замин, ана шу ҳаво, ана шу осмон энди ўз-ўзимизники — бировлар дахл қилолмади. Энди ҳамма гап ана шу мустақилликни мустаҳкамлай билишда қолди.

Бозор иқтисодиётига ўтиш арафасида бир муаммони, масалан, маънавий-маданий муаммони бошқа биридан, яъни сиёсий-иқтисодий муаммолардан алоҳида ажратиб кўрсатиш мушкул. Лекин улар ичиди энг муҳими оддий меҳнаткаш халқни ижтимоий нуқтаи назардан ҳимоялашдир. Бунинг маъноси шунки, ҳар бир кишининг рисоладагидай ҳаёт кечириши, шаъни ва қадр-қиммати, ҳақ-ҳуқуқлари муҳофаза этилиши керак. Бунда мен жумҳурият Президенти Ислам Каримовнинг қатор фармонларини алоҳида мамнуияти билан қайд этиб ўтаман. Муҳтож кишиларга ер майдонлари ажратиши, мактаб болаларини бепул овқатлантириш, ногиронларга ёрдам қўлини қўзиш каби талай тadbирлар ана шулар жумласидандир. Биз корхона ихтиёридан Қўқондаги боқувчиёз қолган, ёлғиз, бечорақол

кишиларнинг бепул овқатланишлари учун «Саховат» ошхонасини ташкил этдик ва ишга туширдик. Бунинг учун 100 минг сўм маблағ ажратилди. Мактабдаги болаларимизнинг бепул овқатланишлари учун эса йилига 150 минг сўмдан пул ажратаямиз. Шаҳардаги ижтимоий-сиёсий вазиятни юмшатиш учун аниқ режалар асосида иш юритаёмиш.

— Халқ ноиб сифатида Ўзингиз қандай ишларни амалга ошираясиз?

— Ўз сайловчиларининг дард-ташвишларини ўз ташвишлари деб билмаган ноиб халқ орасида обрў-эътибор қозонолмайди. Ана шу туйғуни дилимга маҳкам тутиб қўйганман. Ўн олти минг сайловчининг рўйхати қўлимда. 250—300 хонадонни эса доимий назоратим остига олганман. Бечорақол кишилар, етим-есирлар айниқса диққатим марказида. Шахсан ўзим қирқдан ортиқ беиш юрганларнинг иш билан таъминланишига, ўттиздан ортиқ оналарнинг фарзандлари боғчаларга жойланишига, йигирмадан зиёд хонадон телефонлаштирилишига эришдим. Аҳоли мавзеларида турли хил маросимлар ва тўйлар ўтказиш учун махсус айвонлар қурилди, бир мактаб ва болалар боғчаси газ билан иситишга мослаштирилди, икки юздан ортиқ хонадон газлаштирилди, айни кезларда Тўхлимерган маҳалласини газлаштириш учун беш минг метр узунликда қувур тортилган... Шу ўринда депутат ҳусусида ўз фикримни айтиб ўтмоқчиман. Халқ ишончи жуда катта масъулият. Бунга ҳар бир ноиб яхши англаши, чуқур ҳис этиши лозим. Сайловолди учрашувларида халқ томонидан қўйилган талаблар, айтилган илтимослар ваъдалигича қилиб кетмаслиги керак. Акс ҳолда ана шу депутатдан одамларнинг ихлоси қайтади. Афсуски, айрим депутатларимиз бу оддий нарсаларни англаганлари билан унга риоя қилмайдилар. Акс ҳолда жуда катта ишларни амалга ошириш, кишиларнинг умидларини рўёбга чиқариш мумкин. Мана, Ўзингиз ўйлаб кўринг, Қўқондан Иттифоқ Олий кенгашига битта, жумҳурият Олий кенгашига олтига, вилоят кенгашига йигирмадан ортиқ, шаҳарнинг ўзига эса юздан зиёд депутат сайланган. Агар уларнинг ҳар бири ўз зиммаларидаги бурч ва масъулиятни чуқур англаб, белгиланган вазифалари рўёби йўлида астойдил ҳаракат қилганларида эди, ишончим комилки, халқ олдида юзимиэ янада ёруғ бўлган бўлур эди. Ахир одамлар умид билан бизни сайлаган экан, биз ҳам ана шунга яраша иш қилайликда. Бунинг учун жонни қойиш, чинакамича ҳаракат лозим. Ваъза депутатларимиз кўпчилигининг дарду ташвишларига бефарқ қараётгани мени ранжитади ва шу билан бирга сергак тортиради ҳам. Кучларни бирлаштиришда шаҳар кенгашининг ўрни ва аҳамияти катта, лекин, очигини айтиш керак, шаҳар кенгаши, унинг раиси бу нарсаларга ҳаммиша ҳам астойдил эътибор беравермайдилар. Гап-сўзларни иложи борича қайтариб, амалий ишни кўпроқ қилиш керак. Аҳолиси бир юзу саксон мингдан зиёд бўлган шаҳарнинг ташвиши билан яша-

моқ керак...

— Ўзингиз раҳбарлик қилаётган корхона қандай ишларни рўёбга чиқараётгани ҳақида ҳам сўзлаб берсангиз.

— Важонидил. Икки минг икки юз кишилик жамоани ташкил этган корхонамиз умумий овқатланиш йўналиши бўйича аҳолига хизмат қилади. Ҳамма нарсани ўзимиз етиштирамиз. Ёрдамчи хўжаликни биринчилардан бўлиб етмиш саккизинчи йилдаёқ ташкил этганмиз ва бундаги моллар асосан корхона чиқитлари билан озиқлантирилади. 20 тонна лимон, 20—30 тонна мева-чева, сабзавот ўзимизда етиштирилади. Гулбарги, каватокидан қилинган консерваларимиз қишда ҳам асқотади. Халқимиз меҳмоннавоз халқ. Ҳожатманд кишилар истаган пайтда қўнғироқ қилиб буюртма беришлари мумкин. Меҳнат кишининг маданий-маиший турмуши даражасини яхшилаш доимо эътиборимизда. Тоғ бағрида, табиатнинг сўлим ва манзарали қўйнида беш гектар майдонда дам олиш уйи қуридик. Унда бир йўла қирқ киши бемалол ҳордиқ чиқариши мумкин. Яқинда бу ерга Маккаи-Мадинани зиёрат қилиб қайтган ҳожилар ташриф буюришиб, мамнун бўлишди. Корхона маблағи ҳисобига қурилган 280 ўринли «Зилола» деб аталган замонавий болалар боғчасини эса компьютерлаштирдик ва араб, инглиз тилига мослаштирдик. Келажагимиз, истиқболимиз эгалари қалбида пайдо бўладиган ҳавас озра ана шу ердан бошланса. Яна бир гап: оналар боғча ҳаққини тўлашдан озод қилинганлар, уни корхонамиз ўз зиммасига олган. Ишловчи аёлларимизга енгиллик бўлсин деб уларнинг иш кунини бир соатга қисқартирдик.

— Қидирган имконият топади, деганлари шу бўлса керак-да.

— Худди шунақа. Эртани кўзлаб иш юритмасак бўлмайди. Бир неча бор жумҳурият алоқа ҳамда олий таълим вазирлари ҳузурида бўлдим, сайловчиларнинг илтимослари ва талабларидан келиб чиқадиган муаммоларни қўндалан қўйдим. Улар шаҳримизга ташриф буюриб, шароит билан яхшилиб танишдилар. Ана шу саъй-ҳаракатларнинг натижаси бўлса керак, икки мингта хонадонга телефон симлари тортилди, Фарғона политехника олийгоҳининг кечки бўлими иш бошлади, турли хил мутахассислар тайёрловчи технология олийгоҳининг қундузги бўлимига талабалар қабул қилинди. Ҳамма нарасида ҳаракат лозим, яхшилик йўлида қилинган иш самара бермай қолмайди... Жумҳуриятимиз мустақил деб эълон қилинганлиги маъносини, унинг мазмун-моҳиятини англаб олишимиз керак.

— Мустақилликни мустаҳкамлаш, турмушимизнинг ҳамма томондан тўқис бўлиши чора-тадориқларини қўриш ва ҳар бир фуқаро қўлдан бермасдан ҳаракат қилишимиз лозим.

Суҳбатдошимизга бу йўлда биз ҳам муваффиқиятлар тиладик.

Суҳбатдош
Бақодир АМИНОВ

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Худойберди ТЎХТАБОВ.

Сураткаш Р. Нурибоев

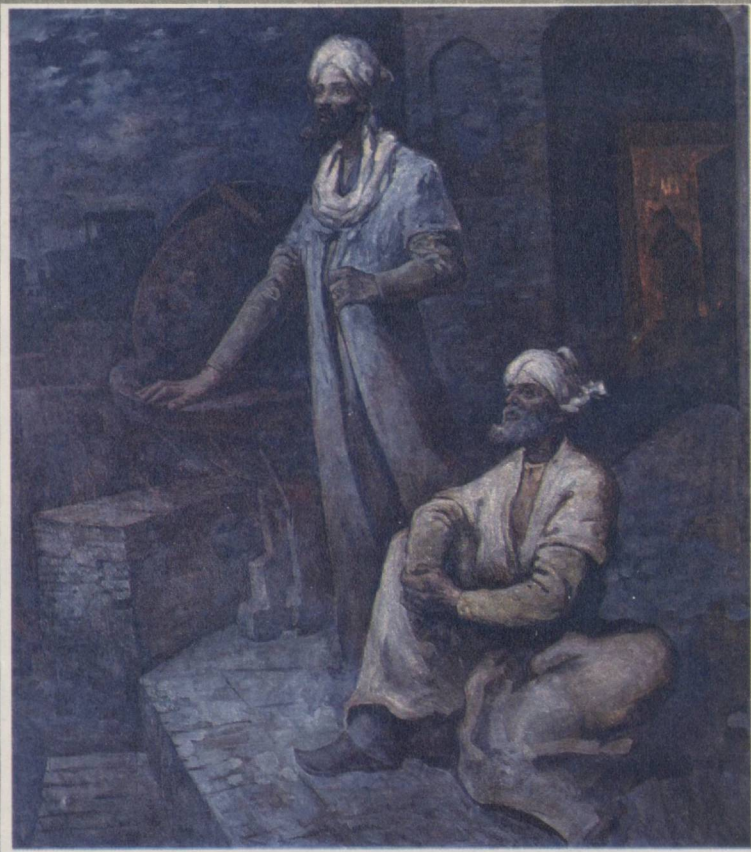
Абдулҳак АБДУЛЛАЕВ. Халқ устаси. Ўзбекистон
Фанлар Академиясининг фахрий аъзоси уста Ширин Мурод
ўғли.

Лутфилла АБДУЛЛАЕВ. Совет Иттифоқи
Каҳрамони Солиҳ Умаров.

Бехзоднинг ёшлиги.

Улугбек юлдузлари.

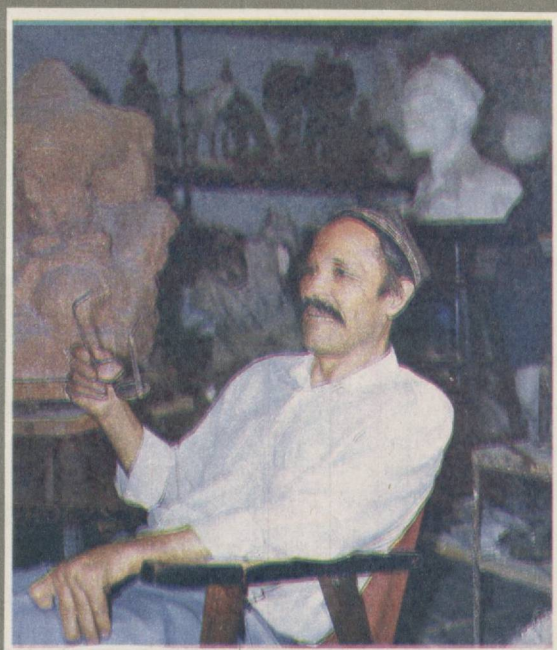
Мусаввир
Зайниддин
Фахриддинов
асарларидан

Сарбадорлар

Алишер Навоий.

Ҳайкалтарош
Абдумўмин БОЙМАТОВ
асарларидан
намуналар

Темирчи оиласи.

Гимнастикачи киз.

ҚАДДИМИЗНИ ТИКЛАЯМИЗ

Бундан ўн йиллар муқаддам Ўзбекистон жумҳурияти харитасида «Олтинсой» деган сўз йўқ эди. 1982 йили халқимизнинг улғу кишилари ташаббуси билан узумчилик ва мевачиликка ихтисослашган янги туман ташкил этилиб, унга Олтинсой деб ном берилди. Шундан бери ўзини Олтинсой туманининг фуқароси деб билган ҳар бир киши мўътабар номни оқлаш учун меҳнатини, саъй ҳаракатини аямай хизмат қилиб келмоқда.

Бизнинг ҳўжалигимиз ўз номи билан «Ширин» деб аталади. Туманимиздаги бошқа ҳўжаликлар сингари «Ширин» совхози меҳнаткашлари ҳам узум ва мева-чева, қисман чорва маҳсулотлари етиштириб, матбуот тили билан айтганда, эл дастурхонига етказиб бермоқдалар. Мамлакатимизда демократик ўзгаришлар юз бериб, онги-шуури ёришаётган, мустақиллик шарофати билан ўзлигини таниётган халқимиз бир вақтлардагидек кўнгилсизлик ёки ҳафсаласизлик билан эмас, ўз меҳнатининг қадрига етиб, моддий манфаатдорлиқни дилига жо қилиб ишламоқда.

Ҳа, одамларимиз демократия ва ошқоралик шамоли туфайли вақт ўтган сари ўз тарихларини ва қадимий қадриятларини таниб бормоқдалар. Деҳқонлар ва боғбонларнинг, соҳибкорлар ва поличиларнинг нонларини туя қилиш манзаралари аста-секин ортга чекинмоқда. Меҳнаткаш меҳнатининг баҳоси ўз ўрнини топаётир, одамларимиз ўзлари бажарган ишнинг самарасини кутишга ва талаб қилишга одатланмоқдалар.

Яқин ўтмишимизда ҳақиқатдан ҳам адолатсизлик деса арийдиган ҳолатлар кўп эди. Ўзбекистон жумҳуриятининг аҳолиси етиштирган пахтанинг ҳам, пилланинг ҳам, бошқа маҳсулотларнинг ҳам баҳоси чинакам қилинган меҳнату саф-ҳаражат, ташкилий хатти-ҳаракатлар асосида баҳоланмас эди. Сув келтирган хору зор, кўза синдирган азиз, деганларидек, умри-куни санаторияю курортларда, қўллар ва дарёларнинг қирғоқларида, умуман дам олиш зоналарида ўтадиганлар деҳқонлару чорвадорлар етиштирган маҳсулотларнинг сарҳилини истеъмол қилишардию, ҳақиқий меҳнаткашнинг ўзи йил охирида икки бармоғини буришга тикиб қолаверарди. Гоҳо эса чинакам меҳнат кишилари бор нарсалардан ҳам маҳрум қилинардилар.

Битта мисол келтирмоқчиман. Бундан элик йиллар аввал мана шу «Ширин» давлат ҳўжалигининг Жобу қишлоғида узумдан вино тайёрлайдиган кичик корхона ишлаб турарди. Корхона жамоаси совхозда етишган узумдан ташқари шу атрофдаги аҳолининг томорқасида етиштирилган ортиқча узумни ҳам қабул қилиб оларди ва бунинг эвазига пул ёки натура бўйича ҳақ тўларди. Орадан кўп йиллар ўтди, мамлакатимизда (мамлакатимиз деганда ҳозирги Ўзбекистон жумҳурияти ҳудудини эмас, аввалги СССР ҳудудини кўзда тутаяпман) кўпгина алғов-далғовлар, талотўплар: жумладан урушгача юз берган қатагонлар, Улғу Ватан уруши, урушдан сўнг яна бир тўлқинли қатагон-

*Олтинсой туманидаги «Ширин»
давлат ҳўжалиги директори
Файзулла ТОШМИРОВнинг
айтганлари бу туруп.*

лар бўлиб ўтди. Ана шу талотўпларнинг натижасими ёки атайлаб қилиндими, анигини билмайман, Жобу қишлоғимиздаги вино тайёрлайдиган корхона бузилиб кетди. Шу билан анча-мунча одам ишсиз қолди, энг ёмон томони, боғбонларимиз етиштирган узумларнинг исрофгарчилиги бошланди. Совхозда етиштирилган узум узоқ-узоқлардаги вино ишлаб чиқарадиган корхоналарга ташиладиган бўлди, у корхоналарда эса, отангга бор, онангга бор, қабилидаги муомалаларга дуч келинарди. Хонадонларнинг томорқаларида етиштирилган узум эса арзон-гаровга сотиларди ёки ислим-харомга чиқиб кетарди. Аҳвол шу даражага бориб етдики, қишлоқларимизнинг аҳолиси бундан эҳлиқ-олтмиш йил аввалги манзарани армон билан ёслайдиган бўлдилар.

Орзуга айб йўқ, дейдилар. Аслида орзуга айб йўқлигини таъкидлабгина қолмасдан келажакка умид билан қараб, орзуларни рўёбга чиқариш учун курашиш ҳам керак экан. Зеро, халқимиз ҳаракатда баракад, деб бежиз айтмаган. Мана, сўнгги йиллардаги саъй ҳаракатлар туфайли халқимиз кўзлаган умид ва мақсадлар аста-секин амалга оша бошлади. Чунончи, бу йил Жобу қишлоғида яна вино тайёрлайдиган корхона ташкил қилинди ва кузги мавсумда ўрта ҳисобда 2 минг тонна узум қабул қилинди. Бу эса, арамчига қил қувват, деганларидек, бозор сибсати дарида аҳолининг иқтисодиётига, ҳар қалай, дармон бўлаётир.

Олтинсой тумани ва жумладан «Ширин» давлат ҳўжалигининг узумчилик ҳамда мевачиликка ихтисослашганини юқорида айтган эдим. Бу йил олтинсойликлар асосий меҳнатларидан ташқари яна бир яхши ташаббус билан чиқдилар. Бу ташаббусга, очигини айтганда, Олтинсой тумани Советининг раиси Тошпўлат Абдурахмонов раҳнамолик қилди. Мазкур эзгу ҳаракат шундан иборатки, туман ҳудудидаги барча қўчалару майдонларга мевали дарахт қўчатлари экиш оммавий равишда бошланди. Бизнинг жамоа ҳўжалигимиз меҳнатчилари ҳам ана шу ташаббусга қўшилиб, фақатгина қўчалар, йўллар чеккасига эмас, ариқ-зовурларнинг бўйларига ҳам олма, ўрик, шафтоли, беҳи, ёнғоқ қўчатлари экидилар. Экилган қўчатларнинг парваришини кузатиб туриш учун махсус кишилар тайинланди. Совхозимиз бўйича 1991 йилнинг ўзига 14 минг туп мевали дарахт қўчатлари экилган бўлса, шундан 90 фоизи тўла ундириб олинди. Тасаввур қилиб кўринг ана шу қўчатларнинг бир-икки йилдан кейин кишиларимиз фаровонлигини оширишда қанчалик аҳамият касб этишини... Бу ишни биз келгуси йили ҳам давом эттирмоқчимиз.

Яхши кунлар шарофати билан одамларимиз ҳам, жамоа ҳўжалигимиз ҳам, ҳар қалай, қаддларини тиклаб олаётдилар. СССР деб аталган улкан бир мамлакатда муттасил юз берган қатагонлару бошқа алғов-далғовлар туфайли кўпгина халқларнинг қадимий анъаналари, маънавий ва иқтисодий қадриятлари оёқости қилинганини, ҳатто йўқолиб кетиш даражасига бориб қолганини ҳаммамиз биламиз. Жумладан, Ўзбек халқи бундай мудҳишликлардан бенасиб қолмаган. Чунончи, маъмурий-буйруқбозлик йилларида тегирмон, мойжувоз, обжувоз сингари ҳаёт учун зарур қадриятлар ҳам йўқолиб кетди. Зигир, кунжут, махсар, индов сингари бошқоқ экинлар экиш ҳам аксарият жойларда барҳам топди. Ҳа, бу ишлар атайлаб қилинди, кўплаб халқларнинг чинакам миллийлигини йўқотиш учун амалга оширилди бунақа йўқотишлар. Гўёки барча халқлар бамисоли инкубатордан чиққан жўжалардек бир хил бўлиши лозим эди!

Мана энди сўнгги йиллардаги демократик эркинликлар ҳосияти билан одамлар ўзларининг энг яхши урф-одатларини, қадриятларини тиклашни ҳам ўйлаб қолдилар. Бундай эзгу иштиёқ жумладан бизнинг совхозимиз фуқаросига ҳам бевосита алоқадордир. Одамлар дилидаги кўп йиллик орзу-армонлар бугун қалқиб чиқди ва аста-секин ўз рўёбини топаётир.

Шу ўринда яқиндагина ишга туширилган тегирмон ҳақида бир оғиз айтиб ўтмоқчиман. Бундан тахминан беш-олти ой муқаддам ҳўжалигимиз ҳудудидаги Мўминқул қишлоғида бир кеча-кундузда 8 тонна ун чиқарадиган тегирмон ишга туширилди. Мазкур тегирмон ҳўжалигимиз ҳисобидан қурилди ва ундаги айрим ишлар халқимизнинг савобли одати, анъанаси — ҳашар йўли билан амалга оширилди. Бир маҳаллар — тахминан 40—50 йиллар муқаддам деярли шу тегирмон ўрнида худди шундай иншоот ишлаб турарди. Унинг яқинида мойжувоз ҳам бор эди. Мазкур тегирмон деярли аввалгисининг ўрнига қурилди. Аввалгисидан фарқи шуки, энди буниси сув кучи билан эмас, электр токи билан ишлайди.

Ишга туширилган бу тегирмон асосан «Ширин» давлат ҳўжалигининг Мўминқул, Обшир, Жобу қишлоқларига, шунингдек Улғубек номли давлат ҳўжалигининг Мормин қишлоқлари аҳолисига хизмат қилади. Ана шу қишлоқларимиз аҳолисининг кўп йиллик орзу-армонларини, тилакларини ҳисобга олиб мойжувоз қуришни ҳам бошлаб юбордик. Аҳолини тоза ичимлик суви билан таъминлаш муаммосини эса, шу йил охиригача ҳал қиламиз.

Ана шунақа гаплар. Даромадга яраша буромад, деган гапни ўзларингиз яхши биласизлар. Ҳаракатда баракад деган гапда ҳам катта ҳикмат бор. Давлат ҳўжалигимизнинг даромадлари кўпайиб бораётгани сари қишлоқ аҳолининг яшаш тарзи, маданияти ҳақида кўпроқ қайғурадиган бўлиб қолаёпмиз. Ўйланмай бўладими ахир, қишлоқларимизни бир-бири билан ёки туман маркази билан боғлайдиган йўллар ҳалигача кўнгилдагидай эмасди. Шу боисдан бу йил Обшир,

(Давоми 26-бетда)

ОСТОНАДАГИ ДАРД

ЕХУД ФОҲИШАЛАР ҲАҚИДА

Вокзал. Тирбанд оломон. Ҳамма қаёққадир шошаётир. Олис манзил соғинчларидан энтиккан қалблар шу сершовқин остонадан узоқ-узоқлар сари интилади. Лекин улар бу ерда қўзлаган манзилларига тезроқ етиб бориш учун патта олиш ташвишларини бошларидан кечирдишлари лозим. Илгарилари йўловчининг йўл азоби чўчитган бўлса, энди улов топиш муаммоси қийнайди. Ҳеч кимга сир эмас, поездларга патта олиш анқонинг тухумини қўлга киритишдай гап бўлиб қолди.

Кассахона олдига яқинлашдим. Қий-чув, ур-ҳа-ур; бошларига желак, оёқларига махси-калиш кийиб олган моомолар, дим залда йиғлаётган боласини овутолмай турган аёллар, силлиқ қилиб йўнилган ҳассага таянган серсоқол чолларга эса даричага яқин боришнинг сира-сира иложи йўқ. Улар учун ажратилган даричаларда ҳам назорат йўқлигидан тўполон. Бир-бирига аралашиб кетган сўзлар қулоққа чалинади.

— Жон опа, битта билет, Қаршигача беринг, ёш болам бор эди.

— Йўқ! Йўқ дедим-ку сизга!

— Болам, битта белат бериб юбор, касса ёнида туравериш оёғимда оёқ қолмади!

— Йўқ, бобой, йўқ.

— Битта белит, жон опа битта беринг...

Ҳа, бу ерда ҳамманинг дарди бир хил — у ҳам бўлса, патта олишу қўзланган манзилга жўнаш. Аммо патта олиш эса... ўлимдан ҳам қийин.

Залда ғимир-ғимир чорасиз қолган асабий одамлар у ёқдан-бу ёққа зир югурадилар.

— Билет сотасизми?..

Қўққисдан келган бу овоздан сергак тортидим.

— Йўқ-йўқ, кечирасиз, менда билет йўқ... Енимда турган узун бўйли йигит уни четга тортди.

— Менда бор, оласизми? 50 сўм.

Йигит чўнтакларини узоқ титкилаб 50 сўм узатдида, курсанд бўлганча жўнаб кетди. Бу ердаги ҳолат мени ортиқ ушлаб туролмади. Вокзал бошлиғи хонаси томон юрдим. Бошлиқ хонаси пойгагида нигоҳларига хорғинлик чўккан Улуг Ватан уруши қатнашчиси, I-гуруҳ ногирони, 84 ёшли нуроний отахон Қамбаров бобони учратдим.

— Бува, нега бу ерда ўтирибсиз?

— Нимага ҳам бўларди, ўғлим, касса ёнида тўс-тўполон, оломоннинг орасидан бир амаллаб ўтиб даричага яқинлашган эдим, «белат йўқ», деди чиптачи аёл. Андижонга кетишим керак эди. Пою пиёда кетишнинг иложи бўлмаса. Энди ноилож бошлиқнинг эшигини пойлаб ўтирибман. Бирорта белат топиб берар-да, ўғлим?!

Отахоннинг умид билан боққан кўзларидан ўзимни олиб қочишга ҳаракат қилдим. Бўғамдан унсизгина бир жавоб чиқди:

— Топиб берар, ахтимол...

Темир йўлдаги тартибсизликларнинг бу қадар жиддий тус олишининг асл сабабларини қаердан излашга ҳам ҳайронсан. Интизом, жамоа тартибини сақлаш, қисқаси, йўловчиларга темир йўл хизмати кўрсатишни яхшилаш мақсадида янги — Жанубий вокзал ишга тушди. Лекин аҳвол оз бўлса-да ўзгармади.

Шимолий вокзалдаги манзаралар эса батамом ўзгача. Бу ерда патта муаммоси бир нави йўлга қўйилгандай. Тўс-тўполон ҳам йўқ. Вурчак-бурчакларда 2—3 та бўлиб папирос тутатиб турган ярим яланғоч ёш «қиз» лар, бу ернинг «безаги»...

Лекин ёлғон сукунатдан сўнг ҳар кунги одатий машмашалардан бири бошланди. Бир аёл додлаганича атрофидаги одамларга ёлвора бошлади. «Ким олди? Ким... пулим»... Бир зумда одамлар йиғилди, миршаб ғуж оломон ичидан ёш бир аёлни етаклаб олиб кетди.

— Нима бўлди? — дея рўпарадаги йигитга юзландим.

— Э, нимасини сўрайсиз, бу жой — ўғри-фоҳишалар макони аслида. Кундуз кунлари истироҳат боғларида, меҳмонхона атрофларида санқиб, ови юришмаганлар бу ерга келиб ўғирлик қиладилар-да. Эшитишимча, тайини йўқ икки жувон тунда чиқиб талаба қизларни уриб, пулини, қиймларини тортиб олиш билан шуғулланар эканлар. Яқинда қўлга тушибди. Ҳар бир қадамида учраб турадиган бундай воқеаларга «кўникиб» қолаётган бўлсак-да, дилин, қалбини азоблаётган янги-янги дардлар ҳар қадамда учрайди. Бу ерда бўсага «ҳатлаб» пойтахтда жон сақлаш умидида қорин тўйдириш дардида беш кунлик дунёда айшират суриш учун оқиб келаётган ароқхўр, банги, фоҳишаю бошқа қаланғи-қасанғиларга кўрсатилаётган «маиший хизмат»нинг антиқа тури ташкил этилганлигини кўриб, ҳайрон бўлиб қоласан киши.

Гапнинг очиги, вокзалнинг «бўш» кавакларини доимий ётоқхонасига айлантириб, бизнинг халқимиз ҳисобига текинхўрларча яшашни касб қилиб олган фоҳишалар изғиб юрибдилар. Баднафелик йўлида ҳаётини ноаён сўқмоқларга солиб юборган, ичкилик-бозлигу, гиёҳвандликдан ҳам қайтмайдиган, умуман меҳнат қилишни хушламайдиган, насл-насаби ва касб-корининг тайини йўқ, эртанги кун орзу-умидларидан бутунлай узилиб яшаётган бу кимсалар... тилинг ҳам бормаиди айтишга, ёш фоҳишалардир. Улар ҳаёт сафосини шу ҳолда яшаб — танасини сотиб, шу йўл билан тирикчилик ўтказадилар. Уларнинг ораларида ҳали суяги қотмаган ёш фоҳишалар ҳам борлиги кишини ажаблантиради.

Ўз-ўзидан маълумки, бундай маънавий бузилишлар ижтимоий-маданий турмуш-имомининг танг аҳволга келиб қолганидан деб биласан-да, оқибат охири бу аҳвол жамиятимизни яна бир қора кунга олиб келмасмикан, деган ўйга борасан.

Жумҳуриятимиз пойтахтидаги Шимолий вокзалга шимолий ўлкалардан оқиб келаётган фоҳишалар, ишқмас, нотайин кимсаларнинг «ташрифи» кун сайин ортиб борапти. «Ўрта ҳисобда кунига 15—20 нафар, қиш кунлари эса бир неча баравар кўпаяди, — дейди биз билан суҳбатда Ўрта Осиё темир йўллари ички ишлар бўлими бошлиғининг ўринбосари майор Қўлдош Қосимов. — Уларнинг асосий мақсади бу ерга келиб қорин тўйдириш, тан-

Йўл азоби

ларини сотиб пул топиш, ўғирлик, товламачилик қилишдир. Шаҳар туманларидан 80 жойда дайдиларни қабул қилиш ва тақсимлаш бўлимларимиз бўлиб, бу муассасаларда ишлаш учун милиция ходимлари — шифокорлар ва бошқа мутахассислар жалб этилган. Қабулхоналарда ушлаб келинган дайди ва фоҳишаларнинг шахси аниқланиб, касалларини шифохоналарга, меҳнатга қобилиятларини эса, янги паспортлар эиб берилганидан сўнг, қорхона ва заводларга йўланма берилади. Махсус кўрсатма бўйича улар уй-жой ва шаҳар рўйхатидан ўтиш билан таъминланадилар. Лекин ўрганган кўнгил ўртанса қўймас экан. Дайди ва фоҳишалар оғир меҳнат қилишни истамайдилар. Ишга жойлаб қўйганимизга яраша ишласа яхши эди, афсусли улар ана қочиб келиб, вокзал атрофларига ййгиладилар. Чунки кечаю кундуз ишлаб, турадиган вокзал ҳар қандай ҳолатда ҳам улар учун қулайда. Бундан ташқари бизлар фоҳишаларга ҳам яшашлари учун махсус жой ажратганмиз. У ерда иссиқ овқат, ювиниш ванналари, крават, ўрин-кўрпалар, умуман, яшаш учун барча қулайликлар мавжуд. Шунинг учун бўлса керак, улар: «Биз шу ерда яшаймиз», деб ўзлари келадилар. Уларнинг бир маҳал овқатланишлари учун кунига бир сўм сарфланаётди. Бу харажатларнинг барчаси давлат ҳисобидан. Яъни, дайдилар учун сарфланаётган маблағларни жумҳурият вазирлар маҳкамасидан оламиз. Аниқроғи, бу борада ҳам сажийликни қўлдан бермаганмиз! Ахир ўзбек халқи — меҳридарё, раҳмдил халқ, ҳамма вақт ҳам еб турган бир бурда нонини хор-зор гадога марҳамат қилиб, хайр-эхсонни ҳеч кимдан аямайди! Аслида-ку ҳеч кимга ва ҳеч нарсага фойдаси тегмайдиган бунақа дайдиларга сарфланаётган маблағларни хайрия фондлари ташкил этиб, ўз бағир-ўшларимизга, қаровисиз қолган етим-есир болаларга, қариюлар уйига берсак ёки иссиқ

залларда ёш боласи билан қийналиб, патта ололмай ўтирган, сарсон-саргардон юрган аёллару кексаларнинг йўлини раво қилишга, вокзалдаги шарт-шароитларни яхшилаш учун сарфласак ёмон бўлмасди.

Ҳозир жумҳуриятимизда туб шаҳар аҳолисининг қанча-қанчаси уй-жой ололмай бир этак болалари билан қийналиб ижара уйларда яшайди. Ишчилар сони кун сайин ортапти. Бир талабанинг бир маҳал овқатланиши учун 3 сўм пул сарфланади. Етоқхоналарнинг етишмаслиги сабабли 50 сўмла пул тўлаб ижарада яшайётган талабалар бор. Қишлоқдан келган ёшлар йиллаб «прописка» муаммосидан қонлари оқариб кетади.

Кўчабардорлар учун кўрсатилаётган ҳолатимизда эса очикдан-очик рағишнинг келтиради ҳолос. Шуниси қизиқки, уларнинг истаклари бўлган кўча кезиб пули кўпроқларнинг кўнглини овлаб, «шоҳона» яшашни орзу қилган баданфурушларга ўзлари истамасалар-да қисқа кун ичида ишга жойлаш, ёлғиз бошига уй-жой, прописка масалаларини теда ҳал этиб берилади! Қандай тушуниш керак! Қолаверса, ўта меҳрибончилигимиз миллий гурурларимизни унутиб, ўз кадр-қимматимизга бефарқлигимиз оқибатида биз кўп нарсалар йўқотдик ва йўқотаямиз. Мухаммад алайхиссаломнинг ҳадисларида: «Агар мен фоҳишаларнинг фоҳиша эканликларини исботлай олганимда, уларни тошбўрон қилган бўлар эдим», дейилган. Ҳақиқатан икки киши ўзaro пинҳоний муносабат ҳолида қўлга тушса, улар ўзларини оқлашлари турган гап. Негаки, аввало уларнинг ёмон ниятда яқинлик қилганларини исботлашнинг ўзи оғир. Ҳозир биз шарҳлаётган тоғаларнинг энг паст кўриниши бўлган фоҳишалар исталган жойда — ариқ ичларида, панароқ истироҳат боғларидаги ўриндиқларда кўз олдинда жинсий муносабатда бўлиб кетаверадилар. Нера бўларга ҳеч нарса деймайди? Шунинг учун Ўзбекистон жум-

ҳуриятга ёпирилиб келайётган фоҳишаларнинг 74 фоизи ҳар хил тери-таносил (ўпка, сўзак, ҳатто спид ва ҳоказо) касалликлар билан оғриганлиги ҳақида маълумотлар бор. Илгари Ўзбекистон Жиноят мажмуасининг 219-моддасида дайдилар учун 2 йиллик жазо қамоқ муддати белгиланган эди. Лекин ушбу модда амалда умуман қўлланилмаяпти. Мавжуд қонунларга эътиборсизлик туфайли кўчабардорлар, фоҳишаю олиб сотарларнинг тегиримонларига сув қўйилаётганлиги сир эмас.

Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, Тошкентнинг Шимолий вокзали бетайин қаланграқасангиларнинг қароргоҳига, Жанубий вокзали эса киморбозу олиб сотарларнинг фаолият кўрсатиш «бозори»га айланиб қолди.

Шундай қилиб, менга ҳамдард бўлган кунларнинг бир кунни ўтди. 10 кундан буюн патта олиш илинжида юрган талаба дўстим ҳам азонда кўзларини уқалаб вокзалга жўнади. Уйдан чиқиб мен ҳам ишга йўл олам. Йўл-йўлакай ҳаёлимда яна ўша манзаралар: сахар мардондан ўриндиқда кайфусафого берилаётганлар, пана-пастқамда юрган дайди фоҳишалар жонланаверади. Шаҳар остидаги ҳаром қилган йўлнинг турмуш тимсоли устимга бостириб келайётгандай, кўз олдимни қоронғулаштириб юрагимга гулгула сола бошлайди...

Мана биз орзуқиб кутган эркин мустақиллик далаври ҳам етиб келди. Бизнинг кўчаларда, қалбаларда ҳам байрам! Лекин биз мустақил бўлиб олам қувончга бағримиз тўлиб турган бўлсада кўчабардор, жалатайларга ҳали-хануз кўрсатилаётган меҳрибонлик ҳақида ўйлашни ўзи ҳам қулғили ва ташвишлидир...

Ҳабиб АБДИЕВ
Гулистон ойнамасининг
махсус мухбири.

Очил ХУДОЙБЕРДИЕВ

Дардларингн туйиб жон оғрипти,
Бўғзимдан отилган сўз эмас, оғриқ.
Қай нопок танангга миҳ қоқаяпти,
Зарбаси қалбимда дарахт — суянчиқ.

Бир жуфт юлдуз учар толнинг остига,
Бағрига олади уларни анор.
Аҳмад чол бу кеча ухلامас сира
Ана, қаердадир ёрилди анор...

ҚИШЛОҚ ОҚШОМИ

Шундоққина қирнинг этаги — қишлоқ,
Тупроқ кўчалари, дала-боғлари,
Саратон рангини олган ушбу чоғ —
Секин тўлишмоқда ойнинг доғлари.

Маъшуқасин юзин ойга ўхшатиб,
Даладан уйига қайтмоқда суччи.
Бедазор тарафдан майин таралган,
Бир бўйи, юракни тўлқинлатувчи.

Сулув қиз ўчоққа олов ёқмоқда.
Қалбига қўшиги... фақат ўшанга...
Кўзи соғини тўла ҳарён боқмоқда,
Олмазор — биз сулув шоҳи гўшанга.

КЕЛА ҚОЛ, СОҒИНДИМ...

Ажиб туйғуларга тўлмоқда бағрим,
Сўзлар сатрларга сиғмайин тошар.
Висолга ошиққан шайдо юрагим
Баҳорни олқишлаб дарёдай жўшар.
Оппоқ гулламоқда дилда орзулар.
Севинч, шодликларим — кўкламги ёмғир,
Шаркираб оққан сой — тошқин туйғулар,
Майсалар шивир бахш этар ҳузур.
Кўклам тиниқлиги, кўкламнинг ранги
Оҳиста кўчмоқда қалбга — шеъримга.
Баҳоржон, шеъримнинг мавзу-оҳанги,
Кела қол, соғинди, босай бағримга.

Дарахт ингранади сим-сим эзилиб,
Кимнингдир бешафқат эканлигини.
Тиниқ-уй-хаёлим бормоқда тўзиб
Қуриётган дарахт унсиз оҳидан.

Кўз ёшларинг артиб қўяйми, дарахт?
Қовирғам қисирлар, қўлда мадор йўқ.
Ҳали бу оламда яшаркан бадаҳт,
Юракка санчилар ҳар қадамда ўқ.

**ЎҒИРЛАБ
КЕТИШДИ...**

Шу йилнинг 5 март
оқшомида ёмғирдан сўнг

сайр қилгани чиққан Лор-
ран Бишоп билан унинг
қизи Қаролайн уйларига
қайтаётганларида кутил-
маган тасодифга дуч
келишди. Она-бола машина-
да сайр қилиб қайтишай-
ётган эди. Бир пайт шун-
дай машина ойнаси рўпа-
расида улкан оппоқ булут
пайдо бўлди. Бирор дақи-
қа ўтар-ўтмас уларни
ғайритабиий куч машина
ўриндиқларидан тортиб
олди. Кўз очиб юмгунча

ўзларини фазовий кема
ичкарасида кўрдилар.
Сўнгра хушларидан кет-
дилар.

— Узимизга келгани-
мизда,—деб эслашади
Огайон штатидagi Колаба-
са шахрининг фуқарола-
ри бўлмиш она-бола Би-
шоплар,— машинамиз-
нинг соат миллари эрта-
лабки тўртни кўрсатиб ту-
рарди.

Бу икки аёлнинг
қарийб беш соат қаерлар-
да бўлганларини аниқ-

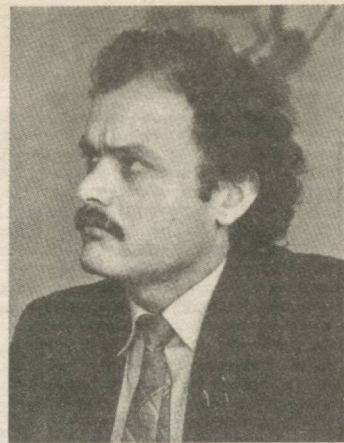
лаш учун, «учар ликоп-
чалар» бўйича мутахассис-
ларни кўмакка қақиршига
тўғри келди. Гипноз қи-
лиш усули билан бизни,—
деб ҳикоя қилишади аёл-
лар,—уч нафар кулранг
маҳлуқлар ўғирлаб кети-
шиб, батафсил ўрганишди.
Самовий келгиндилар
она-боладан намуна
учун қон ва бадан тери-
сидан кесиби олишди...
Лораннинг эса бир неча
тиши ҳам суғириб олин-
ган экан.

— Жудаям азоб бе-
ришди,—дейди қизи.

Улар анча вақт парвариш-
дан сўнг ўзларини тўтиб
олдилар. Эс-хушлари ҳам
жойида. Шунга таъкидлаш
керакки, ўғирланганларни
унча узоқ ушлаб туршиш-
ма бизнинг кулранг дўст-
ларимиз шунчалик олис
сайёралардан келиб, ай-
талик одамларни тўққиз
ой ёки ундан ҳам узоқ-
роқ муддатга ўғирлаб
кетишлари учун қанча вақт
керак бўларкан!

Ўзининг боиси

Ҳикоя

Бу тонг одамларни йиги уйғотди. Аёллар ҳам дарҳол болаларини уйғотдилар: «Тур, болам, ўлик чиқадиған кун кўп ётманлар». «Ким ўлибди?» деб сўрайди ногоҳон уйкуси қочған ҳар бир бола. «Неъмат Каттанинг онаси бўлса керак, овоз ўшаёқдан келаяпти». Ҳеч бир бола: «Неъмат Катта ким?» деб сўрамайди. Чунки Неъмат Каттанинг кимлигини улар ҳам яхши биладилар. Шу қишлоқлик Неъмат Қувватовнинг саксондан ошган онаси Ҳожар момонинг касал бўлиб, тўшакка михланиб ётганига ҳам бир ойдан ошди. Болалар бундан ҳам бохабар эдилар. Фақат бу ҳовлидан бугун бўлмаса эртага йиги эшитилишини унча англаб... билмасдилар. Катталар буни ҳам билардилар.

Онасининг «худога қарзини топириши» чўзилиб, Неъмат Қувватов ҳам... ҳар тугул ўлим маросими учун ҳозирлик қўриб қўйганига ҳам ҳафта бўлди. Ҳабар топган айрим кишилар ҳали қишлоқларга «жанозага-а-а» деб айтимчи ораламасданоқ кела бошладилар. Одат бўйича эркаклар — ланг очик дарвозадан, хотинлар — унинг ёнидаги бошини сал эгиб қирладиган даричадан кириб келаверишди. Одамлар йигилайвердилар. Одамларни айтимчи эмас, Неъмат Қувватовнинг овози чорлаётган эди.

Қариндошлар одатга кўра ҳовлига яқинлашибоқ йиги бошлайдилар. Ҳовли йигига тўлиб кетади. Бир ҳовлидаги йигининг озроғи, аммо баланд эшитиладигани кирилади — эркакларники, уввос солаётганлар эса аёллар. Аёллар йигиси орасидан ажралиб турганини илғаш қийин. Эркаклар ичидан эса Неъмат Қувватовнинг овози ажралиб турибди.

— Неъмат, — унинг тирсагидан тутиб четга тортиди маҳалла раиси Қодир ака. — Шунан гап бўлдимки, ука. Ҳалиям қишлоқларга жаноза айтувчи кетмабди.

— Домком бова, отга юбуровдим иккитасини, фермага, чўпонлар бериб турар. Ҳозир келишади.

— От келади, деб ўтираверсанг, чошгоҳ бўлади, номозгарда чиқарасанми ўлиқни? Одамлар мошиндаям айтаяпти. Юбор мотоциклда бировини Қўнғиротга, бирини Чуқурга, бировини... қишлоқларди айланиб чиқсин теарок. Э, туршининг қара, ўлиқнинг эгасигаям ўхшамайсан-а...

Йўқ, Неъмат айтувчини мотоциклда юбормади. Шу гап-сўз тугар-туғамас отларни олиб келишди. Ҳар қишлоқ учун бир айтимчи жўнади. Бир ҳовлидан сал нари кетмай кичикди: «Катта қишлоққа Неъматовийни-кига жанозага-а-а...»

«Неъматовийни-кига...» Неъмат Қувватов бироз нуқлай сездии шу ҳолни. Ким у чакраётган? Ҳа-а, Алиёр чўпон. Отини бировга ишонмай ўзи келди-да. Алиёр чўпон, Алиёрой... ундан каттамиди, кичикмиди? Уни доим Алиёрой ёки Алиёр чўпон дейрди. Демак, кимнинг ёши катталигини ҳам билмайди. Ҳе товба, ўша Алиёр чўпон ҳозир

қишлоқ айланиб унинг исмига ҳеч бир ҳамқишлоғи айтмаган «вой»ни қўшиб жанозага қақириб юрибди. Ҳайтовур, Алиёр чўпон бурун уни қандай атарди? Йўқ, у ҳам бирон марта унинг исмига катталик белгисини қўйиб айтмаган. «Катта бова» дерди. Ким билади, оркаворотдан балким Неъмат Катта ҳам дегандир. Ҳозир-чи?.. Ҳар ҳолда азага қақирапти. «Катта бованикига» деб бўлмас... микин?

...Отаси бандаликини бажо қилганда жанозага нима деб қақиритишди экан-а? У пайтларда бу нарсаларга эътибор ҳам қилгани йўқ эди. Ҳамма ишларни кимлардир бажарганди. Ҳатто маросимда елиб-югуриб юрганларнинг кимлиги, улар нима учун жон койитаётганлиги ҳақида ҳам ўйламабди-я ўшанда Неъмат. У кўпроқ жанозага келган улуг зотлардан фотиҳа олиш билан овора эди. Ўйлаб қараса, ўшанда обрўли кишиларнинг келишидан киши сезмас завқ ҳам олган эди. Шу ташвишлар билан бўлиб қандай йиглаганини ҳам эслай олмайди. Ҳатто «Биринчи»ни машинага кузатаётиб, унинг: «Хафа бўлмаг, бандачилик, ҳаммамиз ота-онани бериб қутуламиз», деган гапига қулук қилиб: «Агар оталарни олиб қолиш имкони бўлса, «Катта ота»ни олиб қолардик», деган гапидан беихтиёр жилмайиб ҳам қўйганди.

Ҳозир эса йиглаши керак: «Энажон, энажон, энажон-о-о-в, энажоним-о-ов...» Йиглаб-йиглаб қарасаки, кимдир темир чойнакда чой дамлаб супага қўйибди, йиглаётганлар дам-бадам ичиб-ичиб қўяр ва шу ерда бироз тин ҳам олишарди. Чойнакни қўриб Неъмат Қувватов ўзида чой ичиш эҳтиёжини сездии — ҳам чанқаган, ҳам томоғи қуриб, қирилиб кетаяпти...

Қўлда пиёда тутиб, супага қўқди. Кимдир келиб унинг елкасида уриниб қолган девор оҳагини қоқди. Шунда у тўшаксиз лойсувоқ супага янги ялтироқ чопони (онасининг ўлим маросимига қўрилган таралдуддан бири) билан ўлтирганлигини сездии. Бирдан яна «энажон»лаб ўрнидан қўзғалди. Шу аҳволда қанча юрди билмади, сўнг супадан нега тургани эсита тушди, орқасига ўгирилиб, чопонини нари-бери тозалаган бўлди, одамлар унга эътибор бераётганини сездии-ю, йигида давом этди: «Энажон, энажон, энажонимей...»

У фақат шундай деб йигларди. Яна нима деса экан? «Соябоним, энажон!..» Йўқ, аллақачонлар онаси унга эмас, у онасига ва бутун қариндошларига соабон бўлиб қолган эди. «Энажон, энажон, ташлаб кетдинг охири...» Кўп марта айтди бу сўзни. Қандай йиглашарди онаси ўлганлар ўзи?.. Ана, атрофида юрганлардан кўпчилигининг онаси ўлган, у ҳам борган.

Неъмат Қувватов бундай нарсаларни эътибордан қочирмасди. Борарди. Лекин қачон? Марҳум қабрга қўйиб келинганидан сўнг ёки эртаси кунни шофёрига: «Ҳайда, анави ҳовли азалиқ, бир кириб чиқайлик», деяр-

ди. У бир кириб чиқарди... «Кириб чиқиб ҳам фарз, ҳам қарз», деб тушунтирарди таъзиядан чиққач, рулга ўтирибоқ бошидаги дўпписини ўриндиқ остига тикаётган шофёрига...

Тобут қўлма-қўл бўлиб йўлга тушди. «Энажон, энажоним...» Ҳалиям «энажон»ларди «ўлик эгаси». «Энажоним»ни тўйиб-тўйиб ҳам суюб-суюб айтарди. Бунгача у шу сўзни ҳам жуда кам айтган. «Момай, қалайсиз?» дерди онасига. Хуши келса: «Мазза қилиб ётибсиз-а, қариларгаям яхши, ташвиш йўқ, ўй йўқ... Шундайми, момай?» деб қўшиб ҳам қўярди. «Э, болам, ўлим ташвиши бор, уям бир ташвиш», деярди раҳматлик онаси. «Сизга нима ташвиш, — деярди агар гапиришга ҳафсаласи бўлса Неъмат Қувватов, — сиз ўласиз-қўясиз-да, ташвиш яна бизга-да... Э, ҳали яшайсиз, яна сизга йигирма йил сўраб қўйдим, яшайсиз, момай», деярди кейинги гапи онасига оғир ботмаслиги учун.

Қабристонгача пиёда юрилади (Фақат кексаларни машиналарда олиб боришади). Аёллар одатга кўра ҳовлида қий-чув қилиб қолавердилар. Шунча йўлни пиёда ўтишди, Неъмат Қувватов чарчоқ сезмади. Хизмат «Волга»сида ўтганда узокдек туюларди бу манзил. Бу йўлдан бир умр фақат машинада ўтиши табиий туюларди яна унга. Ортига қаради — қанча одам пиёда, отаси ўлганда эса бундан уч-тўрт барабар кўп ва ҳамма пиёда, фақат у машинада эди...

«Хўжабош ота». Қабристоннинг номи шундай. Нега шундай дейилади? Шунча нарсани билмаган шуни билармиди? Билишга истак ҳам бўлганми? Отасини қўйди шу ерга, онасини қўяпти. Лекин барибир билмайди. У-ку майли, бошқалар-чи? Кексалар-чи? Билмайди, ҳеч ким билмайди. Билишмайди, бундай қизиқишлар ҳали ҳаёт ташвишига айлангани йўқ. Ҳатто бу одамларни ҳалигача номсиз қишлоқда яшаб келаятганлиги ҳам мунозарага чорламайди. Катта қишлоқ — шу ҳам номми? Демак, тарихи юзлаб йиллар наридан бошланганидан бу қишлоқнинг қаҳрамони йўқ, тавоб-савобли, эътиқод қиладиган одами йўқ. Наҳотки... Агар шу қишлоқнинг эътибори одамларидан бири унинг ўзи бўлса, шундайлиги рости.

Неъмат Қувватов қабристонда йигини яна бошлади. Уни тинчлантиришмоқчи бўлишди. У эса очик қабр устида уюлган тупроққа, лаҳад тугига кўз остидан қараб қўяр ва йигиси баттар хуруж қиларди. У ҳеч қачон бундай йигламаганди. Ўлик уйдалиғида ҳам унинг йигиси кишиларни ҳозиргидек ачинтирмасди Энди унинг ҳаёлида йиглаб айтадиган сўзлари ҳам кўпайди: «Энажон, шунча қошона сенга жой бўлмай, шу чуқурни танладингми? Шу тупроқ юз-қўзининг босгунча мен ўтирган қошона мени босса-чи, энажон! Сени бунда қўргунча нега кўр бўлмамдим, энажон! Бу ерга сени қандай ташлаб чиқаман...»

ҚОРЛИ ТОҒЛАР ТУРАР БОШИДА

— Ҳуви анови тоғлар орасидаги қўланкаи кўраёқсизми? — Бекмурод ака қўли билан узоқ-узоқларга ишора қилди. — Уша Амир Темурнинг қори. Қишлоғимиз ўртасидан оқаётган сув эса Тарағой ариғи деб аталади.

Бекмурод ака Боймуродов — Чирокчи туманидаги «Қалқама» давлат хўжалиғи директори. Аввалига атрофи тоғлар билан қуршалган бу ям-яшил водийга кириб келганда хушманзара ором-тоғлар маскани — сўлим курортлар ҳаёлига келди. Хўжалик раҳбарини эса шу ҳордиқ гўшасининг хўжайинидай тасаввур қилдим. Атроф дов-дарактларга бурқалган, тоғ-тоғларга урилиб оқаётган зилол сувнинг чулдираши кўнгилда ўзгача бир виқор уйғотади. Бунинг устига жаннатмакон бу манзилгоҳнинг тепасида Амир Темур бобонинг муқаддас қори бамисоли саодат тожи каби турган бўлса. Қандай мазза! Кирийи шундай жойда яшасанг...

«Қалқама» давлат хўжалиғи раҳбарларининг фаолияти доираси, юмуш ва ташвишлари билан яқиндан танишар эканман, дастлабки таассуротларим алдоқчи эканлигини сездим. Чунки бу ердаги муаммолар бўйи-баста қорли тоғлардан қолшмайди. Мазкур масканга уч-тўрт кунга меҳмон бўлган, менга ўхшаб муҳбирлик ён дафтарга билан келган одамгина табиат гўзалликларидан заъқ-шавққа тўлиши мумкин. Аслида шу заминнинг файзу баракасини сақлаш учун елиб-юғуредиган бетиним одамларнинг кундалик меҳнати дилларни сархуш этувчи ҳис-ҳаяжонни эмас, балки пухта ҳисоб-китоб билан ҳаракат қилишни тақозо этади.

Лекин барибир «энажон»дан бошқасини тилга олмади. Ҳаляим йигини энди ўрнаётгандек тортинарди, бу сўзлар дафн маросимига тўғри келмаса керак, деб ўйларди.

Инсоннинг жонсиз танасини абадий уйига қўйиш эса, Незмат Қувватов ўйлаганчалик, ваҳшиёна тарзда (унинг тасаввурига, онасини шу чуқурга ташлашадими, устидан тупроқ бостиришадими) эмас, балки... Аввал оппоқ кафални жасадни юқоридагилар пастга — лаҳадга авайлаб узатишди, лаҳаддаги икки киши эса уни яхшилаб жойлаштириди. Лаҳад гуваля билан бекитилди. Ушандан сўнг тупроқ ташланди. Бу ҳолатни кузатган «ўлик эгаси» бироз тинчланди. Лекин онасидан бутунлай ажралишни ҳис қилиб, қабристондан йиғлаб-йиғлаб чиқди...

Унинг эрта тонгда бошлаган йиғиси маросим давомида ўзгариб борди. Ҳозиргиси эса эрталабикисига сира ўхшамасди. У қабристондан чиқаркан ҳеч бўлмаса отасини қандай кўмганлигини эслашга яна уринди. Эслади. Лекин фақат шунда нимага эътибор берган бўлса, шулар ёдига тушди. «Хўжа-бош ота»да ҳам унинг атрофи тўла одам эди ўшанда. ...ев ҳам келувди қабристонгача. Ана шулар ёдида. Демак отасини кўммабди. У мисоли ҳавога учиб кетган ўлди, деган сўз қолган. Бу сўз унга маросимлар

Амир Темурнинг табаррук қадимжоларига ҳақли ворис бўлган бу одамлар замонамиз тарихини, таъбир жоиз бўлса, истиқболини яратиб билан бандлар. Улар сел йўллари астойдил меҳнат билан тўсишган. Лекин қишлоқ шўроси (уям Қалқама деб аталади) ҳудуддаги халқ турмушини яхшилаш йўллари эса Тошкентдаги баъзи идоралар тўсиб туришибди. Гўё қават-қават биноларда жойлашган вазириллар, ундаги масъул шахслар қишлоқ аҳлининг жонига оро кириш учун эмас, балки уларга ҳалақит бериш учун яратилгандай. Қаёққа қарамаг — таъқиқ, катагон чоралар.

Келинг, муаммолар ҳақида бир бошдан ҳикоя қилайлик. Хўжаликка тутатиб кетган селхона бунёд этилганига унча кўп бўлгани йўқ. Унинг сигими 9,5 миллион кубометр бўлиб, тўпланган оби ҳаёт қўшини Ильич номи давлат хўжалиғи ва бошқа жойларга ҳам тириклик бахш этиши мумкин. Аввалига мазкур иншоотин сув омбори қилиш режаси тузилди. Мўлжал 40 миллион кубометр сув сигимига эришиш эди. Мутахассислар 1987 йилга келиб бу фикрдан қайтишди. Негаки, тупроқ қатлами сувнинг анча қисmini шимиб юборар экан. Табиатнинг ана шу жараёнини қамайтириш чора-тадбирлари кўрилсин, деган ҳулосага келинди.

Бекмурод ака хўжаликка 1982 йилда бош бўлган бўлса, шундан буюн ўйлагани сув, гишт муаммоси. Қани энди шу ернинг ўзида маржондай териб иморат қуриш имконини берадиган гишт заводи қуриلسа. Фақат орсунинг ўзи билан бўлмайди албатта. Ўз-

бекистон пойтахтидан келган мутахассислар Қалқама тупроғини роса элак-элак қилишди. Таҳлил икки йил давом этди. Натижа кўнгилдагидек: бу ернинг тупроғидан ажойиб гишт тайёрласа бўлади. Шундай ҳулосага 1984 йилда келинган эди. Бу ҳақдаги ҳужжатлар «Ўзгеологхимруд» деган ташкилот жовонларидagi китобларда битилгангача турибди.

Ҳўш, ана шу гоёлар қороздан амалиётга кўчиши учун нима қилиш керак? Даставвал, гишт нимада пиширилади, деган савол туғилди. Кўмир ишлатилса-чи? Йўқ, қимматга тушади. Устгача устак сермеҳнат жараён дейишди. Газ-чи? Маъқул, лекин уни Максим Горький номи давлат хўжалигининг Увода қишлоғидан (20 километр) олиб келгунча йигирманчи аср охирига қолади. Ниҳоят: шундай ечимга келишди, бошламасига электр қуввати билан ишлашди, газ келгач шу ускуналар қайта мослаб юборилди. Ҳозир мазкур ишни хорижий фирмалар билан ҳамкорликда амалга оширишни мўлжаллашяпти. Зора ишбилармонлар ҳаракати тезроқ самара берса. Лекин бу муаммони тумандаги раҳбарлар тушунишса-да, вилоятда ажойиб ечимга хайрихоҳ бўлишса-да, жумҳурият газлаштириш идораси мутасаддилари рўйхушлик беришмаяпти. Эмишқи, тоғ йўллари паст-баланд — текис жойлардагига нисбатан кўп ҳаражат ва меҳнат кетармиш.

— Йўл қуриш ҳам тоғда раво жойларга қараганда қимматга тушади, — дейди Бекмурод Боймуродов жиғибийрон бўлиб. — Лекин бу йўл қурилмасин, деган маънони бермайди-ку. Газ ҳам шундай гап. Одамларимиз тоғлар

орасида яшаганликлари учун жазоламасликлари керак.

Аҳолини иш билан таъминлаш муаммоси барча тоғолди масканлари каби «Қалқама» хўжалиғини ҳам четлаб ўтган эмас. Агар юқорида тилга олинган гишт заводи ишга тушса, бу ернинг халқи ҳар томонлама енгил нафас олган бўлур эди. Бундан ташқари мрамар тайёрлайдиган қичқорхона, тивит цехи (ахир қачонгача қимматли хомашёни арзиман баҳода сотамиз) очилса, тери ошлаш йўлга қўйилса, меҳнат ресурсларидан унумли фойдаланилган бўлур эди.

«Қалқама» давлат хўжалиғи узум етиштиришдан йилгига 2 миллион сўмлик даромад кўраяпти. Ана шу рақамни бир неча баровар қўнайитиш мумкин. Бунинг учун уларнинг қўзи икки жойга умид билан тикилган: бири Қаршига, ана бири олис Фарангистонга. Гап шундаки, вилоят кенгаши раиси Темир Хидиров худди шу ҳудуддан Ўзбекистон халқ депутатлиғига сайланган. Жумҳурият олий ҳокимиятининг вакили шарбатчинини дастохларини ишга тушириш бўйича Фарангистондаги қорхона билан ҳамкорлиқни йўлга қўйиш учун жон кудирмоқда.

Биз юқорида тилга олган муаммолар ҳаммаси инсон омили билан чамбарчас боғлиқ. Агар улар тезроқ ҳал этилса, қаддини тиклаётган қалқамаликларнинг ташвишлари қамайган бўлур эди. Ана ўшанда табиатнинг фусункор бу бағридан баҳру дилини очадиган сатрлар битса ярашади.

Шуҳрат ЖАББОРОВ

ўтказилиб, ўзининг қимлигини ҳис қилиш учун отасидан мерос қолган экан-да...

Қувватов қабристон дарвозасидаги ёзувга яна қаради — «Хўжабош ота». «Барибир билиб оламан, ҳеч бўлмаса ўзимни шу ерга олиб келгунларига қадар улгурман билишга бу сирин». Ўзининг охирати ҳақида ўйлади-ю, юраги орқасига тортиб кетди. «Ҳа, мени ҳам олиб келишадими — қамоқда чириб кетмасман, уйимга келиб оёғимни узатиб ўларман, ахир ҳозир иши кейинга қолганларга енгилроқ беришяпти-ку. Ахир мен бу ишларни ўзим ўйлаб чиқармадим-ку? Бу аслида ҳам шундай қоладигандек эди-ку?! Шундайлигига имон келтирмаганига ҳам қўймайди-ку?! Нима, есам, едирмадимми? Қанча едим бир қорнимга? Уйларми, қошонами... Нураб тушсин, ер билан яқсон бўлисин улар, фақат...»

У бирдан чўчиб ҳаёлини ўнглади, ахир бунинг учун эмас, онасидан ажраб қолаётгани учун йиғлаши керак.

Уйга қайтганларида яна, одатга кўра, ўлик чиққан хона атрофида йиғи бўлди. Незмат Қувватовни маҳалла раиси — нуруний қария тирсагидан етакламганда яна бир пас йиғлагул ҳолати бор эди:

— Уйга кир, Катта бовалар...

Незмат Қувватов ўзини бироз эплаб ичкарига кирди — тўрда қайта қуриш билан юза-

га келган янги катталар: янги сайланган «биринчи», ўзи раҳбарлик қилган қорхона бош директори вазифасини вақтинча бажарётган Ҳотамов, ўзи яшаётган хўжаликнинг янги директори Пўлатов ўтирибди. Келганларига анча бўлган чоғи анчайин ўрнашиб олишибди. «Ўлиқни аллақачон кўмиб келинган бўлса керак деб ўйлашганда... Аслида мўлжални тўғри олишган, биз кечикдик, маросим қўзилди, ҳаёлидан ўтказди Қувватов. Ниҳоят улар ҳам қўзғалдилар. Азадор Қувватовни кузатиб машина олдиғача борди.

— «Ишлар» енгиллашяптими? — сўради машинага ўтириш олдида «биринчи».

— Тергов тугади, бу ёғини билмадим... Ҳартугул, тинч қўйишмайди чоғи.

— Бардам бўлинг, йигит боши тошдан. Нималар бўлмайди ҳаётда, — бу пайтда «биринчи» ўз ўрнига ўтириб, эшикни ёпишга шайланарди.

«Нималар бўлмайди ҳаётда». Демак, қамалишимга ишончи қимил... Ўзим ҳам билман». Машина жилди. Аввал аччиқ тутун димоғини ачитди, сўнгра чанг...

Незмат Қувватов атрофга аланглади. Азага кечиккан узокдаги қариндошларига қўз тикди. Одатга кўра азага янги одам келганда йиғи бўлади...

«МАНҚУРТ»НИНГ МАЪНОСИ НИМА?

Кадимги туркий халқлар маданиятининг юзага келиши ўз-ўзидан пайдо бўлган эмас. Бу улкан меросни яратувчи халқнинг бошидан бир умр машаққат узул арилади. Манқуртлар жабру азобини ҳам ҳеч бир миллат туркийларча-лик тортмаган бўлсалар керак. Аждодларимиз бир неча юз йиллар давомида босқинчилар зулми остида эзилиб яшади. Босиб олинган ёки манқуртларнинг мавқеи баланд бўлган юртларда ҳамқирлик, бир ёқадан бош чиқариб иш қўриш жуда кийин бўлди. Бунга миллатнинг миллий қадр-қиммати, маънавий ва моддий бойликлари ваҳшиёна топталганига тарих гувоҳдир.

Манқуртлик... Унинг келиб чиқиш тарихи жуда қадим замонларга бориб тақалади. Масалан, ёзувчи Чингиз Айтматов ўзининг «Асрга татиғулик кун» асарида манқуртлик билан боглик бўлган бир ривоятни шундай тугатади: ...«Жунгжонларнинг бундай (тери қоплаш — М. М., М. А.) қийноғига дучор этилган кул, ё даҳшатли азобларга бардош беролмай ўлиб кетади, ёки хотирасидан умрбод маҳрум этилиб, ўтмишини эслай олмайдиган кулга — манқуртга айланиб қолар эди»... «Манқурт ўзининг ким эканини, қайси уруғ-аймоқдан эканини, исмини, болалик кезларини, ота-онасининг қимлигини бутунлай ёддан чиқарган бўлиб, ўзининг одамлигини ҳам унутиб юборади. Ўзининг инсоний қадр-қимматини идрок этолмаган манқурт хўжалик ишлари нуқтаи назаридан бир қанча афзалликларга эга. У натовон ва забонсиз бир маҳлук бўлгани учун ҳам мутлақо итоткор ва беозор». Демак, «Асрга татиғулик кун»да қул жунгжонлар ваҳшиёна хўрлаш натижасида жисмонан мажруҳ этилиб, манқуртга айлантирилганлар.

Аммо, барча даврларда ҳам миллатнинг ичидан маълум зўравон сиёсат таъсирида ўз миллий тарихини унутганлар, ҳатто камситувчилар истаганча мавжуд бўлган. Ундайларни ҳам шартли равишда манқуртлар дейишимиз мумкин. Агар тарих тараққиётига чуқурроқ назар ташласак, ҳар қандай босқинчиликнинг замирида ҳам тобе этилган халқларнинг миллийлигини, ўтмишини йўқ қилиб, у миллатни бутунлай муте қилишдек (манқуртга айлантиришдек) мақсад ётишини кўрамиз.

Ўрта Осиёни ўрус чоризми босиб олганидан кейин босқинчиларнинг бу ўлкада олиб борган ваҳшиёна ишларини изоҳлашга бугунги кунда ҳожат йўқ. Она тулпроғимиз забот этилгандан сўнг туркий халқлар мисилсиз хўрликларга дучор этилдилар. Чунки, бу босқинчилик ўз моҳияти билан бутун бир миллатни манқуртларга айлантиришни мақсад қилиб олган эди.

Туркистон генерал-губернаторининг олий мақсадларидан бири ҳам ўлкада миллийликка дахлдор қадимий ёдгорликларни зудлик билан йўқ қилиб юбориш бўлганлигини унинг қуйидаги сўзларидан ҳам англаса бўлади: «Агар биз қанчалик тез бузиб ташласак (мусулмонларнинг қадимий миллий ёдгорликлари назарда тутилган — қайд М. М., М. А.) рус давлатчилиги учун шунчалик фойдадор» (В. Н. Гартевельд, «Путевые очерки Туркестана», Москва 1914 г.).

Маълумки, Туркистон генерал-губернатори ўлкада жуда катта ваколат соҳиби бўлиб, бутун ҳокимият унинг қўлида бўлган. Россия мустақлақчилик сиёсатининг диний масаладаги олиб борган ишлари маҳаллий

руҳонийларга восийлик қилишдан иборат эди. Биз манбаларни ўрганиш жараёнида бирор мусулмоннинг христиан динига ўтишга мажбур қилинганлиги ҳақидаги маълумотга дуч келмадик. Аммо, бу ўрус чоризми юртимизда ўзининг туркий халқлар миллий маданиятини йўқ қилиш ва ўруслаштириш ниятидан воз кечганлигини билдирмайди албатта. Негаки, жамоат жойлари, давлат муассасалари, маҳкамалар, суд ва банк идораларида жамийки ишлар фақат ўрус тилида олиб борилар, ўрус амалдорлари маҳаллий аҳоли билан таржимон воситасида гаплашар эдилар. Ўша пайтларда ўзбек тилида биттагина газета чиқариладди, ҳолос. Унга ҳам босқинчилик сиёсатининг ҳимоючиси Н. Остроузов раҳбарлик қиларди. Умуман олганда Туркистон ички ҳудудий жиҳатдан крепостнойлик-маъмурий анъаналари асосида тузилиб, асосий мақсад қилиб чор Россияси хазинасини тўлдириш манфаатларига кўзда тутилган эди. Ҳатто, XIX асрда бу ерда ташкил топган илмий жамиятлар ҳам босқинчилик сиёсати учун хизмат қилишга қаратилган эди. Ўша даврдаги Шарқшунослик жамияти Тошкент бўлими номиди Туркистон ҳарбий округи қўмондони ёрдамчисининг ёзган мактубида «Жамият Шарқни Шарқ учун ва фан учун эмас, балки, халқларни Россияга қўшиш — руслаштириш учун ўрганиш керак», деб уқтирганди.

В. В. Бартольд эса «Шарқни ўрганиш фойдали бўлиб қолмай, балки зарарли ҳамдир», деб ёзади.

Маълумки, ўрус полковниги А. Г. Серебренников таъриф берган: «Историю завоевания Туркестанского края» номли (1840 г.) кўп томли китобдан ҳам ўлкани босиб олиш аравасидаги миллийликка зарба бериш борасидаги ҳаракатларни билиб олиш мумкин. Лекин босқинчиликнинг оғир шароитида ҳам маъмуриларнинг жаҳолатиға бардош берган туркий халқлар ўз миллий маданиятини сақлаб қола олдди.

Инқилобдан кейин ҳам юртимизда асрий эзгу анъаналар, расм-русумлардан миллатни шайқатсизларча мосуво қилишлар, урф-одатлар, ҳатто миллий кийимларни, туркони либосларни бидлат, эскилик сарқити деб уқтиришлар тўхтамади. Энг ёмони эса таълим ва тарбия ишида миллий асос йўқ қилиб юборилди. Ўрта умумий таълим мактабларида ҳам, олий ўқув юртларида ҳам туркий халқлар тарихи, маданиятини ўқитиш, ёшларни туркона одоб, ҳаё руҳида тарбиялаш бутунлай издан чиқариб юборилганлиги бугунги кунда изтироб билан айтилмоқда. Ахир мазкур соҳада бундай йўл тутиш келажак авлоднинг ўзлигини англашга имкон бермаслик ва охир-оқибатда уларни беозор мутеларга (манқуртларга) айлантиришга уриниш эмасми?

Босқинчилар туркий халқларнинг ўтмишдаги саводхонлиги ҳақидаги ҳақиқатни сохталаштиришга ҳам тиш-тироқлари билан ҳаракат қилдилар. Улар мусулмонларнинг саводхонлик даражасини асоссиз равишда пасайтириб: «1897 йилги аҳоли рўйхатиға кўра ўлкада саводхонлар 1,8 фоизни ташкил этган, яъни инқилобгача Туркистон аҳолиси деярли ёппасига саводсиз эди», шаклидаги фикрларни қатор монография-рассаларда тез-тез учратамиз. Бу кўрсаткични тўғри деб тилга олиб, туркий халқлар ўтмишини камситмаган, миллий гурурига зиён етказмаган В. И. Лениннинг, Инқилобдан олдин Туркистонда «ярим ёввойи»лик ҳукм

сурган, деган асоссиз гапини тилга олмаган олимлар қолмади ҳисоб. Ваҳоланки, жаҳон, ҳатто ўрус олимларининг ўзи ҳам Ўрта Осиё қадимдан илм-фан ва санъат ўчоғи бўлганлигини, бу юрт маданияти бутун дунё маданияти ривожига азалдан катта ҳисса қўшганлигини алоҳида эътироф этганлар. Ўрта Осиё халқларининг тарихий ўтмиши, турмуш тарзи ва маданиятини ўрганган ўрус олими В. В. Стасов қуйидагиларни битган: «Ўрта Осиё санъати кўпгина Осиё ва Европа санъатларига қандай таъсир кўрсатганини (бу шубҳасиздир) аниқлаш зарур». Демак, В. В. Стасов Туркистон маданияти Оврупа ва рус маданиятининг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатганлигидан шубҳа қилмаган. Бинобарин, туркий халқлар юксак ақлий-бадний иқтидори маҳсули сифатида улкан маданий обидаларни қолдирдилар. Эрамиздан олдинги V—IV асрлардан бошланган, Марказий Осиёдан топишган скиф даврига оид тасвирий санъат асарлари дейсизми, ундан илгарироқ бошланган туркий мифларни эслайсизми, VI—VIII асрлардаги Ўрхун-Энисой битикларини айтасизми, ҳаммаси ҳам туркий халқларнинг бутун жаҳон маданияти тарихига қўшган ҳиссасидир.

Бу далиллар ўз навбатида туркий халқлар қадим замонлардан оқлий дурдоналар яратувчи серфикер, иқтидорли халқ бўлганлигини асослайди. Бугунги кунда ўша инқилобга қадар ҳам юртимизда 30 фоиз аҳоли саводли бўлганлиги, бу даража ўз даврида дунё миқёсида олдинги ўринлардан бирини эгаллаши аниқ далиллар асосида айтилмоқда. Инқилобга қадар бутун Туркистонда 6600 мактаб бўлиб, уларда 70 минг ўқувчи, 311 мадрасада 9 минг талаба сабоқ олганлиги тарихий ҳужжатларда ҳам қайд этилган.

Тарих фанлари доктори П. Г. Ким тарихий манбаларга таянган ҳолатда саводхонлик хусусида қуйидаги маълумотни қайд қилади: 1897 йилда Россияда аҳолининг умумий сони — 126368800, мактаблар сони — 33401, ўқувчилар сони — 2318100, аҳолининг умумий сонига нисбатан ўқувчилар — 1,8 фоизни ташкил этган ҳолда аҳолининг саводхонлиги — 21 фоиз;

Туркистонда аҳолининг умумий сони — 3792774, мактаблар сони — 6027, ўқувчилар сони — 64015, аҳолининг умумий сонига нисбатан 1,7 фоизни ташкил этган ҳолда аҳолининг саводхонлиги — 19,55 фоиз бўлган.

Аммо, афсуски, бунда мавжуд тарихий ҳақиқатни манқуртлар сохталаштиришдан нарига ўтмадилар. Айрим миллатфурушлар ташаббуси билан эса араб ҳарфига асосланган ўзбек ёзуви «ислом дини ёзуви», «лаънати араб алифбоси» деб камситилди ва ниҳоят ундан фойдаланиш қатъиян ман этилиб, аввал лотин, кейин кириллица ёзуви жорий қилинди. Натижада халқимиз бир минг икки юз йиллик ўз тарихининг бадий адабиёти, илм-фан, санъати ёритилган минг-минг-лаб китобларни ўқиб-ўрганишдан маҳрум бўлди. Ҳатто, В. И. Ленин ҳам бундай беҳосиятлиликни, халқимиз бошига аянчли кунларни солган ишни улуғлайди. У араб алифбосини янгиси билан алмаштиришнинг қизгин тарафдори бўлиб чикиб: «Янги алифбони жорий қилиш билан Шарқда инқилоб бўлади», дея хитоб қилди.

Қайта қуриш шамоли яна бироз кечикканида миллатфурушлар ўз миллий ўтмишини унутиб, миллат тушунчасидан ҳам воз

кечишгача бориб етган бўлардилар. Лекин «Ўзбек тили тўғрисида Давлат тили қонуни»нинг қабул қилиниши жараёнида миллатфурушлар ўзларини яна бир бор намоёниш этдилар. Қонуннинг лойиҳасида мавжуд бўлган **туркий** деган сўзнинг қонунни қабул қилиш чоғида тушириб қолдирилиши миллийликка берилган зарбадир, халқни туркий қавмларнинг қадимий бирлигини англашига йўл қўймасликдан бошқа нарса эмас!

Манқуртлар исканжасидан турмуш тарзимиз, уйларимиз ҳам четда қолмади. Улар шу даражага етиб бордиларки, ҳатто миллий, шарқона шаклдаги уйлар қурилишига ҳам қарши турдилар. Бунга мисол: бугунги кунда ўзбекларнинг фахри бўлган Тошкент ҳам ҳар жиҳатдан туркона кўркини йўқотганлигини кўриб турибмиз.

«Социалистик реализм» ва «партиявийлик принципи»га асосланган адабиётда ҳам манқуртизм белгиларини хоҳлаганча ўқиш мумкин.

Ғафур Ғулом ёзган эди:

Рўзани тутманглар, чунки Муҳаммад Араб саҳросида оч қолган киши.
Онгли, тўқ фаровон ўзбек халқининг,
Муҳаммад дини-ла, қанчалик иши?—

Ҳа, ҳар бир давр айниқса турғунлик йилларига хос бўлган манқуртлик ва унинг салбий оқибатлари ҳусусида ҳали кўп гапирилади. Аммо, филология фанлари доктори, профессор Тўра Мирзаев айтганидек, «биз истаймизми ҳаммамиз, беистисно ҳаммамиз, ҳатто ҳозирги кунда ўзларини қайта қуришнинг зарбдор кучлари деб ҳисоблаётганлар ҳам, биргаликда умумий хорга жўр бўлдик, агар таъбир жоиз бўлса, у ёки бу даражада «сиёсат идмини» яратишга ҳисса қўшдик. Бу энди айрим олинган бир олимнинг хатоси ёки камчилиги эмас, бизнинг умумий фожиамиз эди. Аммо, ана шу фожида ҳам ёрқин юлдузлар, нурли нуқталар бор эдики, адабиётшунослик тараққиятини ана шу ёруғ юлдузлар белгилариди».

«Ёруғ юлдузлар»... Ҳа, улар ҳеч маҳал миллийликдан юз ўгирмайдилар. Ва айни чоғда энг таъқибли, оғир пайтларда ҳам виждонига қарши йўл тутмайдилар. Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитратлар... ана шундай нурли зотлардир. Афсуски, улар манқуртлар қўли билан йўқ қилиндилар, бу ўзбек халқи учун оғир жудодик бўлди.

Манқурт одамлар табиятан маккор, удабурон, ақлли, фақат ўз шахсий манфаатлари учун яшайдилар. Улар доимо ишонувчан, самимий одамлардан анчайин устомондирлар, миллатнинг равнақи учун курашувчилар йўлига доимий ров бўладилар. Давримизнинг фожиаси ҳам шунда — ҳар қандай жирканч ишларга қўл урадиган миллатфурушлар буқаламунлик қилиб кўпчиликнинг кўз ўнгига миллий қахрамонларга айланиб қолганлар.

Ўзбекистон, биз ўзбекларнинг — дунёдаги энг йирик халқлардан бирининг ватанидир. Ҳар гўшаси ардоқли бўлган муқаддас ўлкамиз сўзсиз миллатнинг миллийлиги билан гўзал. Юртимизда миллийликнинг паст мавқеи, тушкун аҳвол учун аввало ўзимиз айбдор. Ҳа, ҳар бир миллатнинг ўзинга хос бошқа бир халқда такрорланмас миллий мероси бўлади. Бу муайян миллатнинг бебаҳо хазинаси. У авлоддан-авлодга ўтади. Ворислар уни кўз қорақиндек асраб, бойитиб, келгуси наслларга қолдирадилар. Бида манқуртлар мавқеининг бандлиги туфайли шу силсила узилиб, узоқ йиллар давомида ўз маданиятимиз неъматларидан тўлиқ баҳраманд бўлолмай келдик. Энди булар ҳусусида ҳар галгидан ҳам жиддийроқ ўйлашимиз керак. Агар биз ўз миллатимиз келажаги учун виждонан қайғурсак, шундай маънавий-руҳий муҳит яратишимиз лозимки, унда миллийлик янада ривож топади. Ушандагина ўзбек миллатининг дунё халқлари орасидаги мавқеи янада юксалади.

Муроджон МИРЗАЕВ,
Муҳаммад АХМЕДОВ

Дўппи бозорида.

ЎЗЛИГИМИЗ ҚЎЛИМИЗДА - ҚУ!

Мен «Гулистон» ойномасининг шу йил 6-сонидан Аҳмад Нарзиқулловнинг «Маънавиятимиз топталмасин» сарлавҳали мақоласини қизиқиб ўқиб чиқдим. Мени мақолада айтилган автубосдаги ёш йўловчиларнинг халқ оғзаки ижоди намуналаридан яхши хабардор эмасликлари кўп ҳам ажаблантирмади. Чунки мактабларда адабиёт фани, унинг асосий ўзаги бўлган халқ оғзаки ижодини ўқитиш мутлақо талабга жавоб бермайди. Бутун ўрта мактаб ўқув дастурида фақат 5-синфнинг адабиёт дарслигигагина «Алломиш» достони киритилган. Уни ҳам номигагина ўтишади. Маълумки, қаторон йилларида ва ундан кейинги даврларда халқимизнинг барча маънавий мулкига эскилик сарқити сифатида қаралган эди. Ҳозиргача ҳам ўша кайфиятдаги қарашларнинг таъсири сезилмоқда. Шунинг учун

ҳам халқ оғзаки ижодини чуқур ўқитишга дадил киришилмаётир. Қолаверса, халқ достонларини қайта чоп этиш ҳам кўнгилдагидек эмас.

Ундан ташқари мактабларда Ўзбекистон, Ўрта Осиё тарихи ҳам жуда қониқарсиз ўқитилади. Ҳафтада Ўзбекистон тарихи дарслигини ўтишга бир соат сарфлашни қандай баҳо бериш мумкин?

Ҳурматли таҳририят ходимлари, «Маънавиятимиз топталмасин» сингари дадил ва кескин мақолаларни янада кўпроқ чоп этсаларингиз, зеро бу мақолалар мустақил жумҳуриятнинг эркин, озод ёшлари маънавиятининг юксак бўлишига хизмат қилган бўлар эди.

Ахир ўзлигимизни англаш вақти етиб келди-ку.

Гулчехра НИЯТОВА,

Жиззах

Алишер Навоӣ ва Самарқанди сари

Ассалом, ҳазрат Навоӣ!

Ассалом, ҳазрат Навоӣ, хуш нидоинг бирла мен,
Одамийлик даъватингдан, муддаоинг бирла мен.
Ҳар ғазал маъноси уммон, ҳар китоб баҳри муҳит,
Эс-хуши ғаввослик этган чин фидоинг бирла мен.
Бешта дoston — беш ҳазина, Фарҳоди Ширин билан
Лайли-ю Мажнунга барча маҳлиёинг бирла мен.
Ўз эли ҳам, ўз тилига сен каби содиқ бўлиб,
Жону жаҳд кўрсатган ул сўнмас садойинг бирла мен.
Ишқда бағри ёнган ошиқ дардиға назминг даво,
Сен тараннум айлаган меҳру вафойинг бирла мен.
Руҳи покинг қўлласин деб, этди Зоҳиджон наво,
Сархуш айлар ҳар сўзинг, оҳанрабоинг бирла мен.

Оламдан кўз юмди Амир Курагон,
Бепоеъ салтанат бўлди минг курак.
Мирзолар ҳар юртда бир соҳибқирон,
Отмиш йил кечса ҳам тожу тахт улоқ.

Юртларға чанг солди жанг гирдибоди,
Олимлар саргардон, боғ-роғлар пайхон,
Кайға ҳам етарди шўрлик эл доди,
Шаҳарлар бефайзу саройлар вайрон.

Кимлардир юз тутди Шому ирокка,
Кимлардир йўл оиди Ҳиндистон томон.
Навқирон Алишер кездди фироқда,
«Ғурбат аро холи ёмондан ёмон.»

Лутфий фатфосидан канотланиб у,
Беназир ғазаллар этмиши бунёд.
Зулматда илимдан ахтариб ёхду,
Хиротдан Самарқанд сари сурди от.

Тоҷу тахт талашган мирзолар тез-тез
Самарқанд шаҳрини этмиш қўлма-қўл.
Шу боис ногирон шер каби бу кез
Кўринур бу даргоҳ хоргин ҳам мажҳул

Ҳамон Улугбекнинг руҳи ўчмаган,
Чўнг шаҳар қуршади «фирдавси
монанд».

Хали саройларнинг раҳи кўчмаган
Мана шундай эди мунгли Самарқанд...

Аммо сўлғун эди руҳи, шавкати,
Аввалги салтанат салобати йўк.
Замоннинг бўлмаса ҳамки шавқати,
Илму урфон бунда топарди йўруқ.

Олиму уламо, зукко шуаро
Шоирни фаҳм этиб, кўрсатди ҳиммат.
Муҳаббат уйғотиб фуқаро аро,
Козонди Алишер иззату ҳурмат.

Ардокли шоғирдлар Абулайсийға,
Хўжа Уҳд Мастуний устода аъзам.
Кизикур Муҳаммад Олим дарсига,
Кўзига тобора кенгайар олам.

Имлар зиёсин йўғириб онгга,
Шеърят шавқиди кўрсатди камол.
Оқшомни шамчирок уларди тонгга,
Тафаккур уйғотар минг турли савол.

Гоҳ хоргин чиқади тор ҳужрасидан,
Кўндириб бошиға шинам салласин.
Оби Маҳшад сойин шўҳ жилвасида,
Кўрмиш у кечган шўҳ ёшлиқ палласин.

Қошларин ораси жиндек тугунлик,
Бодом ковокларда бордир зўриқиш.
Теран нигоҳида ўйчан туйғунлик,
Хаёлда Хиротга ҳазин зориқиш.

Оби Маҳшад оқар, шоир ҳиссида,
Херуруд сойининг мавжи жонланур.
Мўжаз мўйловини силаб баъзида,
Ихчам соқолини ўйнайди базур.

Сўнг кезур тепада вайрон расадни,
Туйғуси чирмашур тўбсиз фалакка.
Дам фикру ўйини зулмат босади,
Улугбек қисматин кўзгаб юракда.

Хов унда, хувиллаб кўринар маюс
Улугбек чирмашур «Чинниҳона» ҳам.
Инлари бузилган қушлардай тўс-тўс
Тиркираб кетмиши бундаги одам.

Булбуллар хонишин тинглайди хомуш
Гоҳ Боғи Баландда кезаркан танҳо.
Мармар ховузаларда изғир каламуш,
Кўшқу равоқлар бўш, ғариб бу асно.

Жума номозини ўқимок учун
Боради вайрона Афросиёбдан.
Замонлар ваҳшатин тимдалар ичин,
Паришон йўл босар кун ўртар тоғда.

Рўдапо дарвешлар ўтар деб, ё ху!
Туйғуга қандайдир гўлгула ташлаб.
Нидодан кўнгиллар эрир мисли сув,
Шоир ўтиб борар ёрир тўзонни.

Ким отда йўртади, кимдир эшакда,
Пиёда судралар фақир-фуқаро.
Ғариблик аламин солиб юракка,
Шоир ҳам боради оламон оро.

Музайян, улугвор Бибихонимда
Самовий гўмбазлар сирли гўмбирлар.
Ажиб бир салобат босади зимдан,
Атрофни мунаққаш устунлар ўрар.

Денгизда оқёли тўлкин қалқандай,
Саллалар тенг чўкиб, тенг юксалади.
Сўнг ҳар ким бир ниёт ўтинар атай,
Эмиш фалак бунда қулоқ солади.

Навқирон Алишер шу тумонатда,
Самога қўл чўзиб, қилади тоат.
«Шоҳларға инсоф бер» деб салтанатда,
Адолат тилайди, қил деб иноят.

Сўнг кезур Самарқанд расталарини,
Қутатар жангиру жунгир қарвонини.
Китоб дўконлари қорлайди уни,
Ваъда айлаб янги-янги дунёни.

Қашмирдан, Деҳлидан, Хўтан, Хитойдан
Матолар, матолар, матолар бисёр.
Қашшоққа булардан ахир не фойда,
Ғадолар соядек судралар ночор.

Сўнгги ақчасига харидлаб қоғоз,
Қайта у ҳужрага бўлғай равона.
Хусайн Бойқароға яна битиб роз,
Шеърда мадҳия тўқур шоҳона.

Маслаҳат йўллайди дўсти Султонга,
Қутлайди қозонган тоҷу тахтини.
Ҳомийлик сўрайди илму урфонга,
Маърифат келтирур деб эл бахтини.

У ҳар кеч оқшомни улайди тонгга,
Дилида не турли эзгу ниёт бор.
Илму фан зиёсин йўғириб онгга,
Эшигин ланг очур бахтдан умидвор.

Шеърят ҳақидаги баҳсу мунозаралар янги тус олиб борапти. Чунончи, сўнгги пайларда «руҳ билан англанидиган шеър», «мушоҳадаталаб шеър», «ақл билан англанидиган шеър», «бир ўқишдаёқ тушуниладиган шеър» каби бир мунча ғалати ибора, атамаларга ҳам дуч келадиган бўлиб қолди. Лекин, қизиги шундаки, шеърят баҳсу мунозараларининг мундарижасини белгилайдиган миқдосга кўтарилиб бораётган ушбу тушунчалар мағзи, мазмунини англаганимиз сари адабиёт ҳақидаги, сўз санъатининг вазифаси тўғрисидаги қарашларимиз ҳам хийла ўзгариб кетаяпти. Қарашларимизда ўзгаришлар ясаётган бунга ўхшаш ҳодисалар туфайли узоқ вақтлар давомида адабиётнинг ажойиб намунаси атаб келган асарларимизнинг кўплари аслида аразмас бир нарсаси эканлигига тобора ишонч ҳосил қилиб бораётибди. Чунончи, уларнинг шакли шаклига, кўриниши кўринишига деярли ўхшаш, уйкаш келади. Вази, қофия, оҳанг борида ҳам ораларида айтарли фарқ кўзга ташланмайди. Мавзу жиҳатидан ҳам бири еру бири осмон бўлиб кетган эмас. Аммо шунчалик яқинлик, мавзунлик бўлгани ҳолда чин шеърни жўн шеърдан устун қўйишга асос берадиган хусусиятлар бор эканики, баҳслардан аён бўлишича, бу сифатларнинг бири унда ҳаёт ҳақиқати ошқора қилингани, шоир кўнглидаги, эл дилидаги дарднинг исён билан айтилганидандир. Иккинчиси эса сўзнинг одатдаги оддий ўз кўринишидан кўра рангинроқ манзара, теранроқ мазмун аниқланидигандир.

Мушоҳадаталаб шеърларни ёқлаб чиқаётганлар эса, шеър аслида шундай залворга, салмоққа эга бўлиши зарур, деб таъкидлайдилар. Шеърдан руҳни тиниктирадиган, кишини ўйлашга ундайдиган жозибани талаб қиладилар.

Баъзи шоирларнинг долзарб мавзуларга бағишланган ташвиқот-тарғибот руҳидаги шеърлари анча узоқ муддат мобайнида адабий жараён об-хавосини белгилайдиган миқёсларни эгаллаб келгани кўпларимизнинг мушоҳадаларимизни сездимасдан аста-секинлик билан занглатиб, қарахтлик касаллигига мубтало этиб қўйган. Албатта, фақат шу хилдаги шеърларнинг ўзинигина қарахтлик касаллигини туғдиргани йўқ. Бу касаллиқни аввало маъмурий-буйруқбозлик усулига асосланган тузум сиёсати пайдо қилди. Лекин сохта ҳақиқатларни тарғиб этган шеърят инсоннинг дахлсиз дунёси бўлган эркини мажруҳ этиб келган шу сиёсатга сadoқат билан хизмат қилди. Унинг ўз асл вазифасидан ана шундай чекиниш қилганини, яъни ҳақиқатдан, турмушнинг норасоликларидан атайин кўз юмиб келганини, ҳаётни жимжимдор, ялтироқ рангларга бўяб-безаганини бутун ҳамма билиш турибди. Шоирларимизнинг бу хил «ташаббускорлик» кўрсатгани, ижтимоий туриш-турмушимизни баландаровоз оҳангларда мадҳ этгани ўз мевасини бергани эндиликда очик-ойдин аён бўлиб қолди. Ўз таъсирини ўтказгани туфайлидики, жамиятимизда тўқислик, тенглик, эркинлик ҳаминкадар бўлгани ҳолда ханузгача одамларимиз «биз бахтлимиз, биздан бахтли одам йўқ», дейишдан ўзларини тийишолмайди. Вужуд-вужудларига сингиб кетган шу кўникмаларидан узоқлашолмайди. Алдов туғдирган бу шуқроналик туфайли эса маънавий савия майиб бўлиб, ҳаёл, мушоҳадаларимиз тораيلي кетган. Руҳимиз қарахтлашиб локайдлик жисму жонимизга ҳоким бўлиб олган. Шунинг оқибатида бутун инсон эрки ҳақида, миллат тақдир тўғрисида тиник мушоҳада қилолмай қаловланиб қийналяпмиз. Туйғуларимиз ўтмаслашиб қолгани туфайли: «Навоий — буюк», дейишдан нарига ўтолмаяпмиз. Унинг никмас буюклигини асослаб кўрсатишга қурбимиз етмаяпти. Ўтмишда яратилган асарларининг асоси, ҳатто ҳозирги кун шоирларининг сал-пал мушоҳадаталаб шеърларини ҳам мужмал, тилсимнамо деямиз. Ўзларидан: «Шеърингизни тушунтириб берсангиз», деб сўраймиз. Худди авваллари бўлганидек, хануз

кўпчилигимиз бир ўқиш, бир эшитишдаёқ тушуниладиган шеърларга ишқибозмиз. Айниқса, М. Юсуф, Ю. Жумаев сингари шоирларнинг шеърларига катта қизиқиш билан қараяпмиз.

Хўш, уларнинг кўпчилик этиборини тортаётган шеърларининг жорий сиёсат «урра-урра»ларини, партия қаҳриқларини қофия, вазнга солган «Аъло мамлакатнинг аъло фарзанди, Билиб қўйки, сени Ватан кутади» (Ғ. Ғулом), «Бунда толе ҳар нарсадан мўл. Этагинга сикқанча ол» (Х. Олимжон) мисрали барчага бирдай ёд бўлиб, тиллардан тушмай келган шеърлардан фарқи, афзаллиги борми-йўқми? Еки ана биз бир ўқиш, бир эшитишдаёқ тушуниладиган шеърларнинг навбатдаги кўринишига овуниб қолаяпмизми? Шубҳасиз, бу каби саволлар кўпчилигининг кўнглидан кечса керак. Қолаверса, шеър ҳақидаги мунозара, баҳсларда «тайёр-гарликни талаб қиладиган шеър», «публицистик мақола ҳиди келадиган шеър» ибораларининг тез-тез қўлланаётгани, уларнинг бири иккинчисига қарама-қарши қўйилаётгани ҳам бу хусусда жиддийроқ мулоҳаза юритишни тақозо этапти.

Хўш, оммабоп, ҳам бир ўқиш, бир эшитишдаёқ тушуниб оладиган шеър умуман ўзи адабиёт учун керакми, у кишиларнинг маънавий-маърифий эҳтиёжлари учун асқотадими-йўқми? Бу ҳақда албатта, кўнглини

Шеър сири

АДАБИЙ ТАНҚИД

кент қилиб ўйлаб кўриш керак. Агар шундай қиладиган бўлсак, аввало, бу муаммо ҳам дабдурустандан бугун пайдо бўлиб қолган ёки кимдир томонидан атайин ўйлаб топилмаганига ишонч ҳосил қиламиз. Негаки ҳамма замонларда ҳам барча бирдангина тушуна оладиган шеърлар битган шоирлар, кўпчилигининг кўнглидан жой олган асарлар ҳамда бунинг бироз тескарсини, яъни ижоди ўз вақтида қадрланмаган шоирлар тушунилмаганидан эъзоз топмаган ажойиб асарлар кўп бўлган. Навоий замонасида бўлгани сингари бугунги кунда ҳам ҳамма тушунаётган шеърлар баробарида ақсарият кўпчилигига тушунарсизлигига қолаётган шеърларнинг мавжудлиги ҳам шундай дейишга асос беради. Қолаверса, бу ҳодиса адабиёт тарихи сабабларини англаш мушкул бўлган қандайдир сирли айланма ҳаракатдан иборат эмасмикин, деб ҳам ўйлантиради. Агар шундай бўладиган бўлса бугун ҳам адабиёт учун ҳамма тушунадиган, бирдангина англанидиган шеърлар ҳам, мушоҳадаталаб шеърлар ҳам керак, деган фикрни туғдиради. Чунки ҳаётда ҳар иккисининг ўз ўрни, вазифаси бор.

Албатта, санъат нуқтаи назаридан қараганда бугунги оммабоп шеърлардан мушоҳадаталаб шеърлар сирли туради. Аммо улар бир ўқиш, бир эшитишдаёқ англаниладиган шеърларнинг хизматини ўз елкасига ололмаслиги ҳам тайин. Шу боисдан ҳам М. Юсуф сингариларнинг қизиқиш уйғотаётган шеърларига этибор билан қараш жоиздир. Бу шунинг учун ҳам жонзак, уларда элнинг дарди, аҳволи ҳақида изтироб билан сўз юритилапти. Унинг шеърлари кишиларни ҳақиқатнинг топилиб келаётганидан огоҳ этапти. Уларни поймол этилган ҳақ-хуқуқларидан хабардор қилапти. М. Юсуфнинг ҳамма тушунадиган, кўпчилик қизиқадиган содда шеърлари энг аввало ўзининг

ана шу сингари хусусиятлари билан 30—50-йилларнинг бир ўқиш, бир эшитишдаёқ кўпчилигига маъқул бўлган баландпарвоз қаҳриқ, мадҳияларидан устун туради. Унинг шеърлари шунчаки ҳақиқатни эътироф қилгани, бугунги кун муаммоларини қофия, вазнга туширганлиги жиҳатидангина эмас, юрт ташвиши билан оғриган дардманд кўнглининг изҳори сифатида ҳам этиборни жалб этади. «Булбулга бир ғаним бор» тўпламидаги исталган шеър шундай дейишга озми-кўпми имкон беради. Айтайлик, ундаги «Бригадир», «Ўзбекининг аёллари», «Марҳамат томонга йўлнингиз тушса...»да очик тарзда ориқчи юрак манзараларини кўриш мумкин. Масалан:

Йилдан узун кунлари
Ким кўнглини сўролган
Ўзбекининг хотинлари
Меҳнат учун яралган...

Шеър шундай содда шаклда, шундай мунгли, мулойим оҳангда давом этаверади. Эҳтимол, ким учундир улар шунчаки жўн баёнлар бўлиб туялар. Лекин шу жўн қўринувчи мисраларда ҳам агар сал пастроққа тушиб эътибор қилинадиган бўлса, изтироб, алам, ўқинч борлиги маълум бўлади. Тўғри, унда «Йилдан узун кунлари Ким кўнглини сўролган» сингари бир-бири билан ўзаро зич, мустақкам боғланиб кетмаган, маъно-мазмун жиҳатидан ўзаро яхши уюшолмаган мисралар мавжудлиги ҳам кўзга ташланади. Унинг содда, раvon, кўпчиликка маъқул бўлаётган шеърларида бундан жиддийроқ сакатликлар ҳам учрайди. Бироқ шунга қарамадан, истаган киши шоир шеърларидаги Ватан дардидан дарҳол огоҳ бўлади. Масалан, унинг «Ўзим Ҳикмат» шеъри шундай тугалланади:

Билганим азиздир барча ирқлар ҳам,
Ҳаммаси суйимли, ҳаммаси қардош.
Лекин она туркнинг мовий кўзлари...
Қора денгиз ўша кўздан оққан ёш,
Юрак эса ёнар — зорланавер...
Вилгум, тугар сабри сабримнинг бир кун,
Қамишлар босади қабримни бир кун.
Ўлсам қадри ошгай қадримнинг бир кун,
Бироқ сен-чи, юртим,
Сен қачон куларсан,
Сен қачон озод ва обод бўларсан?
Юрак зорланади, зорланаверар...

Аён бўлиб турибдики, шеър озошликка интиқ кўнглининг зорини, юрт ғамини жуда теран ифода қилиб берган. Шунинг учун ҳам М. Юсуф ёки Ю. Жумаев сингари шоирларнинг шеърлари содда шакл-шамойили, осонгина тушунилиши боисидан эмас, балки Ўзга Ҳақиқатини жо этганилиги, Юрт дарди ифодаси билан эл кўнглига йўл топиб бораётгани, дейиш асосли бўлади, Қолаверса, бугун ҳам одамларни ер дардидан, юрт ташвишидан огоҳ этиб турадиган содда, оммабоп шеърлар ўз қадри-қийматини йўқотиб қўйгани йўқ. Чунки қарахтликдан касалланган, алдовларга овуниб, жиддий мушоҳадамулоҳазага мажолсиз бўлиб қолган шууру тафаккуримиз ҳақиқатга қаҳриқ руҳида шундай шеърятга ҳам эҳтиёжманд бўлиб қолган. Биз қурбимиз, имкониятларимизнинг ана шу даражаси, ҳолати билан истасак ҳам, истасамсак ҳам ҳисоблашишга мажбурмиз. Шу боисдан ҳам эл кўнглига яқин бўлган бу хилдаги шеърятга ҳурмат билан ёндошишга бурчимиз.

Аёнки, элнинг кўнгли, хоҳиш-истаги ҳоқимиятнинг, сиёсатнинг ишларига мусмувофиқ келмайди. Чунки ҳеч қайси ҳокимият шу пайтгача одамларни тўла қаноатлантира олган эмас. Ғ. Нуриллаева, М. Юсуф, Ю. Жумаевларнинг шеърлари эса одамлар ташвишларининг жарчиси сифатида майдонга чиқаяти. Адолатга сadoқат кўрсатганидан элга манзур бўлаётган бу шеърят-

ни шу боисдан ҳам мушоҳадаталаб шеърятга қарама-қарши қўйиш, улардан бирини ерга уриб, бирини осмону фалакка кўтариш, ҳар қалай, маъқул иш эмас.

Шундай бир ҳулосага ҳам келса бўладики, шеърға бугун ҳам фақатгина зўр фикр, ажойиб ташбеҳ, қутилмаган ўхшатиш, қўлланмаган қиёснинг ўзигагина камлик қилади. Бугун ҳам шеърнинг кенгликларга чиқиши, эл кўнглига йўл топиб бориши учун унга мусиқий жаранг, руҳга малҳам янглиғ хуш ёқадиган оҳанг керак. Афсуски, бугунги куннинг кўпгина номдор шоирлари шеърларида ана шу зарурий унсур ҳам доим ҳам етишмайди. Тўғриси, улар шеърларидаги оҳанг туйғуларни тўлқинлантирадиган миқёсга етмай қолади. А. Ориповнинг шеърлари эса бу жиҳатидан ҳам ханузгача тенгсиз. Мисол учун шоирнинг «Ваҳор»идаги:

Еллар ҳам уйғонди ишқалаб кафтин,
Офтоб ҳам юксалди — тик келар қуёш
Тоғлар ҳам юк ташлаб кўтарди

кифтин
Безавол майса ҳам силкитади бош.
Тарновлар бўғзида лола ҳам кўркем,
Тераклар учда изғир мавжудот.
Ҳаттоки туйғусиз, чирик ҳазон ҳам
Яшил пўпанакдан боғлабди қанот, —

сингари сатрлар юраги тош қотган кимсанинг ҳам дилини уйғониш фаслига маҳлиё қилиб қўяди. Негаки, унинг оҳангида маҳлиё эта оладиган тароват, руҳни тиниқтирадиган жозиба бир рангинлик мавжуд. Албатта, бу билан М. Солиҳ, У. Азим, Ш. Раҳмон, Х. Даврон ижодининг шеърятимизда ёрқин саҳифа очганлигини асло инкор этмоқчи эмасман. Чунки уларнинг ҳам, номлари тилга олинмаган бошқа кўпгина шоирларнинг ҳам адабиётимизни гўзал асарлар билан безаётгани исбот талаб қилмайдиган ҳақиқат.

Албатта, айтайлик, М. Солиҳ шеърятимизда адабиётимизда ўзига хос ҳодиса саналади. У дардманд кўнглининг ўй сураётган, азобланаётган манзарасини акс эттириб бериши, қутилмаган қиёс, ташбеҳлари, мушоҳадатлаблги билан янглик бўла олади. Мана, оддийгина мисол:

Меҳр — бир пиёла сув,
Муҳаббатнинг синглиси, холос.
Меҳр бу жимирлаш,
Қақраган лабларнинг орауси.
Дунёда йўқ бирор
Қақрамаган лаб.

Меҳр ҳақида адабиётимизда ҳали бирор бир ижодкор бу қадар теран фикр битмаган. Ҳам оҳорли, ҳам салмоқдор фикрни ифода этган бу шеърнинг шакли, кўринишида ҳам биз ўрганмаган аллақандай ўзгачалик мавжуд. Аммо шундай кенг, залворли маъноли, ўзига хос шамойилли шеърда ҳам киши ҳисларини дабдурустан жазб эта оладиган тароватли оҳанг, мусиқий жозиба йўқлиги ўз-ўзидан аён. Еки бўлмаса, шоирнинг мана бу шеърини ўқиб кўрганамизда ҳам шундай манзаранинг гувоҳи бўламиз:

Менинг ватанимда
Қушдай хуркак,
Қушдай беозор
Ва чумоли каби заҳматкаш,
Балиқдай безабон,
Илондай доно
Менинг ватанимда
Қийикдай сертак ва
Оққушдай маъюс,
Итдай содиқ
Отдай вафодор —
Менинг ватанимда, жигарим.

Шеърнинг оҳанги ҳаминқадар эканлиги хусусида тапирмаса ҳам у аён. Лекин унда-

ги «Менинг ватанимда» мисраси устида бироз тўхталиш лозимдай. Негаки у шоир кўнглидаги дард ифодасини, шеър маъносини хиралаштирган. Сийрату суратга соя солган ана шу сатр туйғули ўқувчи шеърда нима дейишга тўғри тушуна олмайди. У икки-уч қайта ўқиб ҳам ўзини қаноатлантирадиган фикрни англай олмаганидан кўнгли бундай шеърдан безилаб қолади. Шундай пайтларда, табиийки, у М. Юсуф сингари шоирларнинг содда шеърларини юрагига яқин тутати. Эҳтимол, М. Солиҳнинг бу шеърдаги мисра «Менинг ватанимда» эмас. «Менинг ватанимдир» ёки «Менинг ватанимда» тарзида бўлганида маъно, фикр бир қадар тушунарлироқ бўлар-

ди. Аниқки, бугунги мушоҳадаталаб шеърларнинг бу каби маъно кўриниши ҳафсалани барибир пир қилиб қўяди. М. Юсуф сингари шоирларнинг содда шеърлари эса, ҳар қалай, кишини бундай зўриқтириб толиқтирмайди. Бу ҳам бир ўқиш, бир эшитишдаёқ тушуниладиган шеърларнинг ўзига хос кадр-қиммати борлигини тасдиқлайди. Улар лоақал ўша ўтган даврлардагидек сиёсатга маддоҳлик қилмай кишиларни адолатдан огоҳ этиб, улар дарди-ташвиши билан ёнгани боис ҳам бугун ижобий ўсиш-ўзгаришлар сари сарҳад ошаётган шеърятимиз сафлари-га керак бўлади.

Абдулла УЛУҒОВ

Гулистон
— Илоҳи бўлса дори ичгулик қилмасин, — дейди Гулистон
туманидаги 12-дорихона ходими Мавжуда Чиннибекова.

(боши 17-бетда)

Мўминқул ва Жобу қишлоқлари оралиғидаги 10 чақирим масофадаги йўлларга асфалт ётқизишни кўнглимизга туғиб қўйганимиз.

Шундай қилиб, мана, жумҳуриятимиз мустақилликка эришиб, кўнглимиз тоғдай кўтарилди. Хўжалигимиз меҳнатчилари ҳам бу ушалаётган асрий армонни онгли равишда тушуниб, аввалгидан кўра ғайрат билан меҳнат қилишга киришдилар. Мустақиллик хусусидаги хушхабарлардан гоёта мамнун бўлиб, хўжалигимиз маъмурияти билан келгусидаги айрим тадбирларни ҳам режалаштириб олдик. Совхозимиз келажакда кўп узум берадиган ва кўп мева берадиган хўжаликка айланиши керак. Шу мақсад билан келгуси йили кўкламда бўш ётган ерларга ва адирларга — салкам 200 гектар майдонга сув чиқариб, мевали кўчатлар экимоқчимиз.

Ҳозирги пайтда мевага кирган узумзору мевазорларимиз 525 гектарни ташкил этади. Ҳали ҳосилга кирмаган мевазорларимиз 13 гектарни, узумзорларимиз 42 гектарни ташкил этади. Ана шу майдонлар ҳам мевага кирса ва келгусида энди экиладиган 200 гектарлик бог ва узумзор ишга тушса, хўжалигимизнинг иқтисодий аҳволи бақувватлашиб, совхозда истиқомат қиладиган аҳолининг фаровонлиги ҳам яхшиланаверади.

Хуллас, жумҳуриятимиз мустақиллиги тобора куч олгани, қувватга киргани сари давлат ва жамоат хўжаликлари ҳам, одамларимиз ҳам ўз қадиларини тиклаб олаверади. Мустақиллик ҳамisha бор бўлсин!

Сухбатдош
Оқилжон ҲУСАН

ИРОДА

Абдунаби ҳушига келганида кўзларига даставвал кўринган нарсаси: оппоқ хонанинг шифтларию деворлари, деразаларга тутилган оқ пардалар бўлди. Хавотирланиб ён-верига қаради: яна оппоқ кўрпа-тўшаклар... оппоқ коржомалару оппоқ қалпоқчалар кийиб олган қиз-жувонлар... «Е алҳазар, бу тушимми, ўнгимми?»

— Мен ўзи қаердаман? — деб юборди у ҳайратини яширолмади. — Мен нега бу ерда ётибман?

Шундоққина ёнида ўтирган ҳамшира қиз дарров ўрнидан туриб, уни жойига ётқизишга кўмаклашди:

— Хотирингизни жам қилинг, сиз Андижон шахрининг 1-клиник шифохонасидасиз. Илтимос, ортиқча ҳаракат қилманг. Сизга мумкин эмас... ҳозирча...

Меҳрибон онаизори Болтажон ая кўринди. Унинг думалоқ юзукўзларида умид ва ғамгузорлик бир-бирига қоришиб кетган эди. У бутун иродасини қўлга олиб, лабларига зўраки табассум югуртирди:

— Ўғлим, нуридийдам! Шу очган кўзларингдан онанг ўргулсин, илойим тириклигинг рост бўлсин!.. Йўқ-йўқ, қимирлама! Бироз сабр қил, сал-пал... тузалиб олгин, хўпми?! Кейин... кейин сени ўзим уйга олиб кетаман.

— Менга нима бўлди ўзи? — Абдунаби яна туришга чоғланди. — Нега ҳаммаёғимни боғлаб

қўйишибди? Айтинглار, нима бўлди ўзи менга, она?

Бу саволларга жавоб бериш — машъум фожияни айтиш шу тобда она учун ҳам, ҳамширалару жарроҳлар учун ҳам ниҳоятда оғир. Шуниси ҳам борки, кўриниб турган ҳақиқатни яшириб бўлмади. Қўлидан бевақт ажраб қолганини, бусиз унинг ҳаётини сақлаб қолишининг сираям иложи бўлмаганини айтишга барибир тўғри келди. Чунки ҳали олдинда яна бир неча мураккаб операциялар бор эди.

...Абдунаби қўлларини, йўқ, қўлларини эмас, ярмидан чўрт кесилиб, оппоқ докага ўралган алақандай таёқчаларни кўриб, юраги орқасига тортиб кетди. Бақириб юборишдан ўзини аранг тийди — орият устун келди. Аммо юраги беҳаловат — галаёнда эди:

— Қўл... қўл-лар-им, қўлларим қани? Энди мен қўлларим-сиз нима қиламан?..

Абдунабини аранг ўрнига ётқазди. Шундан сўнг тажрибали жарроҳ Наталия Сергеевна чап кулогининг атрофларини силай туриб, вазминлик билан:

— Ўғлим, энди фойдаси йўқ, — деди кўзларига тик қараб. — Тирик қолганингнинг ўзи катта бахт. Янаям электр захрининг юрагингга ўтиб кетишини олдини олишга муваффақ бўлдик. Тагинам юрагинг бақувват экан, ҳали кўп яшайсан...

Абдунаби шифохонадан чиққандан кейин ҳам ўзига келолмади. Айниқса у ҳаётнинг бешафқат кўргуликларидан майибу мажруҳ бўлиб, узоқ йиллар тўшакка михланиб қолган ногирон кишиларни беихтиёр кўз олдига келтирди, дегунча ўзини кўярга жой тополмай қоларди. Дехқончилик билан кун кечирадиган ота-онасининг ўн бир фарзандни тарбиялаб вояга етказётганларини ўйлаб, юраги яна сиқилди. Улар ўз ишларидан қолиб кун бўйи унинг қошу қовоқларига мўлтираб ўтиролмайдилар-ку ахир. Бу — боқимандаликдан бошқа нарсаси эмас-ку! Нахотки ўрта мактабни кунни кеча аёло баҳоларга битираётган Абдунаби бугун бурчакка итқирилган бузуқ машинадай яроқсиз ҳолга келиб қолса?! «Ҳеч кимга оғирлигим тушмай, ўша ерда бир ёқлик бўлиб кетсам ҳам бўлар экан. Ота-онамни ҳам роса ташвишга қолдирадиган бўлдим-да!».

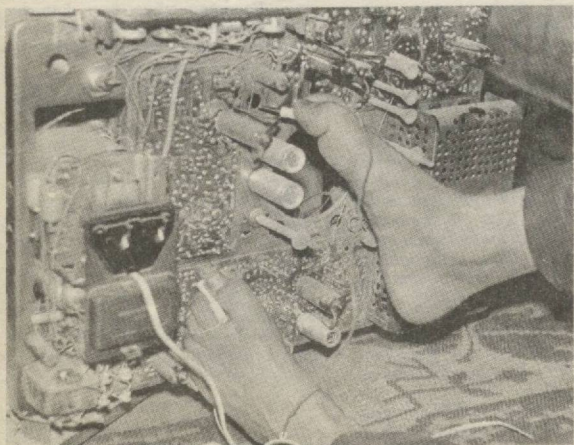
У икки марта ўз жонига касд қилмоқчи бўлди, бироқ жарроҳ Наталия Сергеевнанинг панднасихатларини эслаб, яна бу йўлдан қайтди. «Қўлларим бўлмаса, оёқларим бор-ку, бир кунимни кўриб кетарман!» Қийин бўлса ҳам мактабда физика фанидан олган сабоқлари ёрдамида радиотехниклик билан шуғулланишни ўзига мақсад қилиб олди. Аммо бу касбини ўрганиш унга анча қимматга тушди. Нақ ўн йил умрини электр асбобларини оёқларида ишлатишга сарфлади. Электр пайвандлаш асбоблари оёқларини куйдириб, шилиб, қавартириб ташласа-да, бардош берди. Зеро, бундан бошқа чораси ҳам йўқ эди. Оёқларини «қўлларга» айлантириб олганидан сўнггина эндиликда армонга айланиб қолаётган олий мақсади — ўқишга, билим олишга навбат етаётганини англади. Аммо икки қўли ногирон ҳолда ўқиш... Йўқ, умидсизликка тушмади. Тўппа-тўғри Андижон педагогика институтининг тарих куллиётига ҳужжатларини топшириб, имтиҳонларга тайёрлана бошлади. Учта оғзаки имтиҳондан ўтди-ю, навбат иншога келганда омади юришмади. Чунки Халқ таълими вазирлигининг талабгорларни ўқишга қабул қилиш тартибидан ногиронлар учун ҳеч қандай имтиёз ва енгилликлар кўрсатилмаган экан. Ноилоҳ ёрдам сўраб Тошкентга келиб, Халқ таълими вазирлигига учради. Вазирлик-

дагилар уни илиқ кутиб олиб, имтиҳонни оғзаки топширишга руҳсат бердилар Андижон муаллимлар олийгоҳига шундай кўрсатма боририлди. Аммо яна... оғина келишмовчиликлар, пичингу андишасизликлар оқибатида бу ўқув даргоҳидан кўнгли совуб, у ердан қадамини узишга мажбур бўлди. Чунки имтиҳон ҳайъатида кимдир: «Шу ҳолида ундан қандай муаллим чиқарди. Ҳозирги замон болаларига дарс бериш осон эмас», деб қолди. Бу сўзлар унинг юрагини ўқдай яралади. Аммо бу гални қайси домла айтганини пайқамай қолди...

Йўқ, қарори қатъий экан: дастлаб Ф. Энгельс номидаги Наманган қишлоқ хўжалиги техникумининг ипакчилик бўлимида, сўнгга Тошкент қишлоқ хўжалиги олийгоҳининг ипакчилик куллиётида сиртдан ўқиби, агротехниклик мутахассислигига эга бўлди. Ҳозирги кунда Бўз туманининг Э. Тельман номидаги жамоа хўжалигида коммунал хўжалиги бўлими мудири лавозимида ишламоқда.

Радиотехниканинг-ку пири бўлиб қолди. Ҳар кун ишдан қайтганида уйда уни мижозлари кутиб олишади: ўзи яшаётган Бўз туманидан, Комсомолобод, Марҳамат, Олтинқўл, Москва, Асака, Ёзёвон туманлари, Шахрихон шахридан Абдунабинини йўқлаб келишларининг ҳам бойси бор. Улар унинг нарсаларини оёқларида тузата олишини ўз кўзлари билан кўриш учун келмайдилар, балки ҳалол ва тўғри сўзлагини, аини чоқда моҳир усталари учун ташриф буюрадилар.

— Мен аслида 1950 йил туғилганман. Онам айтгандилар, сен йўлбарс йилида туғилгансан, — деб тортинчоқлик билан саволларимизга жавоб беради Абдунаби Асқаров. — Қўлларимдан ажраб қолишимни ҳар ким ҳар хил изоҳлашади. Ёдимда, 1966 йилнинг 20 ноябр кунини эди. Мен икки ойлик уйқуёсизлик касалидан сўнг нимадир бўлди-ю, акамга қарашгани далага чикдим. Карахтман. Бирдан оёғимга симёғочдан узилиб ерда чуваланиб ётган симлар ўралашди. Мен уларни оёқларимдан чиқариб, улоқтириб ташладиму, қўлимдаги сим катта кучланишдаги электр токига урилиб... шундоққина кўзларимга электр ёйи — катта ёруғлик кўринди. Ёсимда қолгани шу! Кейин бу ёғи касал-

БУХОРО ТАНДИРСОЗЛАРИ

Хар бир халқнинг турмуш тарзи унинг рўзгор тебратиш фаолияти билан узвий боғлиқдир. Масалан, оила юритишда рўзгор учун жуда кўпала ошхона жиҳозлари — асбоб-анжомлари керак бўлади. Тандир ана шу воситалардан биридир. Оилани тебратишда тандирнинг роли ниҳоятда катта. Табиийки, кўп болали оилаларда нон кўп истеъмол қилинади. Шунинг учун ҳам бундай оилаларда тандирдан жуда нозиклик билан фойдаланилади, унга маънавий эҳтиром билан муносабатда бўлишади.

Тандирнинг тарихи минг йилларга бориб тақалади. Халқимиз орасида тандирни биринчи бўлиб тандирсоз Саид Ҳазрати Мири кулол ясаганлиги, биби Фотима-нинг тўйига Ҳазрати Момо унда патир пиширганликлари ҳақидаги ривоятлар кенг тарқалган.

Утмишда шаҳар ва қишлоқларда тандир ясайдиган махсус тандирсоз усталар фаолият кўрсатишган. Уларни тандирсозлар деб аташган. Чунки, улар фақатгина тандир ясаб билан шуғулланишган, хуналарини шогирдларига ўргатиб, тандирсозлик анъаналарини шакллантирганлар. Халқимиз, тандир худонинг юзини кўрган, шунинг учун ҳам унинг бандалари тандир ясаб ва қуришга алоҳида эътиқод билан интиладилар, деган ахлоқий ақидадан кўп қўллайди. Бухоро воҳасининг кўпгина туманларида ҳам тандир олови устига тушган нонни худонинг дийдорини кўрган деб авайлайдилар.

Лекин биз бугунги кунда оловга тушган нонни ёъзозлаб ўрнига унга бепасандлик билан қараб, кўпича уни уй ҳайвонларига бераётган кимсаларни ҳам учратамиз. Бу нонга ва ахлоқий-маънавий қадриятларимизга бўлган ўта ҳурматсизлик оқибатидан бопча нарсас эмас!

Янги уй қуришдан олдин, албатта, янги тандир олиб келиб қурилади. Тандирда инсон истеъмоли учун зарур бўлган нондан тортиб, тансиқ миллий таомларгача: ёғли патир, кўкат, ошқовқондан тандир бичак, тандир сомса, тандир қабоб, тандир гўшти ёки тандир ширбозлар ёпилади.

Ривоятларга қараганда, бир бойнинг уйда нон ёпиш жараёнида нонлар нукул оқиб тушаверган. Шунда оққан нонларни лўндалаб, яна тандирга ёпишган,

пишгандан сўнг эса бу нонларни (гўё кўнгиладиган) чиройли нонлар бўлмагани учун) бойнинг хизматкор боласига едирилган. Бу етим бола кейинчалик дунёга машҳур Луқмони Ҳаким бўлиб танилиб, турли мураккаб касалликларни ҳам осон даволаган. У бундай улуг даражага шу тушук нонларни тановул қилиш оқибатида эришган. Бу воқеа ҳақиқатдан келиб чиқиб, оловга тушган нонни еган Луқмони Ҳаким худонинг юзини кўрган, деган хулосага келишган. Бу бир ривоят бўлса-да, унинг қатига чуқур тарихий ҳақиқат мужассам: яъни, ноннинг ушоғи ҳам, увроғи ҳам нон ёки куйса-да, чиройли шаклда пишмаса-да, у барибир энг ёъзозли, муқаддас неъматдир!

Тандир ясаб қадимдан катта санъат ҳисобланган. Шунинг учун унга алоҳида эътибор берилган. Чунки, битта тандир 10—15 йил давомида оилани нон билан таъминлаш хизматини ўтаган. Айниқса, Бухоро воҳаси ҳудудларидаги Жондор, Шофиркон, Вобкент, Когон туманларида тандирсозлик хунаремандчилиги кенг ривожланган. Ўзининг қулай ва ихчамлиги билан Жондор тумани Ушот қишлоғининг тандирлари энг сифатли ҳисобланади. Чунки, тандирсозлар тандир ясаб учун махсус лойдан фойдаланадилар, бу лой йил деб ҳам аталади. Гилнинг шиш тури бўлади. Ушотликлар Мурғак чўлидан (ҳозирги «XXVI партия съезди» номли жамоа хўжалиги далалари) сариқ лой келтириб, тандир ясабди. Тандир тупроғига бегона тупроқ сира қўшилмаслиги керак. Бу учун эса ушотликлар тандир лойини махсус гилдонларда бир кеча-кундуз давомида ивитиб қўйишади. Шофирконда эса гилсар лойига 50 фоиз табиий тупроқ қўшилиб, лой қорилган. Тандир лойига гилдон ичида яхшилаб ишлов берилиб, унга эчки қили, ёки сомон қўйилади. Қадимдан лойга яланг оёқ ҳолатда тоvon билан тегиб, ишлов берилган. Шунда унинг таркибидаги табиий тузлар бир-бирига яхши

ёпишади, яхши пишган дойда говакчалар бўлмайди, зич ва пухта бўлади.

Тандирга ишов беришда махсус асбоблардан ҳам фойдаланишган. Булар таппонча (ёки шапшап — у ёғочдан ясалган) ва гунда (ёки тап-тап — тошдан ясалган)лардир. Таппонча тапчарисиди, гунда эса тандир ичка-рисидан тенг ҳолатда ишлаши керак. Бу асбобларни кўллаш билан тандирга пардос бериш якунланади. Тандирнинг асосий қисми битгандан сўнг оғзи алоҳида ясалган ва 3—4 соатдан кейин қурилган. Тандир, кўпича сояда ясалган ва қурилган. Унинг кули чиқадиган тешиги Ушотда қанаг дейилса, Шофирконда турмуқ дейилади. Бу қанаг, турмуқ — тандирнинг ичига ҳаво кирадиган ва оловнинг ёниши учун ёрдам берадиган воситадир.

«Бир шап-шап, бир тап-тап билан тандир ясалган», деган халқона ибора қанчалик машаққатли меҳнат талаб қилишини фақат тандирсоз хунаремандларгина чуқур тушунишади. Негаки оддийгина тандир ясаб учун 5 соатдан кўпроқ вақт кетади.

Шофирконлик тандирсозлар эса тандир ясашдан олдин Саид Ҳазрати Мири қабрини зиёрат қилишган. Агарда ишлари ўнгидан келмаса ёки тандирлари бузилиб, ясаб жараёни оғирлашса ҳам бориб Ҳазрат Миридан ёрдам сўрашган. Шундан сўнг яна ишлари ўнгидан келиб кетаверган.

Тандир ясаб мавсуми воҳа тандирсозлари учун жанзо-саратон, яъни май ойидан бошланиб, то сентябр охиригача давом этади. Халқимиз орасида ҳақиқий уста тандирсоз бир мартагина тандирни кўтаради, яъни ишлов берилган лойни тиклайди, деган гапларнинг тарқалиши бежиз эмас. Лекин айрим тандирлар кўни билан 7—8 йил хизмат қилади. Бунинг сабаби, аввало, жуда тажрибали, ишнинг кўзини биладиган усталарнинг камлиги, қолаверса, табиий иқлимнинг, тупроқ таркибининг бузилиши билан ҳам боғлиқдир.

Тандирнинг жойига тўғри қу-

рилиши унинг серпуштлигига олиб келади, яъни оловни яхши сақлайди ҳамда нон ёпиш жараёни қулайлаштиради. Тандир қурилгандан сўнг унга жуда секин, яъни тугун ҳолатида олов ёқилади, чунки тандир ичида ҳаво бўлиб, у жуда секинлик билан чиқади. Борди-ю, олов баланд ёқилса, тандир ёрилиб кетиши ҳам мумкин. Шунинг учун ҳам тандир қизаргандан кейин унда 6—7 соатгача қаттиқ аланга ёниш керак бўлади. Воҳанинг айрим жойларида одамлар бир кеча-кундуз тандир оловини тинмасдан ёққанлар. Тандир сифатлигини аниқлаш учун биринчи мартаба унга ёғли патир нон ёпилади. У тандирдан орқаси бутун чиқса, демек тандир жуда сифатли, текис ишланган деган хулосага келишган.

Тандирни ясаб, қуришгина эмас, балки тандирга нон ёпиш ҳам санъат ҳисобланган. Кимки тандирга кириб чиқса (яъни нон ёпса), унинг баҳри-дили очилармиш, юзидаги губорлари кетармиш. Ҳар эрталаб азонада туриб, тандир олдига бориб, ўз орзу-ниятларини тўкиб солган киши мурод-мақсадига етар эмиш. Ёш болаларнинг оналари тўй-маъракага бориб ҳаяллаб қолсалар, улар тандир оғзи олдига бориб чакирганлар шунда оналари юрагига ҳаяжон тушиб, тезда етиб келганлар, дейишади.

Демак, тандирсозлик хунари, ўзбек халқи учун ниҳоятда азиз ва ардоқлидир. Чунки одамларнинг тўқ юришлари, дастурхонимизнинг янада тўқин-сочин бўлиши ҳар жиҳатдан тандирларимизга, уларни қанчалик бежиримлигига боғлиқ. Биз доимо бўрсилдоқ-бўрсилдоқ нонларнинг тановул қилаётганимизда, қўли гул ўзбек тандирсозларини ёдидан чиқармаслигимиз керак.

Манзила ҚУРБОНОВА

Бухоро вилояти

хонама-касалхона югуриш, қўларимнинг мана бирини, — у иссиқ кунлари кийиб юрадиган костюми енгидан кесик қўлларини кўрсатиб, сўзида давом этади. — Чап қўлимнинг тирсакдан тепасини, ўнгини эса тирсакдан пастини кесиб, мана, кўриб турганингиздек, ҳаётимни сақлаб қолишди. Менга кўп одамлар яхшилик қилишди. Мен буларни унутолмайман. Биринчиси ўша, фамилияси ёдимда йўқ — Наталия Сергеевна!

— Кеирасиз, кўп ишларни оёқларингиз ёрдамида бажарасиз. Шунинг учун баъзи пайтларда қўлларингизга эҳтиёж туғилиб қолмайдими?

— Хе, йўқ, — деди у қулиб. — Мен аллақачон қўлсизлигимни унутиб юборганман. Ҳатто ўш оқатимни ҳам ўзим ея оламан.

Ростини айтсам, мен қўлларимни умуман эсламасликка ҳаракат қиламан. Иложи борица ўзимни ҳар хил юмушларга уриб, зериктириб қўймайман. Очиги, одамлардан ажраб қолгим йўқ. Масалан, уйда жониворларим бор, уларни боқаман. Баъзан-баъзан балиқ овлашга чиқиб тураман. Балиқ илинмаса ҳам хафа бўлмайман. Бу бир эрмак, дам олишда! Аммо мен бир нарсадан қўрқаман. Бу ҳам бўлса — туш кўриш! Нега десангиз, тушимда ҳаминша соғлом юрган бўламан. Кўпроқ ўзимни иш билан овутишга ҳаракат қиламан, катта соатни, тикув машинаси, дазмол... хуллас, бурагич (отвёрка) билан тузатиладиган нимаики бўлса, созлайман. Техникани яхши кўраман. Худога шукур, қўлларимсиз ҳам орзу қилган

барча-барча ниятларимга эришайман. Менинг шiorим шундай: «Шунчалик тирик қолдингми, ҳаётдан ўз ўринингни топ!»

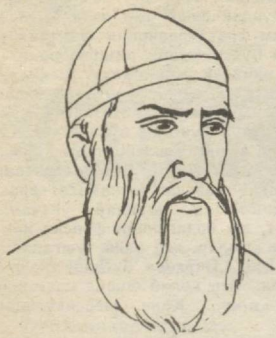
— Кеирасиз, сизга яна битта саволимиз бор эди, — дедик истеҳлодан чиқиб. — Оила қуриш ҳақида ҳам қайғураясизми?

— Бўлмасам-чи, лекин ҳозирча ўзимга муносибини топангим йўқ. Аммо асло умидсизликка тушаётганим йўқ. Хайриятки, бир тўшақда тепса-тебранаасдек ёнгини ҳам йўқ. Ишлайман, нонимни ҳалол топиб еялман. Бировнинг қош-қовоғига қараб қолган жойим йўқ. Бир оилани бошқаришга кучим етади, деб ўйлайман. Фақат ота-онам қарияпти, ака-укаларим уйли-жойли бўлишяпти (кенжасини уйлаш тараддуҳида юрибмиз), сингилларим ҳам ўзларидан тиниш-

ган. Варибир уйда бир фаришадек хотининг бўлиши керак-да. Ҳеч бўлмаса чойингни қайнатиб, овқатингни сузиб берса...

Абдунаби билан хайрлашар эканмиз, унинг мустаҳкам иродасига минг қавра таҳсинлар ўқимай иложимиз йўқ эди. Боя айтганимиздек, у эндигина қирчиллама қирқ ёшга тўлди. Унинг улкан орзулари ҳали ушлагани йўқ. Ҳали унинг роҳатбахш бўлган порлоқ келажаги олдинда. У олий мақсадлари, эзгу ниетлари йўлида ҳамон изланмоқда, тер тўкмоқда. Ишонмазми, у ҳаминша ҳаётдан ўз ўринини тополмай, сарсон саргардон бўлиб юрган ёшларга яхшигина намуна бўла олади.

Зоир ЗИЕ

فضولی

ФУЗУЛИЙ

غزللر

Ғазаллар

* * *

Шифойи васл қадрин ҳажр ила бемор ўландин сўр,
Зулоли завқ-шавқин ташнаи дийдор ўландин сўр.

Лабинг сиррин келиб гуфтора мандан ўзгадан сўрма,
Бу пинҳон нуктани бир воқифи асрор ўландин сўр.

Кўзи ёшлуларнинг ҳоли на билсун мардуми гофил,
Қавоқиб сайрини шаб то саҳар бедор ўландин сўр.

Ҳабарсиз ўлма фаттон кўзларинг жаврин чеканлардан
Ҳабарсиз мастлар бедодини ҳушёр ўландин сўр.

Ғамингдан шамътақ ёндим, сабодан сўрма аҳволим,
Бу аҳволи шаби ҳижрон манимла ёр ўландин сўр.

Хароби жоми ишқам, наргиси мастинг билур ҳолим,
Харобот аҳлининг аҳволини ҳуммор ўландин сўр.

Муҳаббат лаззатиндан беҳабардур зоҳиди гофил,
Фузулий, ишқ завқин завқи ишқи вор ўландин сўр.

Ғамзасин севдинг, кўнгил, жонинг керакмазми санго?
Тиға урдинг, жисми урёнинг керакмазми санго?

Оташин оҳимла айларсан манга таклифи боғ,
Вогбон, гулбарги хандонинг керакмазми санго?

Ела верма доғидуб ҳарён, аёқлардан кетур,
Эй пари, зулфи паришонинг керакмазми санго?

Эй қамонабру, рақиба верма ғамзангдан насиб,
Ўқ отарсан тоша, пайконики керакмазми санго?

Ендириб жоним, жаҳонсўз этма барқи оҳими,
Осмон, хуршиди раҳшонинг керакмазми санго?

Куфр зулфиндан мани манъ айламак лойиқмидур,
Сўфи, инсоф айла, имонинг керакмазми санго?

Туталимким ашқ селобина йўқдур эътибор
Эй Фузулий, чашми гирёнинг керакмазми санго?

شفای وصل قدرین هجر ایله اولاندىن سور
زالال ذوق شوقین تشنه دیدار اولاندىن سور

لېبنگ سیرین کېلیب گفتاره مندین اوزگادین سورمه
بو پنهان نکته نى بېر واقف اسرار اولاندىن سور

کوزی یاشلولارینگ حالین نى بېلسون مردم غافل
کواکب سیرینی شب تا سحر بیدار اولاندىن سور

خبرسيز اولمه فتان کوزلرینگ جورین چيکن لردین
خبرسيز مستلار بى دادینى هشیار اولاندىن سور

غمینگدین شمع تیک یاندىم صبادین سورمه احوالیم
بواحوالی شب هجران منیمله یار اولاندىن سور

خراب جام عشقم نرگس مستینگ بیلور حالیم
خرابات اهلى نینگ احوالینی خمار اولاندىن سور

محبت لذتینیندین بى خبردور زاهدی غافل

فضولی عشق ذوقین ذوق عشق وار اولاندىن سور

غمزه سین سیودینگ کنگول جانینگ کیرکمزمو سنگا
تیغه اوردینگ جسم عریانینگ کیرکمزمو سنگا

آتشین آهیمله ایلار سن منگه تکلیف باغ
باغبان گل برگ خندانینگ کیرکمزمو سنگا

یله ویرمه داغ ایدوب هر یان ایاقلاردین کیتور
ای بری زلف پریشانینگ کیرکمزمو سنگا

ای کمان ابرو رقیبه ویرمه غمزنکدین نصیب
اوق آتسرن تاشه بیکانینگ کیرکمزمو سنگا

یاندوروب جانیم جهان سوز ایتمه برقى آهیم
آسمان خورشید رخشانینگ کیرکمزمو سنگا

کفر زلفیندین مینی منع ایله مک لایق مودور
صوفی انصاف ایله ایمانینگ کیرکمزمو سنگا

توتلیم کیم اشک سیلابینه یوقدور اعتبار
ای فضولی چشم گریانینگ کیرکمزمو سنگا

«Галаба» давлат хўжалиги директори Голибов ижрокўмдаги йиғилишдан таъби тиррик бўлиб чиқди. Хўрпайганча келиб машинанинг орқа ўриндиғига ўтираркан, хуноби ошиб гудранди:

— Чорва махсулотларини етиштириш хўжаликда барбод бўлганмиш?! Етти хази-надан бери ҳисобланган товук, ўрдак, чўча-ка... Тавба, мен уларни уйимга ташиб кетиб-манми? Олдинги директор нима қилган бўл-са қилгандир-да! Асли бўлим бошлиғи бў-либ юрганам дуруст эди. Нима бу?! Отамдан эшитмаган сўзини эшитиб...

Машина депсиниб жойидан жилди. Ҳаял ўтмай идорага етиб келишди. Ҳамон жажл-дан тушмаган Голибов машина эшигини зарда билан очиб, чап оёғини ташқарига чиқарди...

— Талиб Галипович!

Голибов ҳаёлини жидовлаб бошини кўтар-ди. Сочининг олди симоби, икки ёнбоши эса жигартиб тусга бўялган котиба аёл у томон-га йўғалаб кела бошлади.

— Талиб Галипович! Приёмнида бир одам сизни кутиб ўтирибди. Ҳар празникларда келадиган... Танийсиз. Мордаси бирам не то-ей! Ану кўзи ҳам қривий-чи? Уша-да... Та-гин, тез топ деб приказ ҳам қилди, бевосе-стний. Шунака грубий... Тагин очки ҳам такиб олибди. Тақой чёрий...

Голибов ўнг оёғини ҳам машинадан чи-қарди.

— Ҳм-м... Анови райфинда ишловчи ги-лай ревизор-ку? Ўзи шу етмай турувди...

Голибов бир оз ўйлаб тургач, шоша-пиша яна машинага ўтирди.

— Менга қара, Гулсара! Кечирасан, Гая-хон... Мени кўрганинг йўқ. Тушундинг? Ма-бодо катталар сўраб қолгудай бўлса, унда секин... анови чорва буғалтериникига одам жўнат. Уша ерда маслаҳат ошида бўламан... Ҳайда, хў-ўв, бефаросат!

Машина депсиниб яна жойидан жилгач, Голибов хуноби баттар ошиди: «Бир камим энди шу ревизор эди! Олдинги директор бун-га ем ёдириб ёмон ўргатган-да! Ҳар байрам, ҳар сайлда келиб кўзига кўринган, қўлига илашганини ўмариб кетарди... Нимага ке-ларди, эски одати кўзиб бирор нарса тама-сида... Тагин ўзи қолиб, шопирга ҳам сўра-гани. Шопирнинг ҳам кўзи бежо тушган. Қора қозонга лойтувоқ дегани шу бўлса ке-рак-да. Тавба, шопир ҳам одам бўлди-ю...»

Бир оздан сўнг Голибов меҳмонхонада биқинини болишга берганча ёнбошлаб ётар, ёлғизлик тафтини олган, чиройи андак очил-ганча:

«Ҳа, энди катта хўжаликда камчилик бў-лади-да, — аччиқ чойни босиб-босиб сипко-раркан, Голибов ўзига-ўзи тасалли берди. — Ижрокўм бўлгач сўқадим-да! Ўзинг ҳам ано-ийлардан эмассан! Кўрс-қўполликда бу жойларда сенинг олдинга тушадигани йўқ. Утган йили-ку идора қоровули Эшқовул чо-лни «Энангни...» деб сўкиб бюрода эшит-ганингни эшитгандинг... Яхшиямки, бояги бўлмаса аччиқ устиди энагарни ҳам...»

Шу пайт даҳлиз томондан шовур-шувур эшитилди. Лаҳза ўтмай эшик очилиб, мез-боннинг боши кўринди.

— Директор бова... Сизни бир меҳмон... Голибов жажл билан биқинидан болишни олиб четга отди.

— Мен нима деб буюрган...

Директорнинг сўкишга жуфтланган оғзи-ланг очилганча қолди. Остонада тарвуз қо-рин, қирғий бурун, гўштдор юзига пашша-хўрдаси хол бўлиб тушган, қора кўзойнакли басавлат одам унга қараб тиржайиб турарди. — Салом бердик... А, бу қидиравериб кўз-лар қорайиб кетди-ку, Толибжон! Кадрдон-лик ҳам ахир шунақа бўлади-ку? Қани, ош-ейдиган табаррук кўларини... Бисмил-ло!

Голибовнинг хуши бошидан учди: «Ие, бу Гая айтган ўша «мордаси не то гилай ревизор-ку!» Об-бо, бўрини йўқласанг... Энди бундан осонликча қутулиб бўлсан. Ишқил-иб, оғзимнинг ошқ-мошиги бузимасин-да!»

Директор истар-истамас ўрнидан ярим кўз-галди.

Муҳаммад Очил ШОПИРНИНГ ОТАСИ

Ҳажвия

— Келинг, ўртоқ Абдулаҳатов...

Абдулаҳатов кўл олиб кўришаркан, бир лаҳзада дастурхондан бошлаб, хонанинг бурчакларию шифта қадар кўзойнагининг таги билан кўз югуртириб чиқди. Сўнг бета-каллуф тўрда чордона қуриб, қўлини ховуч қилди.

— Қани, омин... Нол бир, нол икки, нол на... Э-э, ана боринг, нол тўртгайи ишингизни тушункиб қилмасин... Ҳи-хи-хи... Ҳазил-да энди бу, ўртоқ Голибов! Лекин, биз булар-нинг бирортасидан эмасмиз. Бунинг устига эски қадрдонимиз. Эски директорингиз бе-маза одам бўлсаям, аммо сизни кўп мактар-ди: «Шу бола ўлмаса, ўрнимга директор бўлади. Ўртоқ Абдулаҳатов, сиз ҳам шу қадри райкомдаги ўртоқларга шипшитиб қўйинг», дерди. Шипшитиш ҳам гапми... Шундай бўлгач, сизга кўнгли тортади-да. Шу қуларда денг... Қани, овқатга қаранг. Бай-бай-бай, гўшт совиб қолибди-ку! Шу денг, шикоят хатлар тарновдаги сувдай ша-риллаб оқиб келаяпти десангиз... Ошқоралик деб оғзига келганини одамларам ёзаверар-кан-да! Анови туздонни бу ёкка узатинг-чи! Сизнинг хўжалигингиздан ҳам бор. Маз-муни директоримиз тақой, директоримиз сақой...

Голибов ўтирган жойида калкиб тушди. — Олпемабсиз-да, бир-иккитасини... Ким ёзган бўлсаям путини жиртиб ташлардим, энагарни!..

Абдулаҳатов товоқдан каттакан сўнгакни олиб, бесўнақай оғзига олиб борди.

— Менинг ўзим-чи! Қизикимсиз, мен ўша ерда турган бўлсам, сиздай қадрдонга... Бу, Толибжон!.. Анови бўйни узундан кўри-майдимиз? Ҳа-а, замонга қараб денг... Тўғри, тўғри... Бизам қарор чиқишдан қирқ қуи олдин ташлаганмиз шу зормандани... Бўл-маса: пепсикўладан пакилатинг-чи... Тош-кан сувга аралаштириб-да! Сизни ким ай-тади давра кўрган директор деб...

Абдулаҳатов қутилмаганда ўрнидан шун-дай тез сачиб кўзғолдики, хатто кўзойнаги учиб кўрпачага тушди:

— А, бу... Иш расво бўпти-ку! Э, бу шопир болани эсдан чиқарибмиз-ку! Оббо, якка ўзи кўчада...

Голибов ревизорга бакрайганча қараб туриб қолди, сўнг жажл билан биқинига бошқатдан болиш тортди.

— Нима эмиш депман!.. Шопир ҳам одам бўлди-ю... Тавба!

— Йўқ, йўқ... Абдулаҳатов шошиб ол-динга икки-уч қадам юрди... Ўсаман деган раҳбар аввало шопири билан...

Ревизор гапини тугатолмади. Эшик очи-либ, чойнак кўтарган мезбон кўринди:

— Бизда меҳмон кўчада қолмайди, биро-дар! Шопирингиз аллақачон қудалар билан чой ичиб, гурунлашиб ўтирибди. Ҳай, бўл-маса... Сизлар бемалол...

Абдулаҳатов кўнгли жойига тушгач, қай-тиб келиб ўрнига ўтирди. Голибов чойни қайтарма қиларкан, пичинг отди:

— Шопирингизга бунча меҳрибон бўлма-сангиз-а! Эҳтиёт бўлинг, эчки смирса эга-сини сузади!

Абдулаҳатов кемириб шир-яланғоч қил-

ган суягини дастурхонга уриб қоқаркан, бош чайқади.

— Эчки бўлса сузади-да! Бизда шопир бола билсангиз, кўй... У-ў, катта илик туш-ди... Сизгайм, а?..

«Оббо,— гижинди Голибов юзини тере бураркан.— Шундан бекор гап очдим. Энди, бу сукки ярим соат шопирини мактайд!».

— Эсли кўй бўлса, уйини топиб борарди... Абдулаҳатов иликдан қоникмади шекилли, шипиллатиб сўнгак сўришга ўтди.— Бизни шопир бола эса... Лекин, совхозингиз қўй-ларининг ёғи нукул суягида бўлади-да! Ҳў, бир сафар бериб юборган шербозчангиз ҳам... Чойдан куйинг... Ух-ўх-ўх! Бизнинг шопир боладай одамнинг ювоши топилмаса керак. Шундай мўмин-қобил, шундай уятчан... Ўтган гал денг, шу болагини фински ҳам-момга орками укалар, деб олиб тушгандим. Нима бўлди, денг. Пархона бугида адашиб қолса бўладими. Мен қолиб бошқа одамнинг орқасини, хи-хи-хи... Қани, пепсикўладан яна битта...

— Барибир шопирга сир бермаслик ке-рак! — эътироз билдирди Голибов қовоғини баттар солиб.— Шопир халқи эл бўлмайди. Олдинги директоримизни ҳам ким сотди? Шопир! Агар мошин хайдашни билганимда давно шопиримни кетиға бир тепиб...

Абдулаҳатовнинг нафси ором олди ше-килли, сочиқнинг учи билан лаб-лунжи аралаш кўзойнаги тагидан қош-қовоғигача артиб чиқди.

— Гапингизга юз фоз... Энди қатикдан ҳам кўрайлик-а? Ух-ўх! Бу қаймоқ-ку! Ўн йил олдин менда ҳам шунақа шопирнинг шайтони бўлганди. «Ол» десам ола қопни кўтариб қочарди. Чайнаб турган сақичин-гизни оғзингиздан олиб қўйганини билмас-дингиз, баччагарини! Ух-ўх! Энди бу хаз-ми — таом-да! Ошгача ошқозон бўнамаса, уялиб... йўқ, бу шопирим шустрийсам. Ма-бодо «Туя кўрдингми?» деб сўрасангиз, «Йўғе, тулки эди-ю» деб турадиган хилидан. Шунақа... Шу шопиримни шахсан хотиним-нинг ўзи тавсия этган...

— Ҳм-м... Голибов зўрлаб илжайди.— Ҳали хотининг қариндоши десангиз-чи? Ана, гап қабда...

— А? — Абдулаҳатов оғзи атрофида хо-сил бўлган «о» харфига ўхшаш қаймоқ юки-ни артишни ҳам унутиб, бир нафас тик қот-ди.— Ҳа-ха, тўғри-тўғри... Шопиримиз хо-тинга қариндош. Қариндош бўлгандам... Умуман хотин уруғининг ичиди менга ёқадигани фақат шу бола... Бошқа қариндошлар-нинг ҳаммаси палағда... Ие, ие, ...Ана, паловхон тўра ҳам ташриф буюрдилар-ку! Яшасин!!

Мезбон ховури кўтарилиб турган товоқ тўла ошни дастурхонга келтириб қўйди. Абдулаҳатов нима учундир кўзойнагини олди-да, дастурмоли билан обдон артгач, қайтадан бурнининг учига қўндирди. Сўнг билак шимариб, остонага етган мезбоннинг ортидан кичкирди:

— У-ў... ука!.. Тагин бизни шопир бола... ошсиз қолсан!

Гапини ҳазил тушунган уй эгаси мийғида кулганча чиқиб кетди.

Голибов ҳаво еттишмаётгандек бўйин таги-дан бир йўла уч тугмасини бўшатди. Сўнг оҳиста меҳмоннинг ош ейишини кузатди. Абдулаҳатов ҳақиқатан ҳам қаймоқ тановул қилганда еган-ичгани «ҳазми — таом» бў-либ, қорни қайтадан очган — пишқирганча лунжини шишириб қавшанар, товоққа ҳар энгашганда ош тўла қафти иягига етиб бор-масданок оғзи ўз-ўзидан ўрадек очилиб ке-тарди.

Аллақачон ошнинг ўзи томонини ўпириб бўлган Абдулаҳатов директорнинг олди ка-маймаётганини кўриб, ўзича танбех бермоқ-чи бўлди. Бирок оғзи банд бўлганлигидан тили унга бўйсунмади:

— Кў-қў-қў... Бо-бо-бош!

— Нима? — Голибов таажжубда танг қотди.— Ким «қўрбош»?

Абдулаҳатов ния қоққанча ютиниб қўл силтади, бармоғидан икки-уч томчи ёғ учиб қаймоқдан бўшаган қосага тушди.

АЙЁР ТУЛКИ — ЭГРИҚЎЛ

Бошлиқнинг югурдоғи,
Мисли суянган тоғи,
Мой устида пичоғи,
Айёр тулки — эгриқўл.

Ҳалолликни менсимас,
Оғир ишга уринмас,
Совуқ сувга қўл урмас,
Айёр тулки — эгриқўл.

Қинғир ишга суяк йўқ,
Ташламоққа ияк йўқ,
Чунки эзгу тилак йўқ,
Айёр тулки — эгриқўл.

Бошлиқ-чун «заҳар» ичар,
Елгон сўзга тўн бичар —
Гўёки жондан кечар,
Айёр тулки — эгриқўл.

Имон, виждони — пора,
Нафси учун овора,
Бир кун бўлар юз қора —
Айёр тулки — эгриқўл.

Султон РАСУЛИН

Тошкент

ҲАҚИР-ҲАҚИРЛАР

«Бир мақолаларингда «Чувварани хом санашибди», деб ёзибсизлар. Аслида биз аввал чувварани пишириб бўлгандан кейин ўзини эмас пулини санаймиз. Хўрматли муҳаррир, яхшиликча тузатиш беришингларни сўрайман!»

Унинг ниқобини олиб ташлашди. Минг афсуски, ниқоб остида юзи ҳам йўқ эди...

Абдуазиз ҲОШИМОВ

— Э-э... Кўрдингми ош, кўтармабош, деяман. Қани, чойдан куйинг, ўх-ўхх. Отам раҳматлик шунақа дерди. Ўзлариям ошнинг ошиғи эдилар. Хатто, ошнинг тузини паст қилгани учун катта энамиздан воз кечиб кичкинтойига... Қани, олинг... Ошнинг мойи, мен сизга айтсам, лаганининг тагида бўлади...

Ғолибов чидолмасдан ўрнидан туриб кетди. Ҳайратланиб қараган Абдулаҳатовга «заҳартаг килгиси келганини» баҳона қилиб ташқарига йўл олди. Йўлакда чой янгилаб келаётган уй эгасини тўхтатиб «буйруғини бузиб, олдиға одам қўйганлиги учун» ўхшатиб сўқди.

— Ахир меҳмон киши, — ўзини оқлади уй эгаси. — Қандай қилиб мен уни... Бошқа одам бўлса ҳам...

— Э, бундай меҳмонни! — Ғолибов қуракда турмайдиган сўз билан сўқинди, ховури пасайиб, ичкарига кирди. Кекирганча товоқ юқини сидириб кош-қўзига суртаётган Абдулаҳатов шоша-пиша кўзойнагини қўндириб, яна унга танбех берган бўлди:

— Кўп чой ичманг-да, директор! Ана ундан кейин безовта қилади. Сигаретдан борми? Тўғри қиласиз чекмай... Ничево, носдан урамиз... Қани, ўтиринг... Сизга бир кичкина илтимос бор...

Ғолибов лабини қаттиқ тишлаб кўрпачага охишта чўқди: «Ишқилиб сўқиб юбормайинда!»

— Илтимос шуки, ие, носвой қайёқда қолди, — Абдулаҳатов бир зумда барча чўнтақларини қавлаб чиқди. — Илтимосим... Иби, нос ҳам эсдан чиқиб... Ҳай, уйди эгаси келса, бобой-собойлардан сўраб топиб келар. Илтимос шуки, Толибжон... Биз бир-биримизга ишимиз тушадиган одамлармиз... Олдинги директорингизга ҳам кўп яхшиликлар қил-

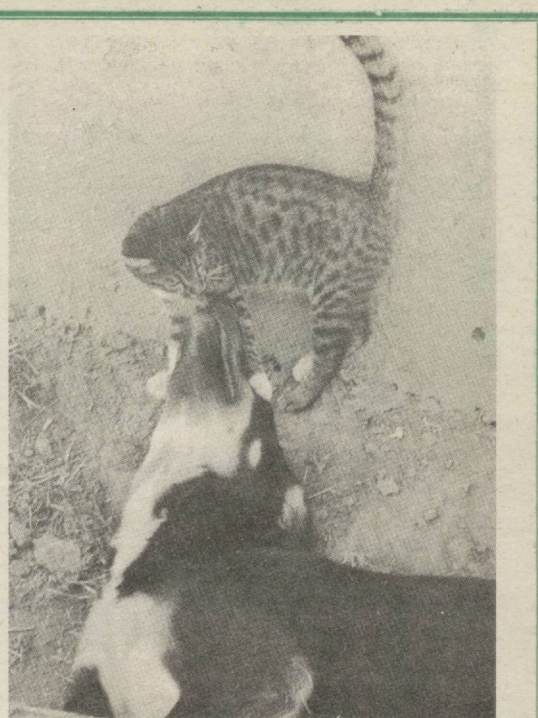
ганмиз... Бемаза, гапни олмади-да! Олганда-ку, бундай қия бўлиб... Кечирасиз, мабодо тарвуз йўқми? Шунақами? Бўлганда ошдан кейин сўйилса... Ҳай, майли. Энди, укам, ўзимни эмас, шопир боланинг илтимоси билан келгандим... Ия, ҳа, нега оғзингизни ёпиб олдингиз? Нима, тишми? Шайтоннинг сувида икки томчи бўлганда таққа тўхтарди-да... Илтимос шуқим, Толиббой укам, шопиримизди аёли кўзилаган. Ана шу бачча топган келинчак хотинга ҳам, ўзимизга ҳам қариндош бўлади. Короче, шу келин кам-дармон. Ҳозирги хотинларни биласиз-ку, ўттизга қирмай ўтин бўлади, қиркка қирмай қирқилади... Хуллас, ука... Тўққан хотинга нима керак. Ҳа, шу товуқ-повуқ, курка-мурка... Озроқ зиғир ёғ. Чўққанники бўлса янаям яхши. Утган гал келганимда қуён-пуён ҳам кўрганай бўлувдим...

Ғолибов бирдан «ух» деб юборди.

— Хуллас, етти хазина денг! Энди, ўртоқ Абдулаҳатов, унақа қўй устида тўрғай тухум қиладиган замоналар ўтиб кетди. Ҳаммасини собик директор оғайнингиз ўзи билан бирга олиб кетган. У ёғини сўрасангиз, ўша сиз айтган етти хазина учун бугун етмиш яшар энамини ижрокўмининг раисига эрга бериб келаяпман! Сиз ҳам ахир бундай тушунинг-да!

— Йўғ-е?! — ревизор кўзойнагини юлқиб олиб, ёллай қўзини чақчайтирди. — Унинг хотини бор эди-ку! Ўзи бизга қариндош... Ҳа-а! Ҳм-м... Ҳай, чойдан қўйинг... Менга-ку бировнинг мўйи ҳам керакмас... Шу шопир болага... Бечора, хафа бўладиган бўлди-да!

Орага оғим жимлик чўқди. Директор узун сўлиш олди. Ревизор ҳўриллатиб чой ҳўп-лади. Ҳовлининг қай бурчидандир ҳўрознинг чўзиб қичқиргани қулоққа чалинди.

Феёли кентлик бўлса, ит билан мушук ҳам иноқ бўлиб кетади.

Суратлар Р. Нурибоевники

Абдулаҳатов сергак тортиб, директорнинг енгидан ушлади.

— Келинг, шу шопир болани хафа қилманг? Йўлини мана ўзим ўргатаман. Ҳали шу ҳовлида тўрт-беш паррандага кўзим тушувди... Совхозникига қийналсангиз, майли, шу уйнинг эгасига секин-а? Маъқулми? Ҳўрози шарт эмас. Макиёни ҳам шопир болага бўлаверади. Шундай қилинг, ука! Бир ияк коқинг, дўстим. Ҳали кўз-кўзга... Ғолибов ўрнидан илқис кўзгалди.

— Қўйинг-э, Абдулаҳатов! Тўйхонада одам кўп... Уят бўлади! Ҳа, ана, йилнинг охирида келинг. План тўлса, бошқа гап! Энди, узр, жиндақ мажлисчамиз бор... Шунга... Бошқа пайт... Хайр!..

— Ие, кетаяпсизми? Шош-ш... — Абдулаҳатов, ҳам сакраб ўрнидан кўзгалмоқчи бўлганда, қорни ён томонга оғиб кетиб, ўзини эпломлади, дёворга қафт тираб қолди.

— Оббо, шопир бола хафа... Ув-в, Толибжон! Ҳеч бўлмаса тўйбонга айтинг, тугунча-пугунча ташкил қиб берсин! Хом гўшти бўлмаса, пишганиям... Энди, бизни шопир болани сазаси, ие, ҳой, қайёқда кетаяпсиз? Ахир, шопир...

Ғолибов остона ҳатлаб чиқаркан, бу сафар тишларининг орасидан сирғалиб чиққан сўқини тўтиб қололмади.

— Хе, шопирингдиям, энасини...

Эшик тарақлаб ёпилди. Абдулаҳатов дёворга суянганча тирговичдек қотди. Ҳўроз чўзиб-чўзиб қичқирди. Бир оздан сўнг ташқаридан оёқ товуши эшитилиб, кимдир бош сукди...

— Дада, кетмаймизми, ахир аям...

Бу Абдулаҳатовнинг шопири эди.

Қарши шахри

Афанди латифалари

Ўғрилар Афандиникига тушиб, уни кенг ховлидаги бир дўнгликда мудраб ўтирганини кўришибди. Уни дарров бошқа ёққа олиб, ерни кавлай кетишибди. Не кўз билан кўришсинки, у ерда қоғозга ўроғлик бир нарса ётган экан. Очиб қарашса, ичидан эшагининг занглаган бир пой тақаси чиқибди.

Жаҳли чиққан ўғрилар Афандини дўшпослаб:

— Нега бизни калака қилдинг? — деб сўрашибди.

— Афанди адоий тамом бўлибди, уйдан ҳеч вақо чиқмади, деб сўкишларингни билиб шу такани кўмиб қўйган эдим, — дебди Афанди.

* * *

Афандининг бир умр игвогарликдан тиниб-тинчимаган кўшниси худога илтижо қилаётган экан:

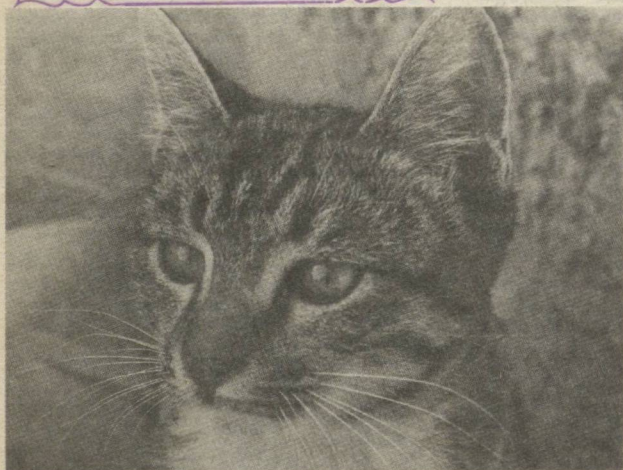
— Э, тангри-таолло! Нега энди мен бандангни ўзинг яратиб, унга жуда оз умр ато қилдинг?

Буни девор ортидан эшитиб қолган Афанди «бир бошлайми?» дебди-да, йўгон овоз билан:

— Э, хом сут эмган бандам, шу қисқа умрда ҳам одамларни ит-мушук қилиб ётибсану, узок умр берсам бутун Ер куррасини адоий-тамом қилиб юборасами, деб қўрқаман-да, — деб жавоб берибди.

Тўпловчи: Жўраҳон
АВЛИЕХОН

Андижон

— Мени ҳазилакам жонивор деб ўйламанг, йўлбарслар авлоди-данман...

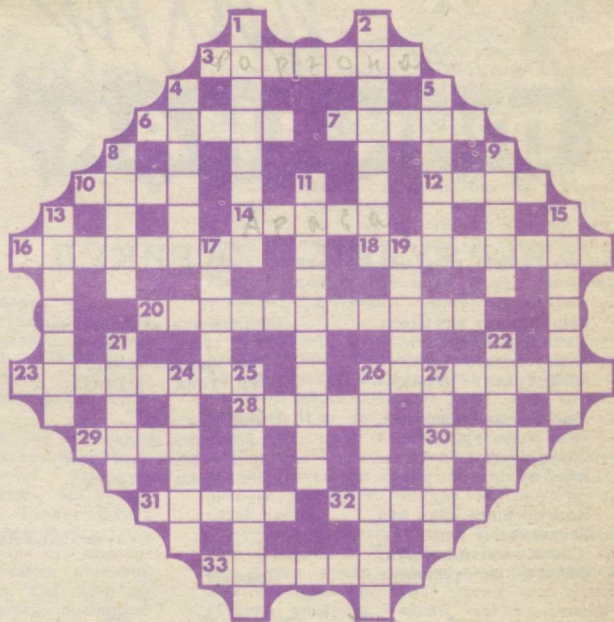
Редакцияга келган бир босма тобоқчада бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди.

Журналдан олинган материалга «Гулистон»дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Босмахонага туширилди 17.09.91. Босишга рухсат этилди 17.10.91.

Қоғоз формати 70×108¹/₈. Офсет усулида босилди. Қоғоз тури босма № 1.

ТИЛСИМ

ЭНИГА: 3. Фарғона вилоятидаги шаҳар. 6. Рангли металл. 7. Безак учун ишлатиладиган парранда аъзоси. 10. Хосил асоси. 12. Бўёқ мода. 14. Қадимий юк ташиш воситаси. 16. Ўзбекистондаги чўл. 18. XIII аср охири, XIV аср бошларида яшаган, Қуръон мазмунидаги қиссаси билан танилган туркигўй адиб. 20. Игна баргли дарахт тури. 23. Қорақалпоғистондаги туман. 26. Тошкент яқинидаги қишлоқ. 28. Сочидаги оромбахш маскан. 29. Бадий ижод соҳаси. 30. Шамсия йили ҳисобидаги ой номи. 31. Достон тўқувчи ва ижро этувчи ижодкор. 32. Нурота тоғларидаги тизма. 33. Ўзбек халқ қахрамонлик асотирларидан бири.

БЎЙИГА: 1. Хижрий йил ҳисобининг биринчи ойи. 2. Наманган вилоятидаги шаҳар. 4. Камёб чўл жонивори. 5. Сўфийлик вақили. Ўзбек ғазалнавис шоири. 8. Тақдирнома, ҳужжат. 9. Зарафшон ва Хисор тоғларида ўсувчи шифобахш пиёз. 11. Низомий бошлаб берган достоннавислик ўсули. 13. Тошкентнинг қадимий дарвозаси. 15. Лоладошларга мансуб манзарали ўсимлик. 17. Ўралиб ҳаракатланувчи кучли шамол. 19. Вояга етган от. 21. Миллий бош кийим. 22. Қишлоқ хўжалиги тармоғи. 24. Яшил тусли қимматбаҳо тош. 25. Қосиб-хунарманд. 26. Яқинлик, ҳамкорлик. 27. Егоч дастали урма асбоб.

Тузувчи: ФОЗИЛЖОН ОРИПОВ

10 -СОНДАГИ ТИЛСИМНИНГ ЖАВОБИ

ЭНИГА: 5. Молия. 6. Ковул. 10. Новвойлик. 13. Архар. 16. Доира. 17. Киракаш. 18. Намоён. 19. Мусика. 23. Шарофат. 24. Армон. 25. Питра. 29. Қорасарой. 31. Макка. 32. Зобит.

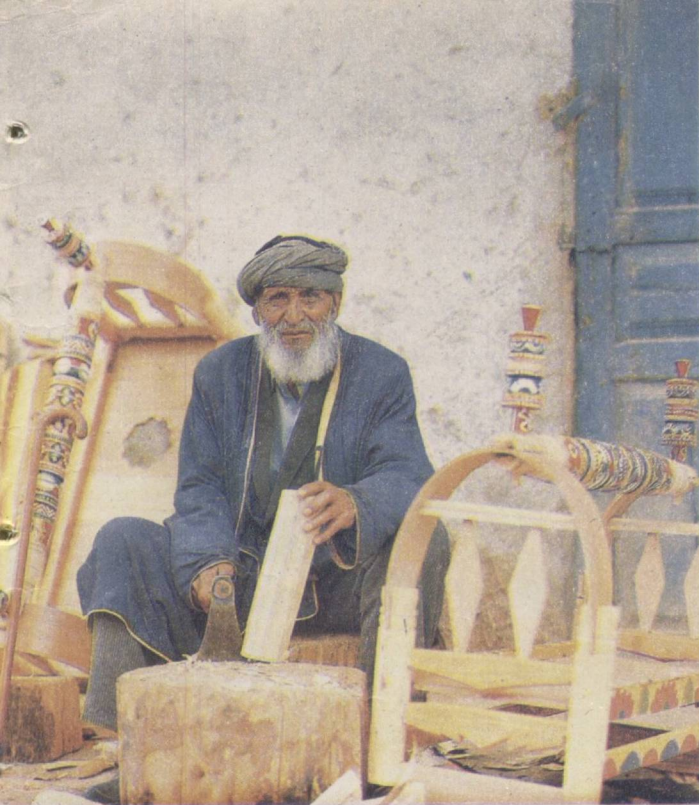
БЎЙИГА: 2. Симоб. 3. Коший. 7. Кўприк. 8. Доллар. 9. Айириш. 11. Ғаллаорол. 12. Қорақамийш. 14. Кимёгар. 15. Кабутар. 20. Чўртан. 21. Ходиса. 22. Паргар. 26. Сояки. 27. Товон.

ЕЙЛАР БЎЙИЧА: 1. Морхўр. 4. Қувайт. 28. Савсан. 30. Парфия.

Шартли босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли рангли намуналар 16,8. Тиражи 58341. Буюртма 5950 А—137. Ваҳоси 90 г.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитет нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. 700000, Тошкент—II, «Правда» рўзмаси кўчаси, 41.

Бешикчи уста.

Чоллар гурунги.

Бурчмулла ўрмон хўжалиги директори
Абдулкаримхोजи Абдужамил ўгли.

Сураткаш Р. Нурибоев

Бозор.

Баҳоси 90 тийин.
Индекс 75233

410

Угам водийси.

Суратқаш Р. Нурибоев